

■ ELMÉLETILEG

TÁRSADALMI CÉLOK, GAZDASÁGI TEVÉKENYSÉGEK
— A TÁRSADALMI VÁLLALKOZÁSOK DEFINÍCIÓI

(Kiss Julianna)

■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

PÉCS PARTNERSÉG:
LÉPÉSEK A KÖZÖSSÉGI TERVEZÉS FELÉ

(B. Erdős Márta–Knyihár Éva)

■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

A CIVIL SZERVEZETEK LEHETŐSÉGEI
A TERÜLETFEJLESZTÉS ÚJ INTÉZMÉNYRENDSZERÉBEN

(Nagyházi György)

■ VILÁG-NÉZET

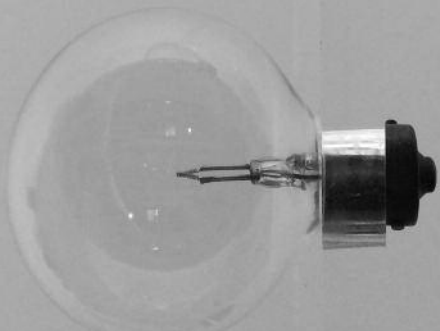
HOGYAN SEGÍTI A RÉSZVÉTELT
AZ EURÓPAI POLGÁRI KEZDEMÉNYEZÉS?

(Sasvári Nóra)

■ KISEBBSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

CIVIL SZEKTOR ÉS ÖNKÉNTESSÉG SVÉDORSZÁGBAN

(Reisinger Adrienn)

CIVIL SZEMLE

Szerkesztőbizottság/Editorial Board

Belia Anna, Harsányi László, Kirschner Péter, Kuti Éva,
Marschall Miklós, Miszlivetz Ferenc, Nagy Ádám

Szerkesztőség/Editors

Felelős szerkesztő/Executive Editor	Nárai Márta
Rovatszerkesztők/Editors	Csongor Anna (Társadalom és állam/Society and State) Kákai László (Elméletileg/Theoretically) Péterfi Ferenc (Közösségek és civil társadalom/Community and Civil Society)
Képszerkesztő/Image Editor	Sebestény István (Világ-nézet/International Review)
Online szerkesztő/Online Editor	Gönczö Viktor Bod Levente

Cikkjavaslatokat, ötleteket, véleményeket a civilszemle@gmail.com címre várunk.
Előfizethető a www.civilszemle.hu címen

Emberi Erőforrások Minisztériuma, Nemzetiségi és Civil Társadalmi Kapcsolatokért Felelős
Helyettes Államtitkárság

EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA, NEMZETISÉGI
ÉS CIVIL TÁRSADALMI KAPCSOLATOKÉRT FELELŐS
HELYETTES ÁLLAMTITKÁRSÁG

Kiadó

CIVIL SZEMLE ALAPÍTVÁNY

www.civilszemle.hu

1137 Budapest, Pozsonyi út 14.

Tel./fax: (+36-1) 221-8099

E-mail: civilszemle@gmail.com

Felelős kiadó: Nizák Péter kuratóriumi elnök

Tördelőszerkesztő: Erlei & Társa Bt.

Készült a Pharma Press Nyomdában

Felelős vezető: Dávid Ferenc

ISSN 1786-3341

■■ ELMÉLETILEG	
Kiss Julianna: TÁRSADALMI CÉLOK, GAZDASÁGI TEVÉKENYSÉGEK — A TÁRSADALMI VÁLLALKOZÁSOK DEFINÍCIÓI	5
■■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM	
B. Erdős Márta–Knyihár Éva: PÉCS PARTNERSÉG: LÉPÉSEK A KÖZÖSSÉGI TERVEZÉS FELÉ	25
■■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM	
Nagyházi György: A CIVIL SZERVEZETEK LEHETŐSÉGEI A TERÜLETFEJLESZTÉS ÚJ INTÉZMÉNYRENDSZERÉBEN	49
Sasvári Nóra: HOGYAN SEGÍTI A RÉSZVÉTELT AZ EURÓPAI POLGÁRI KEZDEMÉNYEZÉS?	63
■■ VILÁG-NÉZET	
Reisinger Adrienn: CIVIL SZEKTOR ÉS ÖNKÉNTESSÉG SVÉDORSZÁGBAN	77
■■ SZERZŐINK	95

Fotó/Gönczö Viktor

TÁRSADALMI CÉLOK, GAZDASÁGI TEVÉKENYSÉGEK — A TÁRSADALMI VÁLLALKOZÁSOK DEFINÍCIÓI

Kiss Julianna

■ A társadalmi célokat és gazdasági tevékenységeket összeegyeztető, együttesen megvalósító társadalmi vállalkozások (social enterprise/social entrepreneurship) jelensége egyre elterjedtebb szerte a világon.¹ A szervezeti és jogi formákat tekintve igen sokszínű társadalmi vállalkozásokat általában „olyan innovatív üzleti modellként értelmezik, amelyek mind a társadalmi, mind a gazdasági céljaikat elérik, ezáltal járulva hozzá a munkaerő-piaci integrációhoz, a társadalmi befogadáshoz és a gazdasági fejlődéshez.”² (Noya 2009:15)

A társadalmi vállalkozások jelentősége főként abban rejlik, hogy egyrészt egyes, helyi szinten felmerülő társadalmi kérdések megoldására létrejövő, újszerű kezdeményezések, másrészt gyakran globális szinten is releváns problémákat céloznak, így a későbbiekben más helyszíneken is megvalósulhatnak, szélesebb körben elterjedhetnek. Ilyen módon „a társadalmi vállalkozások jelentős hatással lehetnek a gazdasági rendszerre: új iparágakat hozhatnak létre, új üzleti modellek hitelességét bizonyíthatják, és elhanyagolt társadalmi problémák megoldására biztosíthatnak forrásokat.” (Santos 2009:2)

A fogalomról egyre gyakrabban olvashatunk a nemzetközi társadalom- és gazdaságtudományi szakirodalomban. Az 1990-es évektől főként az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában számos, a társadalmi vállalkozásokkal foglalkozó írás jelent meg; illetve az elmúlt években további régiókban, például Kelet-Ázsiában és Latin-Amerikában is egyre nagyobb számban születtek kapcsolódó kérdéseket elemző kutatások (lásd Defourny–Nyssens 2009:1). A 2000-es évektől kezdve Közép- és Kelet-Európában, ezen belül Magyarországon is megjelentek tanulmányok a témában.³

Jellemzően három fő kategóriában születtek írások: (1) az ilyen tevékenységbe fogó nonprofit szervezetek azonosítása; (2) a nonprofit szervezetek motivációinak elemzése arra vonatkozóan, hogy miért kezdenek vállalkozásba; (3) a sikerhez szükséges feltételek vizsgálata (Duncan 2007:18). Duncan szerint a kutatások döntő többsége eddig a társadalmi vállalkozás és vállalkozó fogalmának meghatározására törekedett. Ennek ellenére azonban az 1980-as évek óta, bár a társadalmi vállalkozói tevékenységek leírására számos definíció született, egységesen elfogadott meghatározás nem nyert teret.

Fontos hangsúlyozni Defourny és Nyssens (2012) szerint, hogy a társadalmi vállalkozások különböző értelmezéseit a társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális környezet és előzmények is befolyásolják, így az egyes amerikai vagy nyugat-európai definíciók átvétele a helyi viszonyok figyelembevétele nélkül önmagában nem eredményezi a társadalmi vállalkozásokat támogató szakpolitikák hatékonyabb működését. Azonban a különböző nemzetközi irányzatok összehasonlítása segíthet a társadalmi vállalkozások fő kihívásainak azonosításában (Defourny–Nyssens 2012:20). Jelen írás is erre vállalkozik: a társadalmi vállalkozások történelmi háttérének rövid ismertetése után – az Egyesült Államok, Nyugat-Európa, Közép- és Kelet-Európa, továbbá Magyarország kontextusában – a fogalom különböző meghatározásait foglalja össze, így segítve a jelenség hazai környezetben történő értelmezését.

Történelmi háttér

Bár a társadalmi vállalkozások fogalma az 1990-es évek közepétől vált szélesebb körben ismertté; olyan innovatív, vállalkozói jellegű kezdeményezések korábban is léteztek, melyek révén egyes termékekhez vagy szolgáltatásokhoz való hozzáférés vált biztosítottá olyan társadalmi csoportok számára, melyek szükségleteit az állami vagy forprofit szektor látta el kellő mértékben (Defourny–Nyssens 2013:5). Történetileg a jelenség elsősorban a nonprofit szektorhoz és szervezetekhez köthető, azonban társadalmi vállalkozások a forprofit és állami szektorban is megjelenhetnek.

A téma ma világszerte felkapottabb, mint valaha. A társadalmi problémák vállalkozói megközelítését legitimizálja ugyanis számos korábbi állami kezdeményezés, jóléti intézmény hatékonytalansága; az üzleti szektornak a profitmaximalizálás elsődlegességéből eredő hiányosságai; valamint a nonprofit szektor szervezeteinek problémái. A nonprofit szervezetek tevékenységének, a kitűzött társadalmi célok elérésének anyagi biztosítása egyre nehezebb, szerepük megfelelő ellátása jelenleg is akadályokba ütközik. Duncan szerint miközben működésüket a rendelkezésre álló erőforrások korlátozottsága nehezíti, a nonprofit szervezetek száma növekszik, és az általuk képviselt ügyek egyre komplexebb megoldásokat követelnek (Duncan 2007:22). A szerző szerint a szektor környezete ráadásul állandóan változik, mely okai között szerepel a globalizáció felgyorsulása, a helyi közösségek növekvő szükségletei, valamint a támogatókért és adományokért való erősödő verseny (Duncan 2007:28). Egyre több civil szervezet kényszerül ezért arra, hogy korábban ki nem próbált módokon finanszírozza tevékenységét, melynek egyik formája

lehet a társadalmi vállalkozói tevékenység beindítása és működtetése. „Az elmúlt két évtizedben több kutató is foglalkozott a civil szervezetek körében tapasztalható szignifikáns változásokkal. Többen felfigyeltek arra a jelenségre is, hogy a szervezetek egy részében a bürokratikus és monopol modellektől elmozdulás történt a vállalkozói szemlélet és versenyszellem irányába.” (Matolay et al. 2007:12)

Borzaga és szerzőtársai szerint a társadalmi vállalkozások képesek lehetnek orvosolni olyan gazdasági és társadalmi problémákat, melyeket sem az állami szervek, sem a for-profit vállalkozások nem kezelnek hatékonyan, így kiegészíthetik a már jelen levő egyéb szereplők munkáját. A társadalmi vállalkozások terjedése továbbá erősíti a szervezeti pluralizmust, lehetőséget biztosít a különböző társadalmi csoportok érdekeinek képviseletére, így hozzájárul a gazdasági és társadalmi rendszerek demokratizálásához. Működésük azonban nem képzelhető el az egyéb (állami és üzleti) szereplők közötti együttműködés és partnerség nélkül (Borzaga et al. 2008:5). A következőkben a jelenség egyesült államokbeli, nyugat-európai, majd közép- és kelet-európai történetének rövid összefoglalását adom.

Az Egyesült Államok

Az Egyesült Államokban a társadalmi vállalkozás fogalma az 1970-es és 1980-as években jelent meg, széles körben a kora 1990-es években terjedt el (Defourny–Nyssens 2012:3). Azonban „a nonprofitok jövedelemszerző tevékenységeket már az ország megalapításakor is végeztek, mikor közösségi és vallási csoportok tartottak bazárokat a fő bevételi forrásaikat jelentő önkéntes adományok kiegészítése céljából” (Kerlin 2006:51).

Kerlin szerint az 1960-as években az oktatás, az egészségügy, a közösségfejlesztés és a szegénység területein indított állami beruházások, programok forrásainak jelentős része került a területeken működő nonprofit szervezetekhez, ami egyrészt a már meglévő nonprofit szervezetek erősödését, másrészt új szervezetek létrehozását eredményezte. Az 1970-es évek gazdasági visszaesése azonban a jóléti kiadásokat is érintette, mivel az állami finanszírozás jelentős mértékű leépítéséhez vezetett. A költségvetésükben keletkező hiány csökkentése céljából a nonprofitok ekkor kezdték el piaci tevékenységeik bővítését, ami elsősorban a társadalmi céljaikhoz közvetlenül nem kapcsolódó árukat és/vagy szolgáltatásokat jelentett piacgazdasági keretek között (Kerlin 2006:251). Elsőként tehát a már meglévő, szociális szolgáltatásokat ellátó nonprofitok indítottak a szervezetek egyéb tevékenységeihez nem kapcsolódó társadalmi vállalkozásokat eredeti tevékenységeik finanszírozása céljából.

Nyugat-Európa

Defourny és Nyssens leírása (2009) alapján Nyugat-Európában az egyesületek, alapítványok, szövetkezetek és kölcsönös biztosítópénztárak már a II. világháború előtt is fon-

tos szerepet játszottak, majd az 1950-es és 1960-as években váltak egyre meghatározóbbá, például a lakhatás és szegénység problémáinak megoldása terén (Defourny–Nyssens 2009:2). Az 1970-es és korai 1980-as évek erősödő munkanélkülisége és gazdasági visszaesése számos európai országban eredményezte a hagyományos szociálpolitikai szereplőknél aktívabb, a társadalmi célok mellett a gazdasági szempontok beemelését is szorgalmazó megközelítések – mint a szociális gazdaság – bevezetését, melyek közé tartozik a társadalmi vállalkozások jelensége is. Itt az Egyesült Államokkal ellentétben a társadalmi vállalkozások alapvetően nem az állam kivonulása miatt, hanem jelentős állami támogatással jelentek meg a nonprofit szektorban (Poon 2011:18).

Maga a fogalom Nyugat-Európában az 1990-es évek első felében jelent meg. Elsőként Olaszországban, a szövetkezeti mozgalomhoz kapcsolódóan használták a kifejezést: Defourny és Nyssens szerint a késő 1980-as években új szövetkezeti jellegű kezdeményezések alakultak ugyanis Olaszországban, melyek elsősorban a munkaintegráció és a személyi szolgáltatások területén jelentkező problémákra kívántak egyfajta választ adni (Defourny–Nyssens 2009:5). Mivel azonban a jogi környezet egyesületek számára nem tette lehetővé gazdasági tevékenységek végzését, az olasz parlament 1991-ben egy törvényt elfogadva új jogi formát alkotott: a szociális szövetkezetet (Defourny–Nyssens 2012:6).⁴ Később számos más nyugat-európai országban is hasonló kezdeményezések alakultak, az egyes országok különböző, a nonprofit szervezetek gazdasági tevékenységeit ösztönző jogi formákat vezettek be. Franciaországban, Portugáliában, Spanyolországban és Görögországban az új jogi formák szövetkezeti típusúak voltak, míg például Belgiumban, az Egyesült Királyságban vagy Olaszországban (a második társadalmi vállalkozásokról szóló 2005-ös törvény révén) a társadalmi vállalkozások nyitottabb, nem kizárólag a szövetkezeti hagyományt előtérbe helyező modelljei terjedtek (Defourny–Nyssens 2008:206). Az új jogi formák, keretek mellett az 1990-es években konkrét, munkaerő-piaci integrációt célzó állami programok, intézkedések is megvalósultak. Valamint többek között ennek köszönhetően is – bár a társadalmi vállalkozások tevékenységeiket tekintve igen változatosak lehetnek – az 1990-es évek közepe óta egy új típus vált uralkodóvá Európában, nevezetesen a munkahelyi integrációt célzó társadalmi vállalkozások (work integration social enterprise).⁵

Közép- és Kelet-Európa

Közép- és Kelet-Európában a társadalmi vállalkozások térnyerése elsősorban az állam szerepének visszavonulására vezethető vissza (Poon 2011:18). Ezen országok esetében a rendszerváltás következtében zajlottak le az 1970-es gazdasági válsághoz hasonló folyamatok, mint a gazdaság visszaesése és a munkanélküliség jelentős növekedése. Poon szerint külföldi szereplők szintén jelentős szerepet játszottak a rendszerváltás után a nonprofit szektor kialakításában, a nemzetközi közösség nyugat-európai tapasztalatokra alapozva terjesztette többek között a társadalmi vállalkozás modelljét: egyszerre biztosítva szakértelmet és pénzforrást. Számos közép- és kelet-európai ország uniós csatlakozásá-

nak feltétele volt bizonyos társadalmi-gazdasági problémák enyhítése, ami szintén a nonprofit szektort – és ezen belül a társadalmi vállalkozásokat – erősítette.

Borzaga és szerzőtársai szerint a régióban a társadalmi vállalkozások jelentősége Nyugat-Európához képest marginális. Míg az érdekképviselői szervezetek szerepe többé-kevésbé elismertnek tekinthető, a vállalkozási tevékenységeket végző nonprofit szervezetek gazdasági és jóléti szereplőként való jelentőségét figyelmen kívül hagyják (Borzaga et al. 2008:6). A régióban a társadalmi vállalkozások gazdasági fenntarthatósága általában nem érhető el a szervezetek számára csupán az üzleti tevékenységből származó bevételekkel, hanem a különféle források (pl. adományok, pályázatok, önkéntes munka) biztosításától függ (Borzaga et al. 2008:178).

A társadalmi vállalkozások fejlesztését gátló tényezők között találhatjuk a szerzők szerint a támogató környezet és az infrastruktúra hiányát, a forrásokhoz való korlátozott hozzáférést, egyes szervezeti formák kiváltságos adminisztratív kezelését, valamint a nem megfelelő intézményi kereteket és a következetlen jogi környezetet. A törékeny politikai rendszerek megakadályozzák a társadalmi vállalkozásokat abban, hogy hosszú távú stratégiákat dolgozzanak ki, és a társadalmi vállalkozók bizonyos készségeinek hiánya szintén hozzájárul pénzügyi problémáik növekedéséhez. A szövetkezeteknek a múlt rendszerhez kötődő kapcsolatuk miatti negatív képpel, valamint a szektor hírnevét rontó, egyes szervezeteket érintő botrányok miatti bizalomcsökkenéssel is számolniuk kell (Borzaga et al. 2008:6). Azonban az elmúlt években a társadalmi vállalkozások különösen az EU új tagállamaiban egyre ismertebbé váltak.

Magyarország

A társadalmi vállalkozások fogalma Magyarországon is elsősorban a nonprofit szektorhoz köthető. A nonprofit szektor jelenlegi hazai helyzetéről pedig elmondható, hogy a korábban is finanszírozási és működési nehézségekkel küzdő szektor méretének, gazdasági és társadalmi súlyának három fontos mutatója (a szervezetek és a foglalkoztatottak száma, valamint a bevételek reálértéke) kapcsán 2012-ben először fordult elő, hogy mindhárom mutató alacsonyabb értéket mutatott az előző évhez képest.⁶ „A szervezet-számnál a fogyás ugyan nem számottevő, de a bevételek reálértéke 4, a munkavállalók száma pedig mintegy 3 százalékkal esett vissza.” (KSH 2013:1)

A nonprofit szervezetek jelenlegi gazdasági helyzetét eszerint több szempontból is kiszolgáltatott működés jellemzi. Az állami és EU-s támogatásoktól való túlzott függés, illetve e források csökkenő mértéke; a támogatási rendszer kiszámíthatatlansága és a bürokratikus elszámolás; a helyi, vállalati és egyéni adományozási források hiánya; a kis-számú egyéb támogató és forrás nehezíti fennmaradásukat.

Az ismertetett finanszírozási problémák és kiszolgáltatottság miatt egyre több szervezet törekszik pénzügyi forrásai diverzifikálására a működés fenntarthatóságának biztosítása érdekében. Ennek ellenére azonban a társadalmi vállalkozások modellje akárcsak a többi közép- és kelet-európai országban, Magyarországon is marginálisnak tekint-

hető.⁷ A fogalom a szociálpolitikai döntéshozók, illetve egyéb érintett szereplők (pl. üzleti szféra, civil szervezetek stb.) számára sem ismert kifejezetten (lásd erről Tóth et al. 2011:69).

Az elmúlt években azonban bizonyos kezdeményezések létrejöttek már a területen. Állami és uniós támogatással korábban és jelenleg főként a szociális szövetkezetek, szociális gazdaság finanszírozása révén indultak és indulnak be társadalmi vállalkozói tevékenységek. Továbbá a társadalmi vállalkozások fejlesztésével néhány nem állami szereplő is foglalkozik: a NESsT és a Citibank közös fejlesztő programmal rendelkezik, az Ashoka az előbbi programhoz hasonló lehetőséget biztosít, a Kreater Társadalmi Ügynökség 30 év alatti fiataloknak kínál gyakornoki programot, a Demokratikus Jogok Fejlesztéséért Alapítvány (DemNet) az EU-s Erasmus Társadalmi Vállalkozóknak program magyarországi felelőse. Továbbá, bár a társadalmi vállalkozások szerepe jelenleg nem jelentős Magyarországon, a jövőben erőteljesebb jelenlét várható. Mivel az Európai Unió a 2014–2020-as finanszírozási ciklusban a szociális gazdaság és az ebben helyet foglaló társadalmi vállalkozások támogatását kiemelt projektnek tekinti, az uniós források révén Magyarország is fókuszál majd a társadalmi vállalkozások ösztönzésére és támogatására.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy Magyarországon jelenleg a társadalmi vállalkozások jelentősége mind az Egyesült Államokhoz, mind Nyugat-Európához képest továbbra is alacsony. Léteznek jelentős társadalmi hatást elérő társadalmi vállalkozások, azonban az ilyen tevékenységeket nem működtető nonprofit szervezetekhez hasonlóan működési és finanszírozási gondokkal küzdenek, ugyanis „egyelőre nem számíthatnak támogató szabályozási környezetre és jól kiépült támogatói infrastruktúrára.” (Tóth et al. 2011:69)

Meghatározások, megközelítések, irányzatok

A bevezetésben a fogalom egyik definícióját használtam, miszerint a társadalmi vállalkozások innovatív üzleti modellek, amelyek mind a társadalmi, mind a gazdasági céljaikat elérik, ezáltal hozzájárulva a munkaerő-piaci integrációhoz, a társadalmi befogadáshoz és a gazdasági fejlődéshez. Azonban emellett a társadalmi vállalkozások több, egymás mellett élő meghatározása is létezik.

Martin és Osberg (2007) szerint a társadalmi vállalkozás meghatározásainak sokfélesége miatt egy olyan mindent befogadó fogalommá vált, amely ma bármely társadalmi hasznossággal bíró tevékenységet lefedhet. A szerzők ezért az általuk adott definíció révén szűkítik ezt a kört. A társadalmi vállalkozó szerintük egy stabil, de igazságtalan (elhanyagoló, kizáró, az emberiség egy bizonyos körének szenvedést okozó) egyensúlyt céloz meg és billent ki ötlete, közvetlen cselekvése, kreativitása, bátorsága és ereje által; továbbá a célcsoportot, valamint az egész társadalmat előnyösen érintő, új egyensúly megszilárdítására törekszik és ér el. E definíció révén megkülönböztethetjük az ilyen vállalkozást bizonyos társadalmi szolgáltatások biztosításától vagy a társadalmi aktivizmustól, melyek között – bár használhatják és használják egymás stratégiáit, továbbá hibrid modelleket is kialakíthatnak – érdemes különbséget tennünk.⁸

Borzaga és Galera (2009) megadják a társadalmi vállalkozások tágabb és szűkebb definícióit. Tágabb értelemben a társadalmi vállalkozás egy bizonyos gondolkodási sémát jelent, amely bármilyen típusú kezdeményezésben és környezetben helyet kaphat – legyen szó forprofit, nonprofit és állami szektorról vagy szektorok közötti, hibrid szervezetekről, melyek forprofit és nonprofit megközelítéseket kombinálnak. A szűkebb definíció azonban a társadalmi vállalkozást kifejezetten a nonprofit szférában helyezi el, a vállalkozói szempontok bevezetését jelenti a civil szervezetek működésébe új bevételekhez való jutás érdekében (Borzaga–Galera 2009:211).

A különböző definíciók bizonyos szempontok szerint csoportosíthatók, megállapíthatók bizonyos fő jellemzők, hangsúlyok. A társadalmi vállalkozások kategorizálására az amerikai és európai megközelítések bemutatása, majd a közép- és kelet-európai és magyar meghatározások ismertetése révén tesztek kísérletet.

Az amerikai megközelítések

Az Egyesült Államokban igen sokféle, már a kora 1980-as évek óta használatos, társadalmi célú vállalkozói tevékenységeket leíró fogalommal találkozunk (Defourny–Nyssens 2012:5), mint például a nonprofit vállalkozás, a társadalmi célú vállalkozás, társadalmi innováció, a közösségi vállalkozás.⁹ A fogalmak meghatározásában ugyan valamelyest a nonprofit szektorral foglalkozó szakmai körök is részt vettek, elsősorban az üzleti tanulmányokkal foglalkozó szerzők játszottak számottevő szerepet. A különböző fogalmak rendszerezése céljából jelen helyen elsősorban a két fő iskolát – a piaci jövedelem (earned income) és a társadalmi innovációs (social innovation) irányzatot mutatom be.¹⁰

A piaci jövedelem irányzat¹¹

Az első iskola a társadalmi vállalkozás alapjának a jövedelemszerzés stratégiáját tekinti. Eszerint a nonprofitoknak társadalmi céljaik elérése érdekében fontos, hogy jobban a piac felé fordulva bevételi forrásaikat diverzifikálják. „Az első irányzat azokat a nonprofitokat öleli fel, amelyek piaci tevékenységbe kezdenek, vagy azt megerősítik, így tesznek szert kiegészítő jövedelemre. Az irányzat egy korai meghatározása szerint társadalmi vállalkozás minden olyan kezdeményezés, amikor egy nonprofit bármilyen jövedelemtermelő tevékenységbe kezd.” (Esse et al. 2013:4)

Defourny és Nyssens alapján az első kapcsolódó tanulmányok kifejezetten nonprofit szervezetek vállalkozást indító stratégiáira fókuszáltak. Az 1990-es évektől azonban a piaci bevételek kizárólagosságától eltávolodva az üzleti módszerek tágabb eszköztárának használata is jelenthetett társadalmi vállalkozói tevékenységet, ez a nézet manapság egyre elterjedtebb. Bizonyos szerzők pedig már a forprofit cégek bizonyos, társadalmi felelősségvállalásukat erősítő tevékenységeit is a társadalmi vállalkozások körében értelmezik (Defourny–Nyssens 2012:7).

Az irányzaton belül eszerint két szemléletmód különíthető el: a korábban megalkotott, vállalkozó nonprofit (commercial nonprofit) megközelítés és a később kialakult tár-

sadalmi célú üzlet vagy misszióvezérelt üzlet (social-purpose business/mission-driven business) irányzat. „Az előző szigorúan a nonprofitokra szűkíti a kört, a második minden társadalmi célú üzleti kezdeményezést ide sorolna.” (Esse et al. 2013:7) A társadalmi célú üzlet irányzat tehát a tágabb megközelítést alkalmazza, a társadalmi vállalkozói tevékenységeket nem csupán a nonprofit szervezetek által, hanem bármilyen – akár forprofit – szervezeti formában végezhető tevékenységnek tekinti. Leginkább a társadalmi üzlet (social business) Muhammad Yunus által ismertté tett fogalma köthető hozzá, bár az erősebb kondíciókat tartalmaz. Yunus definíciója szerint a társadalmi üzlet veszteséget nem termelő, osztalékot nem biztosító vállalkozás, amely egy társadalmi kérdést célozva jött létre (az eredeti definíciót lásd Defourny–Nyssens 2012:7). Ez a koncepció elsősorban olyan üzleti modell leírására alkalmas, amelynek középpontjában termékek vagy szolgáltatások nyújtása áll szegény ügyfelek számára fejlődő országokban. Az ilyen típusú társadalmi vállalkozás valamennyi költségét piaci forrásokból fedezi, tulajdonosai gyakran olyan befektetők, akik a nyereséget teljes mértékben visszaforgatják a társadalmi célok támogatására.

A társadalmi innovációs irányzat (social innovation school)

Defourny és Nyssens (2013) alapján a társadalmi innovációs irányzat, tehát a második amerikai iskola a hangsúlyt a társadalmi vállalkozók profiljára és viselkedésére helyezi. „Itt a társadalmi vállalkozó egy változashozó, aki valamilyen területen új dolgot hoz: új szolgáltatás, új módszer, új termelési tényezők, új szervezeti formák, új piac, vagy módosított szabályozás. A központi fogalom az újítás, a társadalmi vállalkozók, mint egyének pedig a modern kor ünnepelelt hősei.” (Esse et al. 2013:8) Az innováció mellett elsősorban a társadalmi vállalkozás eredményeként a társadalmi szinten gyakorolt hatás, és nem a jövedelemszerzés ténye számít.

Defourny és Nyssens (2009) szerint bár a társadalmi vállalkozók kezdeményezései sok esetben vezethetnek nonprofit szervezetek alapításához, a társadalmi innovációs irányzat számos írása az elmosódott határokat hangsúlyozza és azt, hogy a társadalmi innováció lehetőségeit a magánszektor és az állami szféra is megteremtheti (Defourny–Nyssens 2009:15). Az irányzat Defourny és Nyssens szerint elsősorban Bill Draytonhoz és az általa 1980-ban alapított Ashoka nevű szervezethez kapcsolható. Az Ashoka egyes, újításra képes egyének profiljára fókuszál, nem pedig már létező nonprofit szervezetekre; központi eleme pedig nem a jövedelemszerzés, hanem a társadalmi innováció (Defourny–Nyssens 2012:3).

Dees a társadalmi vállalkozó legismertebb definícióját adja ezen az irányzaton belül. Alapvetően változtatást hozó szereplőkként definiálja őket, mivel: (1) társadalmi értéket létrehozó és fenntartó missziót fogadnak el; (2) észreveszik és folyamatosan keresik a misszió szolgálatába állítható újabb lehetőségeket; (3) a folyamatos innováció, adaptáció és tanulás folyamataiban vesznek részt; (4) bátran cselekszenek anélkül, hogy az éppen rendelkezésre álló források korlátoznák őket; és (5) magasabb elszámoltathatóságot mutatnak az általuk szolgált célcsoport vagy a létrehozott eredmények irányába (Dees 2001:4).

Nyugat-európai meghatározások

Nyugat-Európában – bár a gyakorlatban számos kezdeményezés indult el korábban – a tudományos érdeklődés csupán az 1990-es évek második felétől erősödött meg. Ekkor került sor az első jelentősebb elemzésekre, illetve ekkortól indítottak egyes egyetemek kutatási és képzési programokat, alapítottak egyes alapítványok képzési és támogatási programokat társadalmi vállalkozóknak, vállalkozásoknak. Nemzetközi kutatóhálózatok jöttek létre, többek között a legjelentősebbnek tekinthető EMES hálózat, amelynek tagjai az EU15 országai többségének – elsősorban társadalomtudományi – kutatóközpontjai.

Az EMES nemzetközi kutatóhálózat definíciója

Az EMES tekinthető az első olyan európai kezdeményezésnek, amely a társadalmi vállalkozások definiálására vállalkozott 1996-ban az Európai Bizottság által finanszírozott kutatási program keretein belül; ezt a definíciót mind a tizenöt akkori tagállamban használhatónak tekintették. A szerzők a piac, a civil társadalom és az állami szféra metszetébe helyezték a társadalmi vállalkozásokat (Defourny–Nyssens 2013), jogi formájukat tekintve többnyire a nonprofit szektor szervezetei közé. „Ebben a szemléletben a társadalmi vállalkozások olyan nonprofit szervezetek, amelyek a közösség javára céljuknak megfelelő szolgáltatásokat és termékeket nyújtanak. Sok érintettet bevonó kollektív működésmód, magas szintű autonómia és kockázatvállalás jellemzi őket.” (Esse et al. 2013:7)

Az EMES kutatóhálózat az egységes kutatási módszertan megteremtése érdekében egy olyan, négy gazdasági és öt társadalmi elemből álló kritériumrendszert dolgozott ki, amely lehetővé tette a különböző társadalmi vállalkozások összehasonlítását Európában. A kritériumokat később már három – társadalmi, gazdasági és vállalkozói, valamint irányítási dimenzió szerint csoportosították (Defourny–Nyssens 2012:15).

A gazdasági dimenzióhoz tartozó kritériumok: (1) folyamatos termelő és/vagy szolgáltató tevékenység; (2) a gazdasági kockázat jelentős szintje; (3) egy minimális mértékű fizetett munkaerő. A társadalmi dimenzióhoz tartozó kritériumok: (1) a közösség szolgálatának kinyilvánított célja; (2) állampolgárok egy csoportja vagy civil szervezetek által indított kezdeményezés; (3) korlátozott profitfelosztás. A részvételi irányításhoz tartozó kritériumok: (1) magas szintű autonómia; (2) a döntési hatalom nem függ a tőke birtoklásának mértékétől; (3) részvételi karakter, amely bevonja a tevékenység által érintett különböző szereplőket.

Ezek a dimenziók nem előíró jellegűek, sokkal inkább egy tipikus társadalmi vállalkozást mutatnak be, így a kutatók számára támpontokat adnak az egyes, a valóságban létező társadalmi vállalkozások egymáshoz viszonyításához, a fogalom határainak kialakításához.

Miközben a meghatározás az amerikai irányzatokhoz hasonlóan hangsúlyozza a társadalmi cél gazdasági tevékenységbe beágyazottságát, az EMES-megközelítés el is tér a korábbiakban ismertettektől abban, hogy a társadalmi vállalkozók profilja helyett

inkább bizonyos egyedi, demokratikus irányítási modellek szükségszerűségét emeli ki. A demokratikus ellenőrzés, az érintettek részvétele a döntéshozatalban, az autonómia és a profitelosztás tilalma a biztosítékok a megközelítésben arra, hogy a társadalmi cél elsőbbséget élvezzen a gazdasági érdekekkel szemben.

Egyesült Királyság: közösségi érdekű vállalat

Bár az EMES definíciója széles körben elfogadott, léteznek ettől különböző megközelítések is Nyugat-Európában, így például az Egyesült Királyságban elterjedt meghatározás igen markánsan eltér a fent leírtaktól. A brit parlament a közösségi érdekű vállalatról (community interest company) szóló törvényt 2004-ben fogadta el, melyhez kapcsolódva két évvel korábban a brit kormány előterjesztette a társadalmi vállalkozás definícióját: „egy üzlet, amelyet elsősorban szociális célok vezérelnek. A keletkező értéktöbblet reinvesztálásra kerül a célok és a közösség érdekében ahelyett, hogy a részvényesek és a tulajdonosok profitmaximálási érdekeit elégítené ki.” (Petheő 2009:30) Az Egyesült Királyság megközelítése így az amerikai társadalmi célú üzlet megközelítés európai megfelelőjének tekinthető.

1. táblázat. A nyugat- és közép-kelet-európai dimenziók összehasonlítása

Nyugat-Európa	Közép- és Kelet-Európa	Különbségek
Folyamatos termelő és/vagy szolgáltató tevékenység	Termelő és/vagy szolgáltató gazdasági tevékenység	A KKE-definíció esetében nem szükséges a tevékenység folyamatosága
Gazdasági kockázat	–	A KKE-definíció esetében ez a kritérium nem jelenik meg
Minimális mértékű fizetett munkaerő	Fizetett munkaerő felé irányuló trend	A KKE-definíció esetében nem kötelező a fizetett munka, csupán az erre való törekvés
A közösség szolgálatának kinyilvánított célja	Kinyilvánított cél a közösség vagy emberek egy konkrét csoportjának szolgálatára	Egyezik a két kritérium
Állampolgárok egy csoportja vagy civil szervezetek által indított kezdeményezés	–	A KKE-definíció esetében ez a kritérium nem jelenik meg
Korlátozott profitelosztás	A profitmaximalizálásra törekvő szervezetek kizárása	A KKE-definíció esetében nem a profitelosztás korlátozása, csupán annak maximalizálása nem ajánlott
Magas szintű autonómia	Bizonyos szintű autonómia	A KKE-definíció esetében az autonómia foka nem magas
A döntési hatalom nem függ a birtokolt tőke mértékétől	A döntési hatalom nem függ a birtokolt tőke mértékétől	Egyezik a két kritérium
Részvételi karakter, amely bevonja a tevékenység által érintett különböző szereplőket	–	A KKE-definíció esetében ez a kritérium nem jelenik meg

Forrás: Saját szerkesztés.

A társadalmi vállalkozások Közép- és Kelet-Európára alkalmazható definíciója

Az EMES kutatóhálózat és a UNDP közös kutatása keretében közép- és kelet-európai környezetre alkalmazható meghatározás kialakítására került sor. Eszerint „a társadalmi vállalkozások olyan, állampolgárok egy csoportja tulajdonában lévő és általuk irányított privát és autonóm szervezetek, melyek kifejezett célja a közösség javára megfelelő szolgáltatások és termékek nyújtása, és melyek befektetőinek anyagi érdekei korlátozottak. Konkrétabban, a társadalmi vállalkozásokat a nonprofit szektorban egyszerre gazdasági és társadalmi célokat elérő szervezeteknek tartják.” (Borzaga et al. 2008:31) A szerzők a közép- és kelet-európai régióban az EMES által meghatározott kritériumok közül három gazdasági és három szociális kritérium megtartását tartják indokoltnak, illetve a megtartott kritériumok is módosulnak némiképp.

A részvételi irányításhoz tartozó kritériumok: (1) magas szintű autonómia; (2) a döntési hatalom nem függ a tőke birtoklásának mértékétől; (3) részvételi karakter, amely bevonja a különböző érintetteket.

Az 1. táblázatból látható, hogy a Közép- és Kelet-Európára alkalmazott kritériumok kevésbé szigorúak a társadalmi vállalkozások meghatározásakor: nem feltétel a folyamatos tevékenység, a fizetett munkaerő, vagy a magas szintű autonómia, csupán az ezekre való törekvés. Érdemes továbbá megjegyezni, hogy az EMES Nyugat-Európára alkalmazható kritériumaiból mely elemek hiányoznak: (1) jelentős gazdasági kockázat; (2) civil kezdeményezés, helyi közösségi összefogás a közös cél érdekében; (3) részvételi karakter: bevonja a különböző érintetteket is a tevékenység végzése során. A gazdasági kockázat mellett eszerint két, a demokratikus döntéshozatalt és társadalmi beágyazottságot erősítő kritérium tűnik el, mely arra enged következtetni, hogy a régióban e szempontok nem annyira meghatározóak, mint Nyugat-Európában.

Az Európai Bizottság aktuális meghatározása

A társadalmi vállalkozások jelenségének értelmezése során szükséges a konkrét szociálpolitikai prioritásokat, irányokat meghatározó európai uniós megközelítések ismertetése is. Az Európai Unió ugyanis a 2014–2020-as finanszírozási ciklusban a szociális gazdaságot (nonprofit sektort) és az ebben elhelyezkedő társadalmi vállalkozásokat kifejezetten támogatja.¹²

Az uniós megközelítések tekintetében 1989-ben történt az első jelentősebb előrelépés „A szociális gazdaság vállalkozásai: Európa határok nélküli piaca” című közlemény formájában, „amely javasolta, hogy a szövetkezetek, egyesületek és segélyegyletek számára állapítsák meg az európai jogalapot státútumok formájában, és az Európai Bizottság XXIII. Főigazgatóságán belül egy szociális gazdasági egység létrehozásával.” (CIRIEC 2012:54) Ezt követően a szociális gazdaság és a társadalmi vállalkozások térnyerése érdekében számos intézkedés történt. Definíciót azonban az Európai Bizottság csupán 2011-ben alkotott, melyet a „Kezdeményezés a szociális vállalkozásokért” című dokumentum

tartalmaz.¹³ A közlemény célja, hogy kedvező szabályozási környezetet teremtsen a társadalmi vállalkozásoknak, melyek kulcsszerepet töltenek be a szociális gazdaságban és innovációban (Európai Bizottság 2011). Társadalmi vállalkozáson tehát a Bizottság olyan vállalkozást ért:

- amelynek esetében közérdekű, szociális vagy társadalmi cél szolgál a gyakran magas szintű szociális innovációban megnyilvánuló kereskedelmi tevékenység alapjául;
- amelynek nyereségét elsősorban e szociális cél elérése érdekében forgatják vissza;
- és amely küldetésének megfelelő – demokratikus vagy részvételi alapelveken, illetve a társadalmi igazságosság célkitűzésén nyugvó – szervezeti felépítéssel vagy tulajdonrendszerrel rendelkezik (Európai Bizottság 2011:2).

Az Európai Bizottság definícióját továbbá egy, a Bizottság megbízásából készített, 29 országot átfogó kutatás zárótanulmánya is értelmezi. Eszerint a társadalmi vállalkozások három kulcsdimenzióval rendelkeznek:

- gazdasági dimenzió, azaz folyamatos gazdasági tevékenység, amely megkülönbözteti a társadalmi vállalkozásokat a hagyományos nonprofit/szociális gazdaságban működő szervezetektől;
- társadalmi dimenzió, azaz elsősorban egy deklarált társadalmi cél, amely megkülönbözteti a társadalmi vállalkozásokat a forprofit vállalkozásoktól, és
- irányítási dimenzió, azaz olyan mechanizmusok, amelyek a társadalmi célokat beépítik a szervezetbe. Az irányítási dimenzió így még jobban megkülönbözteti a társadalmi vállalkozásokat mind a forprofit vállalkozásoktól, mind a hagyományos nonprofit/szociális gazdaságban működő szervezetektől (Wilkinson 2014:2).

Defourny és Nyssens (2013) szerint a Bizottság meghatározása mindhárom fő iskola (az Egyesült Államok két iskolája és az EMES) jegyeit magán viseli. A társadalmi vállalkozás „mint a szociális gazdaság szereplője (EMES) ugyanis olyan vállalkozás, amelynek elsődleges célja az, hogy társadalmi hatást érjen el, nem pedig az, hogy tulajdonosainak vagy részvényeseinek hasznot hozzon (mindhárom iskola). Piaci működése abból áll, hogy a vállalkozás eszközeivel, innovatívan (társadalmi innovációs iskola) állít elő javakat, illetve nyújt szolgáltatást (piaci jövedelem iskola), többletbevételeit pedig elsősorban szociális célokra fordítja (mindhárom iskola). Irányítása felelősségtudatos és átlátható, különösen azáltal, hogy abba munkavállalóit, ügyfeleit és a gazdasági tevékenységében érintett feleket is bevonja (EMES).” (Defourny–Nyssens 2013:31)

Magyarországi definíciók

Magyarországon a társadalmi vállalkozások fogalma kapcsán széles körben elfogadott hazai definíciókkal nem rendelkezünk (G. Fekete et al. 2014:i). Néhány, a hazai kontextusban alkalmazott definíció azonban már megszületett, melyek a következőkben kerülnek bemutatásra.

Petheő doktori disszertációjában – melyben a társadalmi vállalkozás helyett a szociális vállalkozás kifejezést használja – a következő kritériumok mentén határozza meg a

fogalmat:¹⁴ (1) not-for-profit szervezet; (2) szociális célokat gazdasági tevékenység révén kíván megvalósítani; (3) jogi formájánál fogva nem engedi a felhalmozott javak egyéni tulajdonba kerülését, hanem azok javát szolgálja, akik a szociális célok kedvezményezettjei; (4) olyan szervezeti struktúrával rendelkezik, amelyben a tagok részvétele önkéntes; (5) támogatja az adott szektorban a más szervezetekkel való kölcsönös együttműködést (Petheő 2009:10). Petheő ezek szerint az EMES irányzathoz hasonlóan fontosnak tekinti a nonprofit szervezeti forma, a profitelosztás korlátozása, a demokratikus döntéshozatal, az együttműködés dimenzióit. Nem jelenik meg azonban a felsorolásban az innováció szempontja.

Kelen (2012) meghatározásában szintén a társadalmi probléma elsődlegességét, valamint a demokratikus döntéshozatali mechanizmusok szerepét hangsúlyozza. „Definícióképpen itt és most elég legyen annyi, hogy szociális gazdaság esetében mindig részvételel alapuló irányítás alatt álló vállalkozásokról van szó, amelyek valamely égető társadalmi kihívásra adnak választ, így vidéken leggyakrabban a nehezen foglalkoztatható emberek önszerveződésre képesítését és értelmes munkához jutását tűzik ki céljukul.” (Kelen 2012:141)

Csoba és szerzőtársai szintén leginkább az EMES kutatói hálózat megközelítése szerinti felosztáshoz hasonlóan építik fel a társadalmi vállalkozások definícióját. Eszerint az írásban közösségi vállalkozásnak nevezett fogalmat egyszerre gazdasági vállalkozásnak, szociális intézménynek és civil szervezetnek tekintik:

- gazdasági vállalkozás jellegére utal, hogy terméket, szolgáltatást állít elő, erős piaci függőség, valamint tőke- és forgótőkeigény jellemzi, és ezek miatt menedzsmentjében a vállalkozói szemléletnek is érvényesülni kell;
- szociális intézmény, amennyiben a szociális érzékenység és felelősség a lényegi eleme: részt vesz a közfeladatok ellátásában, emiatt erős önkormányzati kapcsolatokkal rendelkezik;
- civil szervezeti jellege megmutatkozik a demokratikus működésben, a tagok döntéshozásban való részvételének biztosításában, továbbá az önkéntesek bevonásában (Csoba et al. 2007:64).

A szervezeti formát tekintve a szerzők nonprofit szektorba helyezik a jelenséget: eszerint egyesület, alapítvány, szövetkezet, nonprofit gazdasági társaság és szociális szövetkezet formájában működhet ilyen tevékenység. Emellett a meghatározásban a demokratikus működésmód és a vállalkozói szemlélet is hangsúlyossá válik.

Tóth és szerzőtársai a NESsT társadalmi vállalkozások magyarországi helyzetét összefoglaló tanulmányában a következőképpen definiálják a fogalmat: „Olyan tudatosan tervezett és működtetett vállalkozói tevékenység, ami társadalmi problémák innovatív megoldására jött létre. Kettős cél vezérli: a szervezet pénzügyi fenntarthatóságának javításán túl célja jelentős társadalmi hatás kifejtése. Mindezt folyamatosan, felelős módon és magas színvonalon nyújtott termékek és szolgáltatások értékesítésén keresztül éri el.” (Tóth et al. 2011:5) E meghatározás szerint tehát társadalmi vállalkozásnak tekinthetjük azokat a társadalmi problémák innovatív megoldására létrejött vállalkozói tevékenységeket, melyek tudatosan tervezettek és működtetettek. Formájukat tekintve lehetnek egy-

részt üzleti modelleket alkalmazó nonprofit szervezetek, másrészt gazdasági céljaik mellett egyfajta pozitív társadalmi hatás elérésére törekvő üzleti vállalkozások is. A társadalmi vállalkozások alapelve ezért a kettős optimalizálás, tehát a gazdasági és társadalmi célok egyensúlyban tartása. E célok konfliktusba kerülésekor „egy nonprofit szervezet által működtetett társadalmi vállalkozás esetében ilyenkor jellemzően a társadalmi cél kap prioritást és a pénzügyi cél szorul háttérbe, míg egy üzleti szektorban működő társadalmi vállalkozás esetében gyakoribb, hogy a profitcél élvez elsőbbséget” (Tóth et al. 2011:6). A cél azonban mindkét esetben az egyensúly megteremtése a gazdasági és társadalmi szempontok között. Ebben a definícióban tehát a jogi, szervezeti forma nem releváns, nem jelenik meg továbbá a demokratikus, részvételi elem, fontos lesz azonban a társadalmi innováció: eszerint inkább az amerikai társadalmi innovációs irányzathoz és misszióvezérelt üzlet iskolához kapcsolható.

A Helyi Mérték Alapítvány a NESST definíciójához hasonló meghatározást alkot meg. „Társadalmi vállalkozásnak tartunk minden olyan egyéni és civil szervezeti kezdeményezést, amelynek célja társadalmi hatás, változás elérése, és mindehhez kreatív, innovatív módon szerez piaci jövedelmet.” (Esse et al. 2013:8) E meghatározás a társadalmi célokkal szorosan összefüggő gazdasági tevékenységeket inkább társadalmi vállalkozásnak tekinti, illetve hangsúlyozza a változást és újítást, mely szintén az amerikai társadalmi innovációs irányzatra és misszióvezérelt üzlet iskolára jellemző leginkább.

A magyar definíciók kapcsán összefoglalva elmondhatjuk: egyes szerzők inkább a demokratikus döntési mechanizmusokat, kollektív jelleget és a nonprofit szektor szerepét hangsúlyozó nyugat-európai meghatározásokat, míg más szerzők inkább a bármilyen szervezeti formát megengedő, innovációt előtérbe helyező amerikai iskolák definícióihoz kapcsolódnak. A jelenleg – a szociálpolitikai döntéshozók, szakértők által – leginkább elfogadott definíció azonban az Európai Bizottság meghatározása (G. Fekete et al. 2014:1), hiszen Magyarországnak az Európai Unió tagjaként a konkrét hazai szociálpolitikai irányok, meghatározások tekintetében elsősorban az uniós definíciókat érdemes követnie. A korábban ismertetett uniós meghatározás a társadalmi célok és gazdasági tevékenységek mellett fontos dimenzióknak tekinti a demokratikus döntéshozatali mechanizmust, de megjelenik a társadalmi innováció fogalma is. Az így megalkotott definíció eszerint a különböző iskolák közti különbségek egyfajta feloldását jelenti.

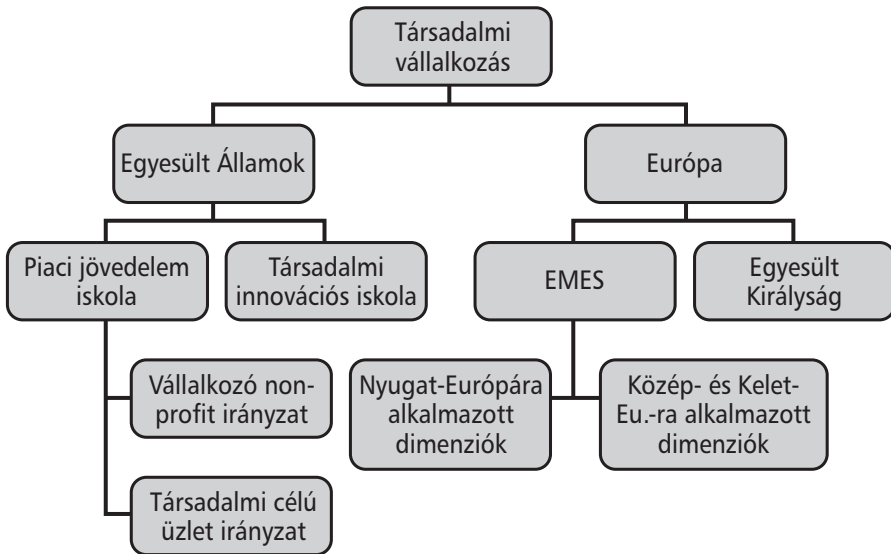
Összefoglalás

Jelen írás a társadalmi vállalkozások különböző, nemzetközileg elfogadott megközelítéseit ismertette, bemutatva azok történeti fejlődését. Az amerikai, nyugat-európai, közép- és kelet-európai, valamint magyar meghatározások összefoglalása révén a társadalmi vállalkozások definícióinak számos különbsége azonosítható. Az egyes definíciók fő hangsúlyok mentén történő csoportosítása a fogalom magyarországi keretben történő értelmezését segítheti elő.

A történeti háttér tekintetében megállapítható, hogy a társadalmi vállalkozások elterjedése az amerikai nonprofit szektorban elsősorban a csökkenő állami szerepvállalásnak, valamint az üzleti menedzsment növekvő presztízsének tulajdonítható. Nyugat-Európában a társadalmi vállalkozások a nonprofit szektorban nem az állam kivonulása miatt, hanem annak aktív támogatásával jelentek meg. Közép- és Kelet-Európában a társadalmi vállalkozások megjelenése az Egyesült Államokhoz hasonlóan elsősorban az állam szerepének visszavonulására vezethető vissza, és szintén elsősorban a nonprofit szektorhoz köthető. A régióban a társadalmi vállalkozások jelentősége mind az Egyesült Államokhoz, mind Nyugat-Európaéhoz képest továbbra is marginálisnak tűnik.

A definíciók történetiségét tekintve elsőként az Egyesült Államokban alakult ki a vállalkozó nonprofit megközelítés, melyet később a társadalmi innovációs megközelítés követte, majd a társadalmi célú, avagy misszióvezérelt üzlet irányzat egészítette ki. Európában az EMES definíciója mellett a közösségi érdekű vállalat egyesült királyságbeli definíciója jelent meg. Az európai és amerikai definícióalkotás sokáig egymástól függetlenül, párhuzamosan működött; az egyes iskolák közeledése a kétezres évek elején kezdődött meg.

1. ábra. A társadalmi vállalkozások meghatározásainak irányzatai

Forrás: Saját szerkesztés.

A kezdeti meghatározások mind az Egyesült Államokban, mind Nyugat-Európában egyszerűen a nonprofitok gazdasági tevékenységére fókuszáltak. A később kialakult irányzatok finomították a megközelítéseket, a társadalmi célok és gazdasági tevékenység elsődlegességét megtartva, ám ezen túlmenően bizonyos szempontokat előtérbe helyezve:

- a társadalmi célú vagy misszióvezérelt üzlet esetében a szervezeti formára kerül a hangsúly szervezetek szélesebb körét bevonva (ilyennek tekinthető az Egyesült Királyság közösségi érdekű vállalat definíciója is);
- a társadalmi innovációs megközelítés szintén eltekint a szervezeti forma szerinti csoportosítástól, itt a hangsúly az innováción és az innovátor vállalkozó személyen van, aki egy adott társadalmi problémát megoldani kívánó, újszerű tevékenységet indít, dinamikus vállalkozóként viselkedik. Illetve megjelenik a gazdasági kockázat és annak vállalása is. Az elmúlt években Európában egyre jobban érzékelhető az amerikai megközelítés hatása;
- a nyugat-európai EMES-definíció elsősorban a nonprofit szektor szervezetei között helyezi el a társadalmi vállalkozásokat. Itt a hangsúlyt gyakran a társadalmi vállalkozás kollektív jellege, és annak az egyesületi vagy szövetkezeti formája kapja. A profitelosztás korlátozása, illetve a demokratikus, részvételt erősítő működésmód (döntések meghozatalának módja, érintettek részvétele, autonómia, valamint a fizetett munkaező) kerülnek előtérbe;
- a közép- és kelet-európai meghatározás esetében nem feltétel a folyamatos tevékenység, a fizetett munkaező vagy a magas szintű autonómia, csupán az ezekre való törekvés. Hiányzik továbbá a jelentős gazdasági kockázat, a civil kezdeményezés és a részvételi karakter, a különböző érintettek szerepeltetése a kritériumok között. A régióban a társadalmi vállalkozások meghatározása eszerint megengedőbb, mint Nyugat-Európában.

A társadalmi vállalkozások témakörében az angol nyelvű szakirodalom három fogalmat azonosít: a társadalmi vállalkozás mint szervezet (social enterprise); a társadalmi vállalkozás, mint tevékenység/folyamat (social entrepreneurship); és a társadalmi vállalkozó mint személy (social entrepreneur) fogalmait. Egészen a közelmúltig azonban nem állt rendelkezésre egységes definíció arra vonatkozóan, hogy mit is értünk ezeken a fogalmakon, illetve gyakran cserélték fel különböző írásokban e három kifejezést. Defourny és Nyssens (2008) ezért tisztázásképpen a következő megkülönböztetést javasolja: a társadalmi vállalkozás mint tevékenység/folyamat (social entrepreneurship) során a társadalmi vállalkozó (social entrepreneur) létrehozza társadalmi vállalkozását (social enterprise) (Defourny–Nyssens 2008:203). A szerzők szerint továbbá a társadalmi vállalkozás mint tevékenység meghatározása tekintetében a nemzeti és regionális kontextusok sokszínűsége ellenére egyre nagyobb egyetértés tapasztalható akadémiai körökben. A fogalom eszerint egyre tágabb és némiképp homályosabb, a kezdeményezések és gyakorlatok széles körét jelöli. A társadalmi vállalkozó egyén szerepe az Egyesült Államokban elterjedtebb, Európában a kollektív dimenziók hangsúlyosabbak. Végül a társadalmi vállalkozás mint szervezet esetében szintén jelentős különbségeket tapasztalunk, ugyanis míg az Egyesült Államokban inkább azok a kezdeményezések minősülnek ennek, melyek magukat teljes mértékben fenntartják, és ezen felül más meghatározó tulajdonságuk társadalmi céljukon kívül nincs; addig Európában a társadalmi vállalkozások meghatározásánál – bár fontos a piaci bevétel lehetőségének tekintet-bevétele – a társadalmi misszió megőrzése az elsődleges szempont. Míg tehát az ame-

rikai megközelítés a vállalkozói tevékenységet, az innovációt és a piaci jövedelmek dominanciáját, addig az európai iskola elsősorban a kollektív jelleget, a döntéshozatali mechanizmusok szerepét és a források heterogenitását hangsúlyozza (Defourny–Nyssens 2009:21).

A magyar tanulmányokban alkalmazott definíciókat illetően egyes szerzők inkább demokratikus döntési mechanizmusokat és a nonprofit szektor szerepét hangsúlyozó nyugat-európai meghatározásokat, más szerzők inkább a bármilyen szervezeti formát megengedő, innovációt előtérbe helyező amerikai iskolák megközelítéseit részesítik előnyben. A leginkább a gyakorlatban alkalmazható definíció azonban az Európai Bizottság meghatározása, amely a társadalmi célok és gazdasági tevékenységek mellett fontos dimenzióknak tekinti a demokratikus döntéshozatali mechanizmust, megjelenítve azonban a társadalmi innováció fogalmát is. Az így megalkotott meghatározás eszerint a különböző iskolák közti különbségek egyfajta feloldását, a társadalmi vállalkozás fogalmának egységesebb használatát jelentheti.

Irodalom

- Borzaga, Carlo–Galera, Giulia–Nogales, Rocío (eds.) (2008): *Social Enterprise: A New Model for Poverty Reduction and Employment Generation*. Bratislava:United Nations Development Programme.
- Borzaga, Carlo–Galera, Giulia (2009): Social enterprise – An international overview of its conceptual evolution and legal implementation. *Emerald Social Enterprise Journal*, 5, (3), 210–228.
- CIRIEC (2012): *A szociális gazdaság az Európai Unióban – CIRIEC (A Köztulajdonú, Szociális és Szövetkezeti Gazdaság Nemzetközi Kutató- és Tájékoztatóközpontja) által az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság részére készített jelentés összefoglalása*. http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/a_ces11042-2012_00_00_tra_etu_hu.pdf
- Csoba Judit–Frey Mária–G. Fekete Éva–Lévai Márta–Soltész Anikó (2007): *Szociális gazdaság kézikönyv*. Budapest:OFA.
- Dees, J. Gregory (2001 [1998]): *The Meaning of Social Entrepreneurship*. www.caseatduke.org/documents/dees_sedef.pdf
- Defourny, Jacques–Nyssens, Marthe (2008): *Social Enterprise in Europe: Recent Trends and Developments*. EMES Working Paper, no 08-01.
- Defourny, Jacques–Nyssens, Marthe (2009): Conceptions of Social Enterprise and Social Entrepreneurship in Europe and the United States: Convergences and Divergences. *Journal of Social Entrepreneurship*, (1), 32–53.
- Defourny, Jacques–Nyssens, Marthe (2012): *The EMES Approach of Social Enterprise in a Comparative Perspective*. EMES Working Paper, no 12-03.
- Defourny, Jacques–Nyssens, Marthe (2013): *The „International Comparative Social Enterprise Models” (ICSEM) Project*. http://www.iap-socent.be/sites/default/files/ICSEM%20final%20130326-LO_3.pdf.
- Duncan, Ernest Lee Jr. (2007): *A Grounded Theory Study on Social Entrepreneurship*. Phoenix:University of Phoenix.
- Esse Bálint–Lukács Ágnes–Molnár Krisztina–Varga Judit (2013): *Társadalmiféle vállalkozók?* Budapest:Helyi Mérték Alapítvány.
- Európai Bizottság (2011): *Kezdeményezés a szociális vállalkozásért. A szociális vállalkozásokat mint a szociális gazdaság és innováció kulcsszereplőit előmozdító szabályozási légkör kialakítása*. COM(2011) 682/2.
- Európai Bizottság (2013): *Social economy and social entrepreneurship*. Social Europe guide | Volume 4. Luxembourg:Publications Office of the European Union.
- G. Fekete Éva–Vízce Máté–Hámori Gergely (2014): *A map of social enterprises and their eco-systems in Europe – Country Report: Hungary*. Brussels:European Commission.
- Kelen András (2012): A szociális gazdaság új fejleményei a mai vidéki Magyarországon. *Magyar Tudomány*, 12.
- Kerlin, Janelle A. (2006): Social Enterprise in the United States and Europe: Understanding and Learning from the Differences. *Voluntas*, 17, (3), 247–63.
- KSH (2013): *A nonprofit szektor legfontosabb jellemzői*, 2012, Budapest:Központi Statisztikai Hivatal.

- Martin, Roger L.–Osberg, Saly (2007): *Social Entrepreneurship: The Case for Definition*.
http://www.ssiereview.org/articles/entry/social_entrepreneurship_the_case_for_definition
- Matolay Réka–Petheő Attila István–Pataki György (2007): *Vállalatok társadalmi felelőssége és a kis- és középvállalatok*. Budapest:Nemzeti ILO Tanács.
- Noya, Antonella (2009): *The Changing boundaries of Social Enterprises*. Paris:OECD Local Economic and Employment Development.
- Petheő Attila István (2009): *A vállalati társadalmi felelősségvállaláson túl: a szociális vállalkozás*. PhD-értekezés. Budapest:Budapesti Corvinus Egyetem.
- Poon, Daryl (2011): *The Emergence and Development of Social Enterprise Sectors*. Social Impact Research Experience Journal (SIRE).
- Santos, Filipe M. (2009): *A Positive Theory of Social Entrepreneurship*. Fontainebleau:INSEAD.
- The Contribution of Social Capital in the Social Economy to Local Economic Development in Western Europe (2001): Report 3: Social Audits of Social Enterprise: Methodology (www.conscise.mdx.ac.uk).
- Tóth Laura–Varga Éva–Varga Péter (2011): *A társadalmi vállalkozások helyzete Magyarországon*. Budapest:NESST.
- United States Agency for International Development, Bureau for Europe and Eurasia, Office of Democracy, Governance and Social Transition (USAID) (2013): *2012 CSO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia*. Washington:USAID.
- United States Agency for International Development, Bureau for Europe and Eurasia, Office of Democracy, Governance and Social Transition (USAID) (2014): *2013 CSO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia*. Washington:USAID.
- Wilkinson, Charu (2014): *A map of social enterprises and their eco-systems in Europe – Executive Summary*. Brussels:European Commission.
- Zahra, Shaker A.–Gedajlovic, Eric–Neubaum, Donald O.–Shulman, Joel M. (2009): A typology of social entrepreneurs: Motives, search processes and ethical challenges. *Journal of Business Venturing*, (24.), 519–532.

Jegyzetek

- 1 A magyar szakirodalomban a társadalmi vállalkozás elnevezés mellett a szociális vállalkozás, társadalmi célú vállalkozás, illetve esetenként nonprofit vállalkozás vagy közösségi vállalkozás elnevezés is fellelhető. Jelen írásban a továbbiakban a társadalmi vállalkozás elnevezést használom egyetértve a NESST (Nonprofit Enterprise and Self-sustainability Team – egy Magyarországon is tevékenykedő, a civil szektor forrás-diverzifikálásával és vállalkozási tevékenységeinek erősítésével foglalkozó szervezet) által képviselt állásponttal: „A NESST ugyanis a szociális vállalkozás helyett a társadalmi vállalkozás szóhasználatot vezette be. Ennek oka, hogy a társadalmi vállalkozások nem csupán szociális területen működhetnek, tevékenységükkel a társadalmi problémák szélesebb körére tudnak megoldást adni.” (Tóth et al. 2011:24)
- 2 Ahol másként nem jelöljük, a szövegben megjelenő idézetek a szerző fordításában olvashatók. *A szerk.*
- 3 Pl. Petheő Attila 2009-ben publikált, magyarországi szociális vállalkozásokat vizsgáló doktori disszertációja; valamint a NESST 2011-es, a társadalmi vállalkozások helyzetét bemutató tanulmánya.
- 4 Defourny és Nyssens (2009:5) szerint a szociális szövetkezetek a hagyományos szövetkezetektől főként abban különböznek, hogy nem csupán tagjaik, hanem egy szélesebb közösség, akár a közös érdekeit képviselik. Tagjaik különböző csoportok képviselői lehetnek (fizetett munkások, önkéntesek és egyéb támogató tagok stb.).
- 5 E kezdeményezések fő célja az alacsonyan képzett, tartósan munkanélküli csoportok termelő tevékenység általi integrálása a munka világába és a társadalomba (Defourny–Nyssens 2009:10).
- 6 Továbbá a USAID civil szervezetek fenntarthatósági mutatóit (CSO sustainability index) elemző jelentése szerint Magyarországon a fenntarthatósági mutató dimenziói (jogi környezet, szervezeti likviditás, pénzügyi életképesség, érdekképviselet, szolgáltatásnyújtás, infrastruktúra, közvélemény) romló tendenciát mutatnak. Az összes dimenzió közül a szervezetek pénzügyi életképessége esetében tapasztalható a legnagyobb visszaesés (lásd USAID 2013:87 és USAID 2014:88).
- 7 A már működő társadalmi vállalkozások számát tekintve néhány adatforrásra támaszkodhatunk: „Az egyik Petheő Attila 2009-ben publikált, magyarországi szociális vállalkozásokat vizsgáló doktori disszertációja, melyben 500–600 szociális vállalkozással számol... A másik felmérés az Európai Bizottság megbízásából készül, a London School of Economics által vezetett SELUSI kutatás” (Tóth et al. 2011:24), melynek első fordulójában 104 magyar társadalmi vállalkozás vett részt. Illetve a legfrissebb számítások szerint (lásd G. Fekete et al. 2014:12) szo-

ciális szövetkezeteket, hagyományos szövetkezeteket, egyesületeket, alapítványokat és társadalmi célú nonprofit gazdasági társaságokat beleértve kb. 3360 társadalmi vállalkozásról beszélhetünk.

- 8 A társadalmi vállalkozások és vállalkozók további definícióit például Zahra és szerzőtársai (2009:521) gyűjtötték össze.
- 9 Az angol elnevezések például : non-profit venture, non-profit entrepreneurship, social-purpose endeavour, social innovation, social-purpose business, community wealth enterprise, public entrepreneurship, social enterprise.
- 10 Poon, Dees és Andersen felosztása alapján két fő iskolát különböztet meg (Poon 2011:8): (a) társadalmi vállalkozás (social enterprise); (b) társadalmi innováció (social innovation): eszerint a társadalmi vállalkozás megközelítés központi eleme a vállalkozás és a vállalkozó személy, aki „elindítja saját üzletét”. Így társadalmi vállalkozásnak az a szervezet tekinthető, amely a társadalmi és gazdasági értékteremtésre együttesen fókuszál. Ebbe beletartoznak a nonprofit szervezetek, melyek piaci jövedelmet teremtő tevékenységeket indítanak be, hogy a szervezet társadalmi célját támogassák. Ezeknek a jövedelemszerző tevékenységeknek nem kell feltétlenül a szervezet alaptevékenységei közé tartoznia, elég csupán, ha ezáltal forrást teremt az alaptevékenységek finanszírozására. A második iskola, azaz a társadalmi innovációs irányzat a Joseph Schumpeter által leírt vállalkozó koncepcióján alapul, azaz olyan személyeket jelent, akik megreformálnak egy termelési mintát, és akik a társadalomban változást hoznak. Eszerint a társadalmi vállalkozó fő tulajdonsága az innováció, azaz a társadalmi problémák megoldásának, a társadalmi szükségletek kielégítésének új és jobb módját valósítja meg.
- 11 Az egyes nemzetközi irányzatok magyar elnevezéseit elsősorban a Helyi Mérték Alapítvány tanulmányában szereplő fordításokból vettem át – lásd Esse B. et al. (2013:7). Így a commercial nonprofit a vállalkozó nonprofit, a social-purpose business a társadalmi célú üzlet elnevezést kapta. Bizonyos esetekben saját fordítás alkalmazása mellett döntöttem, így az earned income school piaci jövedelem iskola, míg a social innovation school társadalmi innovációs iskola lett.
- 12 A társadalmi vállalkozások erősödő szerepét mutatja, hogy az Európai Szociális Alap és az Európai Regionális Fejlesztési Alap céljai között szerepel a 2014–2020-as időszakban is a szektor támogatása (Európai Bizottság 2013:89).
- 13 A szociális vállalkozás kifejezés továbbra is az általam használt társadalmi vállalkozás kifejezésnek feleltethető meg.
- 14 Petheó az uniós Conscise kutatási program meghatározást átvéve alkotta meg a társadalmi vállalkozás definícióját. Lásd: The Contribution ... 2001.

Fotó/Gönczö Viktor

PÉCS PARTNERSÉG: LÉPÉSEK A KÖZÖSSÉGI TERVEZÉS FELÉ¹

B. Erdős Márta–Knyihár Éva

■ Bevezető gondolatok

■ A gazdasági válság nyomán napjainkra mindinkább előtérbe kerül a kérdés: miként lehetne képessé tenni a helyi közösségeket arra, hogy sorsukért felelősséget vállaljanak, és problémáik megoldása során saját forrásaikra támaszkodjanak, egyúttal ezeket a forrásokat gyarapítsák? Ez az irány az autonómia, a kezdeményezőkézség fejlődését kívánja meg, a lokalitásban gyökerező eleven, erős kapcsolatokra és a helyben megnyilvánuló egymás iránti bizalomra, mint tőkére épít. A centralizáció folyamatai ezzel az iránnyal ellentétesen hatnak, és nemegyszer a fejlesztési projekteken is megnyilvánulnak. Az elvárások e kettőssége, belső ellentmondásossága megnehezíti, hogy a fejlesztéseket szükségessé tevő kihívásokra hatékonyan válaszoljunk.

Valódi részvételt és cselekvőképességet, a központosított és a lokális jobb egyensúlyát eredményező gyakorlattá válhat-e a partnerség intézménye? Mire lenne szükség ahhoz, hogy egy városi szintű fejlesztési projektet valóban az egész város a magáénak tekintsen? Miképpen működtethető a közösségi tervezés új, a közösségfejlesztés elméletét és gyakorlatát a korábnál jobban beépítő szemlélete a hazai feltételrendszerben? Miképpen lehet a partnerséget – amely meggyőződésünk szerint soha nem működtethető valamilyen általános minta, pusztán recept alapján – a lehető legjobban összhangba hozni a helyi sajátosságokkal, és azzal a fejlesztési tervvel, amelynek a részét képezi? Tanulmányunkban ezekre az aktuális kérdésekre keressük a válaszokat. Az elméleti háttér, valamint a hazai és

a lokális kontextus lényegi elemeinek bemutatását követően Pécs M. J. V. Integrált Terület-fejlesztési Stratégiája partnerségi folyamatának legfontosabb tanulságait elemezzük.

A partnerségi megállapodásokról

A szubszidiaritás, az arányosság és a részvétel uniós elveivel harmonizáló partnerségi megállapodások a 2014–2020 közötti európai fejlesztési tervek szolgálatában állnak, és a gazdasági, környezeti, valamint a társadalmi fenntarthatóság szempontjait képviselik. A tervek célja a gazdasági növekedés², a munkaerőpiac bővítése, a klímaváltozás hatásaira adható válaszok kimunkálása és az energiafüggőség csökkentése, ezekkel együtt a szegénység és a kirekesztés mérséklése (Cohesion Policy 2014–2020, é. n.). Partnerség alatt az állami-önkormányzati, a forprofit, a szociális, a civil és az egyházi szervezetek olyan szövetségét, együttműködését értjük, amelynek célja az általuk megismert, átgon-dolt, alakított és támogatott fejlesztések sikerre vitele: a projektek tervezésétől a végrehajtásán át egészen azok értékeléséig (Szójegyzék... é. n.). A fenntarthatóság, mint alap-elv érvényre juttatása megköveteli a rendszerszemléletű gondolkodást és ennek jegyében az emberi létezés alapjaiban közösségi-kölcsönös, interdependens természetéhez való visszatalálást. A versengés gyakran terméketlen stratégiáit ebben az új keretben a komplementaritás és az együttműködés váltja fel. A fenntarthatóság feltétele a közösségi érdeklődés, érdek és elköteleződés, következésképpen a közösségi tervezés szempontjainak érvényre juttatása, hiszen a célok kollektív birtoklásával jöhet létre a felelősség megosztása (Marshall 1998).

Az EU 2014–2020 közötti költségvetési ciklusában a partnerségi megállapodások és folyamatok kiemelten a Közösség Által Irányított Helyi Fejlesztéseket (CLLD, KÁHF) célozzák. A fejlesztések az adott hely szükségleteire válaszolnak, elősegítik a foglalkoztatás kiterjesztését, a munkaerő-piaci integrációhoz szükséges készségek fejlődését, a szociális vállalkozások elterjedését. A KÁHF így a társadalmi befogadás céljait szolgálja, a szegénység elleni küzdelem kiemelt eszközének tekintik. Közösség alatt ebben az újabb értelemben a helyi lakosok, helyi szervezetek, intézmények, hatóságok, közszolgáltatók, vállalkozások tartós, célorientált, kölcsönös és jól definiált érdekeken alapuló szövetségét értjük. A KÁHF egy fontos sajátossága az együttműködési kényszer, azaz döntő befolyás egyetlen fél kezében sem lehet (Cohesion Policy 2014–2020, é. n.). Alapvető jellegzetessége az alulról felfelé történő építkezés – ám a sikeres partnerségben mégsem az „alulról felfelé” és „felülről lefelé” mesterséges kontrasztja jelenik meg. A partnerségi folyamat fontos jellemzője a rekurzivitás (Bartal–Bodor–Boros 2012), azaz az egyes szintek között a tudások³ megosztására való szakadatlan törekvés, a visszajelzések nyomán módosuló konstrukciók. A szakértői problémamegoldást és tervezést nem cseréljük laikus nézetekre pusztán csak azért, mert az „közösségibb”, de a közösség (beleértve a különböző szektorok képviselőit, de az állampolgárok közösségét is) aktívan vesz részt az életét közvetlenül érintő ügyek, problémák megoldásában. Tájékozik, gondolkodik, tervez, kérdez, értelmezi, elfogadja vagy elveti a válaszokat, ismeri a korlátokat és a lehetőségeket egyaránt, és ezért *képessé*

és *motiválttá* válik dönteni, felelősséget vállalni, részt venni és elköteleződni. A közösségek aktív részvétele olyan fejlesztéseket eredményez, amelyek jobban megfelelnek a szükségleteknek, ezért nő a költséghatékonyság. A tervező közösségek megszületésével, megerősítésével, a „néma” vagy „elnémított”, peremhelyzetű csoportok (Orbe–Camara 2010; Seltzer 2014) megszólításával és dialógusba vonásával közös célokért tevékenykedő, integráltabb helyi társadalom jön létre, ahol a problémák megoldásához szükséges tudásokat a közösség alkotja meg és osztozik benne. A jövő-orientált, tervezői hozzáállás egy fontos, energetizáló, motiváló mozzanatot teremt: visszaadja a *reményt*.

A szociális tervezés korábbi, „elitista” modelljétől a partnerség megkívánta új koncepció és gyakorlat több ponton eltér. A korábbi modell ugyanis „felülről lefelé”, szakértői szintről vezérelt, ahol a közösség a problémák, nem a megoldások birtokosaként jelenik meg (Rothman 1995). E felfogásban a közösség lehetőségekkel telített élet helyett problémákkal és nehézségekkel telített életet él (Cooperrider–Whitney 2000). A folyamat sikere e szemlélet szerint a megfelelő szükségletfelmérésen és szakértői tervezésen mint külső segítségen múlik. A közösségi tervezés új gyakorlata ezzel szemben a képessé tevést, a részvételt és a cselekvőképességet, az erővel való felruházást hangsúlyozza. Az *enablement* (képessé tevés) csoportszinten azt jelenti, hogy a csoport eljut az önmeghatározás és az önmagába vetett hit szintjéig, a tagok közös érdekeket, célokat vállalnak fel. Az empowerment (erőssé tevés) a közösség hatalmi pozíciójának erősítését hozza magával, a közös érdekek hathatós képviselője és a közös célok elérése révén. Ezzel párhuzamosan a hatalom birtokosainak is képessé kell válni az újfajta, közösen kialakított viszonyrendszer elfogadására (Lakatos 2009). Az új modellben a közösség a tervezői munka tárgyából annak cselekvő alanyává, partnerévé válik. A közösségi élet már nem csak problémák halmaza, ahol minden megoldás majd kívülről, felülről érkezik, hanem a megoldások is a közösség együttes munkájának eredményeként születnek meg. Új, más területekre átvihető készségek és ismeretek jelennek meg, a hálózatosodás, a társadalmi tőke, azaz az integráció, bizalom, stabilitás és a közösségi források elérhetősége (Granovetter 1973; Fukuyama 1995; Kákai 2009; Barabási 2011; Füzér 2013) minden társadalmi réteg esetében növekszik. A jobb társadalmi integráció és a hatékony konfliktuskezelés nem elhanyagolható szempontja, hogy a közösségi tervezés új iránya méltányosnak ítélt fejlesztési döntéseket eredményez, hiszen minden érintett félnek lehetősége van képviseltetni magát a teljes folyamatban, és az ehhez szükséges információk megosztása biztosított (Mikula 1999); a rekurzivitás és az alulról felfelé történő építkezés egyben lehetővé is teszi a korrekciókat. A tervező szakértők számára többletforrást jelent az a fajta gondolkodás és becsatolható tudás, ami a lokális közösségek tagjait jellemzi (Wenger 2004). A személyes életvilágban a problémakezelés ugyanis eleve „interdiszciplináris”, azaz problémák és megoldások a maguk természetes kapcsoltágukban jelennek meg. Ezeknek a hétköznapi tudásoknak és a tudások formálódásának döntő a szerepe a fejlesztések fenntarthatóságában.

A megfelelő partnerségi folyamat jól strukturált, ugyanakkor rugalmas, hiszen a közösségi tervezés minden egyes lépése a nagyszámú szereplő, a felmerülő ötletek, a teljes folyamat kreativitása miatt nem jósolható be pontosan előre. Ez a folyamat nyitott-

ságának egyik fajta értelmezése: azaz a folyamat lezáratlan. Más értelemben a nyitottság nyilvánosságot, átláthatóságot is jelent (Bartal–Bodor–Boros 2012).

A sikeres partnerségi folyamat további követelménye az átfogó értékelés. Bár fejlesztési projektek esetében általános gyakorlat, mégsem célszerű, ha a partnerségi folyamat értékelése pusztán az előre meghatározott és számszerűsített projekt-indikátoroknak való megfelelés vizsgálatára szorítkozik. Nem méri hatékonyan a folyamat sikerességét az ún. elégedettségi kérdőívek – az aktuális, keresztmetszeti pillanatfelvételek sem (Ellis 2013). Ezek alapján ugyanis maga a folyamat és a résztvevők nézőpontjai aligha rekonstruálhatóak, maga a modell nem finomítható, a jó modellek terjedése és ismétlődése legjobb esetben is csak véletlenszerű, hiszen nem ismerjük meg pontosan az eredményekhez vezető folyamatokat (B. Erdős 2010; Ellis 2013; Hogard 2013). Hasonló projektek, folyamatok értékelésére a szerzők a fejlődésszemponturnak (developmental), több pillérré épülő modelleket ajánlják. Az értékelésben különösen jól használhatóak a közösségi élet minőségét mérő eszközök, amelyek mentén felmérhető az aktuális állapot, és a közösség fejlődésének különböző mutatói (Weaver–Borne–Whaley 2010).

A résztvevők és érdekeik

A partnerségi folyamat résztvevőit egyfelől a 314/2012. (XI. 8.) Kormányrendelet határozza meg (önkormányzati és állami szervek képviselői, helyi polgárok csoportjai, valamint meghatározó jelentőségű nonprofit és civil/társadalmi szervezetek, munkacsoportok, közszolgáltatást nyújtó vállalatok, a gazdasági élet legfontosabb képviselői, a felsőoktatás, kutatás, a történelmi egyházak képviselői és egyházi karitatív szervezetek vezetői, a helyi és az országos média szereplői). Másrészt adott a szakértői tervezői kör, a döntéshozók csoportja és a projektkeretek közötti tevékenység szakszerűségét biztosító, mediáló menedzsment, vagy újabb elnevezéssel „projektosztály” (Füzér 2013).

A tervezési folyamatban a résztvevők hosszú távú érdekközösségét a fenntarthatóság kívánalma biztosítja. Rövid távon a következő érdekkonfliktusokból, eltérő perspektívákból eredő problémákra számíthatunk:

- a projektek jelenlegi világához a valóban keresztülvihető közösségi/partnerségi folyamatok nem illeszkednek: a közösségi tervezés folyamata lehet előre tervezett, de a rekurzivitás követelménye miatt nem lehet determinált, centralizált. A folyamatot alakító közösségek sem homogének, amit a projektek írásakor ritkán vesznek számításba (Haricharan 1995);
- a partnerségi keretek között felszínre kerülhetnek látens/lappangó konfliktusok, ami a problémamegoldás érdekében feltétlenül előremutató, mégis kényelmetlen lehet. Mind a közösség, mind pedig a döntéshozók azt várják el, hogy egyes helyzetek kezelhetőbbé váljanak számukra – ehhez képest a pillanatnyi látszat ennek az ellenkezője (Sadan 2011);
- a „fizikai” tervezők érdeke: átfogó terv létrehozása adott időkereteken belül. A partnerségi szakembereké: aktív, részvételre képes és hajlandó közösség létrehozása

(Sadan 2011). Ezt az alapvető különbséget az időkeretek meghatározása szempontjából is érdemes tudatosítani;

- a szakértőkkel a közös nyelv kialakítása munka- és időigényes, mert a közösségek felkészültsége eltérő, és a folyamat során fejlesztendő (Marshall 1998). A folyamat katalizálására alkalmas, kompetens partnerségi szakértőket (közösségfejlesztő, szociális munkás, szociálpolitikus, közösségi mentálhigiénés szakembereket) a feladat újszerűsége miatt nem mindig könnyű megtalálni;
- gondot jelenthet a résztvevők szerepeinek alul- vagy túlértékelése (pl. a szakértői tevékenység, a menedzsment vagy éppen a közösség idealizálása);
- további problémák adódhatnak, ha a résztvevők saját szerepüket nem képesek jól definiálni, vagy saját pillanatnyi érdekeik a hatékony szerepmegosztást felülírják (Füzér 2013).

A partnerségi folyamatok kontextusa

A hazai színtér. A partnerséggel kapcsolatos reprezentációk – hiába a korrekt, körültekintő európai definíció – tapasztalataink szerint gyakran félreecsúznak az érintettek körében. Tájékoztatás? Hatósági egyeztetés? Marketing? Lakossági fórum nagyobb léptékben? Az ilyen jelentés-bizonytalanság és a következményes, meg-megcsúszó gyakorlat részben abból a természetes törekvésből adódik, ahogyan az új, kevésbé ismert jelentéseket a korábbi modellekhez horgonyozzák le a kommunikátorok. A jelentések „lebegtetése” másrészt a közbeszéd korábbi, puha diktatúrából, paternalizmusból örökölt mintázata (B. Erdős–Kelemen 2011). A rendszerváltozás nem minden szférában zajlott le maradéktalanul: a változás átformálta a gazdaságot, ugyanakkor, bár megteremtette a demokrácia alapvető intézményeit, kereteit, nem hozta, és a rendelkezésre álló idő alatt nem is hozhatta volna létre teljes sikerrel az ezek használatához szükséges készségeket, képességeket, beállítódásokat és sémákat, sem *a fejlett részvételen alapuló koordinációs mechanizmusokat* (Szokolczi 2001; Hankiss 2007; Van Dijk 2009). Tarrósy (2011, id. Glied 2014) a partnerség legfőbb akadályának a hazai politikai szocializációt tartja: a patronáló, paternalista, egyúttal a társadalmat hasító, atomizáló hagyományokat.

Jól tükrözik ezt a problémát a közbizalom-elemzések eredményei hazánkban. Legnagyobb, mégis kevés a bizalom a civil/nonprofit szervezetekben, rosszabb az egyházak és önkormányzatok megítélése, míg a politikusok és parlament megítélése ötfokú skálán mérve mindössze 1,6–1,5 (Péterfi 2014). A szerző következtetése: *„A bennünket körülvevő intézményekben nem hiszünk, bizonytalanok vagyunk az eredményes akaratnyilvánításban a lakóhelyünk ügyeiben és leszokunk (vagy rá sem szoktunk) a nyilvános közpolitikai állásfoglalásokról, közösségi akciókról.”* (Péterfi 2014:6) A bizalom hiánya, mint a társadalmi tőke deficitje, fékezi a gazdasági fejlődést, passzívvá, kiábrándulttá, gyanakvóvá tesz, és tovább hasítja a hazai társadalmat. Témánk szempontjából közvetlen relevanciája van annak, amit Péterfi empirikus kutatásai eredményeit értelmezve a lakóhelyi vonatko-

Fotó/Gönczö Viktor

zásokról ír: *„Ha az emberek jobban bíznak az önkormányzatokban, de eközben bizonytalanabbak abban, hogy önmaguk hatással tudnak-e (akarnak-e) lenni a helyi ügyek alakítására – tehát gyengül az aktivitásuk szükségességének a tudata – akkor az jelentheti, hogy részben hajlamosak a kapitulálásra, a döntéseket jobban átengedik a hatalmi szervezeteknek.”* (Péterfi 2014:4–5) A fenntartható fejlődéshez viszont autonóm, felelős polgárok együttgondolkodására és együttes cselekvésére lenne szükség. *„A komoly veszélyt nem a konfliktus jelenti, hanem a tétlenség és a közömbösség, amely lehetőséget ad arra, hogy olyan környezetet hozzanak létre, amely a benne élőket elidegeníti magától.”* (Sadan 2011) Egy tartalomlemező vizsgálat szerint az EU keretprogramokhoz csatlakozó országos partnerségi folyamathoz ténylegesen beérkező vélemények az elvártak töredéke, mintegy 1 százaléka, és a vélemények nagyrészt közhelyesek, nem célirányosak (Csiszér 2014).

Ehhez csatlakoznak a projektvilág anomáliái: a projektosztály feladata, hogy a kedvezményezett közösségek számára elérhetővé tegyék a forrásokat, így összekapcsoló típusú társadalmi tőkét generáljanak. Kedvezőtlen társadalmi kontextusban megjelenhet a beneficiarizmus, ahol a projekt kedvezményezettjeiből „hivatásos résztvevő” lesz, mert a hangsúly a pusztai formai követelmények teljesítésére kerül. Egy másik lehetséges probléma a klientalizmus, a patronáló hagyományokban gyökerező korrupciós kérdés (Füzér 2013). Továbbá, hazánkban a vélelmezett vagy valós ellenérdekeltségek miatt egyelőre a független értékelő kutatásoknak nincsenek erős hagyományai, és szinte egyetlen olyan projekt⁴ sem ismert, ahol az értékelésre megfelelő forrásokat fordítanának, mind pénzügyi értelemben, mind pedig a szükséges kompetenciákat tekintve, holott egy következetes gyakorlat biztosíthatná a projekteken keresztül becsatornázódó európai források hatékony kiaknázását. A rendszerváltozás előtti korszakból örökölt egyéni kontextusmodellben, mentális sémában még nem teremtődött meg a saját állampolgári befektetés (adók) és a központi források közötti kapcsolat: ezt jól mutatja, hogy a pécsi EKF esetében pl. az átláthatóságot, gazdaságosságot a helyi állampolgárok nem tartják optimálisnak, ugyanakkor meglehetősen közömbös volt számukra a források megoszlásának és felhasználásának kérdése (Kákai–Vető 2014).

A partnerségi folyamatokban további nehézséget jelenthet a hazai közélet destruktív, Kádár-korszakból örökölt átpolitizáltsága, ahol a nyilvános diskurzusban szakmai problémák „ideológiai” kérdésként, lojalitásproblémaként jelenhetnek meg⁵. Ez az átpolitizáltság erősen érinti a hazai civil társadalmat (Kákai 2003), amelynek pedig kulcsszerepe lenne a partnerségi folyamatok sikerében. A jelenségre adott válaszaképpen az értelmiségi tudatosan tart távolságot a gyakorlati problémák világától (Glied 2014) – az „elefántcsonttoronyba zárkózás” és a múltba fordulás nem feltétlenül saját választása, hanem jól bejáratott kényszerpályának is tekinthető. *„A cselekvés nélküli kritika olyan bevett gyakorlat a polgárság körében, amelyet pontosan azért tűrnek el, mert hatástalan.”* (Friedmann 1987:268, id. Sadan 2011). E beállítódás jól illeszkedik abba az általánosabb panasz-kultúrába, amely szintén évtizedes hagyományunk, és amelynek monolitikus háttéréből egyfelől nehezebben emelkednek ki a valós problémák; másfelől viszont *valós problémákat is lehet pusztán a „panaszkodó hajlamnak” tulajdonítani és negligálni.*

Városi szintű tényezők. Pécs fekvése és történelmi sajátosságai szerint erős egyházi, kulturális centrum, hagyományosan a kultúrák találkozása jellemzi. Kereskedelme, ipara a reformkor idején indult komoly fejlődésnek, ezek a törekvések erősen a kultúrához, művészethez kötődtek. Gyökeres fordulatot a második világháborút követő iparosítások hoztak, amelyeknek jegyében Pécszet bányavárosként definiálták újra. A lakosság száma néhány évtized alatt megduplázódott, és a városban új, a bányák mint nagyfoglalkoztatók integrálta társadalmi csoportok jelentek meg. A rendszerváltozást követően a bányák és más ipari létesítmények bezárásával a város legnagyobb problémájává a munkanélküliség vált, ennek összes következményével: az elszegényedéssel, eladósodással, leszakadó városrészekkel és gyors ütemű lakosságvesztéssel. A növekvő elvándorlásra adott kései reakcióképpen éledt újra a „tűke” identitás, a tősgyökeres, városhoz kötődő pécsi ember képe. Az identitáselemek vonatkozásában fontos megjegyezni, hogy a várost jellemző sokféleség, az eltérő életfeltételek és hagyományok (lakótelepi életmód, polgári-belvárosi, a benépesült szőlőhegyi, Mecsek-oldali területek életformája, vagy a szegregált területeken a külvárosi lét) megnehezítik az egységbe foglalást.

2002-ben Pécszet már „kulturális bányavárosként” és „egyetemvárosként” aposztrofálták⁶, ez az Európa Kulturális Fővárosa címre törekvés egy előkészítő-átvezető gondolata. A „kulturális főváros”, „egyetemváros”⁷, „mediterrán város” koncepciókhoz társuló „határok nélküli város”, mint erős központ képe mindmáig inkább csak vágykép maradt, hiszen a hazai decentralizáció egyelőre még várat magára. A decentralizáló törekvések jegyében kialakított Pólusprogram (2005) egy tágabb kontextusban, az életminőség kérdését a középpontba állítva, a lehetséges szereplők tágabb körét tekintetbe véve mozdítaná elő a gazdaságot fejlesztő hálózatosodást. Ezzel csaknem egy időben, 2004-ben fogalmazódott meg először az Ököváros-Ökorégió koncepció (Glied 2014), amely komoly előzménye lehet a tervezett „Zöld Főváros” projektnek⁸.

A városban jelentős erőforrásai vannak a közösségfejlesztésnek és a közösségi akcióknak. A korábbi városvezetés a kilencvenes években a gazdasági potenciálok elvesztésére inefektíven és átgondolatlanul reagálva, új utak keresése helyett kényszerpályán mozogva visszafejlesztette a városszéli területek intézményrendszerét. A rendszerváltozást követő években így hatalmas kontraszt teremtődött a centrum és a széli területek között: ez utóbbiak így a munkahelyek elvesztése mellett szolgáltatások, intézményrendszer, közösségi élet, életminőség vonatkozásában is sokat veszítettek. Ennek nyomán az erős érdekvédő, kiegészítő-kompenzáló törekvések a „szabadidő hasznos eltöltésére” fókuszáló korábbi gyakorlattal szakítva megteremtették az állampolgári részvétel alapjait. A Tubes védelmében szerveződő kezdeményezések az egész várost megmozgatták. Ugyanakkor a civil szervezetek erős szövetsége helyett mindmáig jellemzőbb az adott ügyre vagy területre koncentrálódó gondolkodás. A hálózatosodás, így a partnerség problémái civil oldalról nem feltétlenül mennyiségi, inkább minőségi, a közös érdekelttség, a kölcsönösség hiányára visszavezethető problémák (Bartal 2009; Kákai 2009).

A városfejlesztéshez csatlakozó partnerségi folyamat egy közvetlen, meghatározó előzménye az Európa Kulturális Fővárosa projekt partnersége. Glied (2014:173) az EKF

partnerségi folyamatairól a következőket állapítja meg: (...) a 2006 utáni zűrzavar (...) világgossá tette a civilek számára, hogy a részvételi demokrácia és az Európai Unió által szorgalmazott partnerség csak addig a pontig működhet, amíg a politikai tőke építése és a pénz logikája nem lép a kapcsolatokat meghatározó első számú tényezővé." A kézi vezérléssel működtetett hatalmi mezőben a helyi társadalom a sorozatos, kedvezőtlen tapasztalatokból okulva passzívvá vált. Közösségi érdeklődés és elköteleződés híján azonban a fejlesztések fenntarthatósága kérdésessé válik.

A városfejlesztés szakértői a város helyzetét a fenntarthatóság szempontjainak való megfelelés szerint vizsgálták. A legtöbb tényező, így:

- a gazdaság oldaláról a foglalkoztatás, jövedelemáram, költségvetési helyzet, gazdaságdiplomácia;
- társadalmi nézőpontból a társadalmi integráció, közbizalom, társadalmi igazságosság;
- ökológiai perspektívából felkészülés a klímaváltozásra, kék és zöld infrastruktúra;
- az épített környezet oldaláról a területhasználat, a közlekedési hálózat

„nagyon fontos”-ként becsült, ám a jelenlegi állapotból hanyatlás következne (Pécs M. J. V. Integrált Településfejlesztési Stratégia 2014).

Pécs partnerség

A városi szintű partnerség találó összefoglalóját adja Glied (2014:200, kiemelés a szerzőtől): „Az élehető, dinamikus, fejlődő város megteremtése mindannyiunk közös felelőssége, túl fontos ahhoz, hogy csupán politikusokra bízunk, és túl fontos ahhoz, hogy csak a gazdasági szektor és a civilek kezébe tegyük. A hangsúly az együtt, közösen kifejezésen van.” A partnerségi folyamat tárgya, a Városfejlesztési Kon koncepció (2014) és a rá épülő Integrált Településfejlesztési Stratégia (ITS 2014) a partnerségi szempontokkal teljes összhangban lévő gondolatmenettel jellemezhető. Átfogó célként az fogalmazódik meg, hogy Pécs fenntartható fejlődésre képes térségi vonzásközponttá váljék, olyan város legyen, ahol „jó élni”. A város jövőképeben helyet kap az európai élvonalhoz közelítő életminőség, a vonzó életfeltételek, és az életre szóló perspektívákat kínáló foglalkoztatás. A tervezők öt stratégiai célt jelöltek ki, és operatív célokat is megfogalmaztak:

- az egészséges környezet biztosítása: környezeti ártalmak csökkentése, a klímaváltozás hatásaihoz történő alkalmazkodás, összefüggő zöld és kék felületek kialakítása;
- fenntartható, fejlődő társadalom: integrált helyi társadalom, közösségfejlesztés, fenntartható módon javuló életminőség, a kulturális tőke gyarapítása, társadalommonitoring;
- a város gazdasági alapjainak újjáépítése: foglalkoztatási szint növelése, a helyi gazdaság fejlesztése, kiaknázható erőforrások feltárása, fejlesztése, hasznosítása;
- kompakt város: kiegyensúlyozott térszerkezet, optimális területhasználat, energiahatékonyság, mobilitás, építmények állagának javítása;
- a kormányzás mozgásterének bővítése: közügyek helyett közös ügyek; a tervezés és kormányzás összhangja – kooperatív, koordinatív kormányzás.

A tervezők, szem előtt tartva azt, hogy nincs működőképes, fenntartható gazdasági fejlődés jól működő társadalom és élhető környezet nélkül, a következő alapvetésekhez igazodtak:

- a fenntarthatóság megköveteli a rendszerszemléletű gondolkodást, tehát minden egyes fejlesztési lépést, projektet minden egyes fenntarthatósági szempont és az ezekhez kapcsolódó, explicitté tett alapelvek, rendező elvek (sokféleség növelése; cselekvőképesség, reziliencia, autonómia, felelősségvállalás; rendszerhatékonyág, pozitív szinergiák építése; jövőorientált gondolkodás, esélyteremtő hozzáférés) szerint súlyozni kell;
- a hosszú távú tervezést megnehezíti a külső környezeti hatásoknak való kitettség, így a megfelelő tervezés elválaszthatatlan az autonómia növekedésétől, amely egyben a fejlesztések célja. Városi szinten ez decentrumok létrehozását jelenti;
- a város fenntartható gazdasági, társadalmi és ökológiai fejlesztésének lehetőségeit az erős közösségi kötelékek, a kölcsönösségi és méltányos viszonyok megléte vagy hiánya, a társadalmi tőke, a bizalom vesztese vagy gyarapodása döntő módon befolyásolja. Az autonómia, általa a jobb tervezhetőség és fenntarthatóság megköveteli az alulról felfelé építkező folyamatok erejének kiaknázását, a helyi tudások feltárását. A bizalom és a társadalmi integráció erősítése, a felelős, környezettudatos és fejlődésorientált, reziliens gondolkodásmód alapja a közösségfejlesztés eszköztárának tudatos alkalmazása, a részvétel erősítése;
- mivel a jelenlegi tendenciákból kedvezőtlen jövőkép vetíthető előre, az alkalmas kiindulópont nem a jelenlegi, hanem egy jövőbeni kívánt állapot: ebből kell visszavezetni a megfelelő stratégiákat (Városfejlesztési Konceptió 2014).

A partnerség szakmai módszereinek kialakítása során figyelembe vettük az európai célokat, alapelveket, a hazai szociokulturális sajátosságokat, a városi előzményeket, a Konceptió és a Stratégia alapvető jellemzőit és a projekt kötöttségeit. Glied (2014) a városi előzményekre való tekintettel tanulmányában az erőteljes tematikus lehatárolást, a fókuszpontok kijelölését javasolta. A város területi különbségeiből, az egyes városrészekben a lakosság életmódjának, problémáinak különbségeiből adódóan a helyi sajátosságokat is kezelni kellett. A projekt-indikátorok között ugyanakkor hat viszonylag nagy létszámú, a kormányrendeletben meghatározott *teljes érintetti kört egyszerre* magában foglaló alkalom szerepelt, egyenként minimum 50 fővel, és a költségvetés is ennek megfelelően készült. További kötöttségeket jelentett, hogy a Konceptió és az IVS alakításával a folyamatot szinkronizálni kellett, ugyanakkor a döntéshozás folyamata meglehetősen elhúzódott, és az integrált területfejlesztési stratégiák kidolgozására megadott központi határidő kitolódott, bár az időbeni átfedések biztosítottak maradtak. A partnerségi események egy része azonban nyárra tevődött át, ami a szabadságolások időszakában megnehezítette a szervezést. A hazai közéletre általánosan jellemző átpolitizáltság miatt az is nehézséget jelentett, hogy a folyamat nagyobb része a választási időszakokkal egybeesett (országgyűlési, EU-parlamenti választások). Kevés teret biztosított a rugalmasságra az a projektkövetelmény, mely szerint a rendezvényekre a meghívókat csaknem egy hónappal a tervezett esemény előtt kellett megtervezni, hogy az előírt egyeztetést

követően húsz nappal előbb kiküldhessük azokat. A kötöttségek mellett szerencsés fejlemény volt, hogy a konkrét partnerségi eseményeket helyi, a várost jól ismerő és a városban ismert elméleti és gyakorlati szakemberekből álló, a közösségfejlesztő szemlélettel azonosuló team⁹ vihette végig.

A módszertanról. A közösségfejlesztő szemlélet érvényre juttatását a következők szerint terveztük:

- a nagy létszámú rendezvények mellett több kisebbre is sort kerítünk, kiemelten kezelve az első érzékenyítő-áthangoló alkalmakat;
- a nagy rendezvényeket eltérő helyszíneken tartjuk, Pécs több nagyobb, eltérő problémákkal és lehetőségekkel jellemezhető területét kijelölve helyszínként;
- a rendelkezésre álló forrásokat kiegészítve, egyetemi hallgatók számára kínálunk közösségi alapú tanulási lehetőséget¹⁰;
- a már meglévő, új típusú közösségi tervezést ismerő, reprezentáló szervezetek tevékenységét a partnerségi folyamat során középpontba helyezzük. A forrásokat tehát nem annyira megteremteni, mint inkább hatékonyan, a hálózati gondolkodást szem előtt tartva összekapcsolni próbáljuk;
- a „panaszkozó kultúra” és „kritikai hozzáállás” zsákutcájából egy megoldásközpontú modell jegyében keressük a kiutat;
- élünk a virtuális tér¹¹ adta lehetőségekkel, hogy bevonjuk azokat a fiatalokat, akik számára a web a közösségszervezés optimális terepe. A szociális média állampolgári részvételre gyakorolt hatása különösen a fiatalabb korosztály körében markáns: ők a virtuális térben alkotnak közösségeket, formálnak véleményt, és kevésbé jellemző rájuk, hogy formális szervezetekhez csatlakoznának, vagy szavazni mennének. Ugyanakkor minden internetező, tehát nem csak a fiatalok számára van jelentősége a virtuális térben tárolt, könnyen hozzáférhető információknak. A szociális média és az internet használata a közösségfejlesztésben új lehetőségeket kínál (Nyíri 1998), melyek teljesebb kiaknázásához stabil, hosszan tartó működésre, megfelelő forrásokra és sajátos felkészültségekre van szükség. Jelen esetben a módszert kiegészítő jelleggel alkalmaztuk.

Tekintettel a fenti, időbeli és költségvetési korlátokra, és az elakadásokkal terhelt előtörténetre, a közösségfejlesztés egy megoldásközpontú modellje szemléletmódjának követése mellett döntöttünk. Bár a közösségfejlesztés idő- és forrásigényes műfaj, ez a KÁHF eszközrendszerének egyedüli, mással ki nem váltható alapja. Így a további fejlesztések során az e partnerség során szerzett tapasztalatok értékesek lehetnek, de csupán a kezdeti lépéseket jelentik, mert maga a partnerség a teljes fejlesztési ciklushoz kapcsolódik. A partnerségi folyamat középpontjába a „Jövőműhely” típusú közösségi konferenciákat helyeztük: ezek kettős vezetéssel, a Városfejlesztési Konceptió, majd az ITS egyes tematikái szerint, más-más városrészben zajlottak. Az általunk választott megoldásorientált, dialogikus módszerek segítik a közösségi kreativitás felszabadítását, a bizalom, a bevonódás, a felelősségvállalás kibontakozását, következőképpen a döntéshozásban való felelős részvételt és a közös döntések melletti elköteleződést.

A *4D-modell*. A 4D-modell (Appreciative Inquiry) (Cooperrider–Whitney 2000) arra alapul, hogy fejlődésünk irányát érdeklődésünk iránya szabja meg. A módszer, amelyet a városfejlesztésben több mint egy évtizede alkalmaznak, a pozitív pszichológia, az erőforrás-perspektíva megközelítéseit integrálja. Haszna, hogy segít kimoszolni a szokásos gondolati keretek közül, így a reflektív megközelítés szolgálatába állítható. A fókusz az erősségekre, a korábbi pozitív tapasztalatokra, az elérhető forrásokra és a pozitív jövőképre kerül. A felfedezés (discovery) során a csoport vagy szervezet azonosítja, melyek azok a folyamatok, amelyek korábban jól működtek, vagy most is jól működnek az adott közösségen belül – ezek az erősségeik. A következő szakaszban (dream) elképzelik, milyen lehetne a jövő. Itt még nem veszik számba a lehetséges kötöttségeket. Majd megtervezik (design) és rangsorolják a fejlesztési folyamatokat, figyelve az elérhető vagy megteremtendő forrásokra. Ezt követi a a terv végrehajtásának (delivery, destiny) fázisa. A modellben a közösségre jellemző sajátos erősségek jobb kiaknázása és az érintett csoport, közösség empowerment szemléletű fejlesztése a cél.

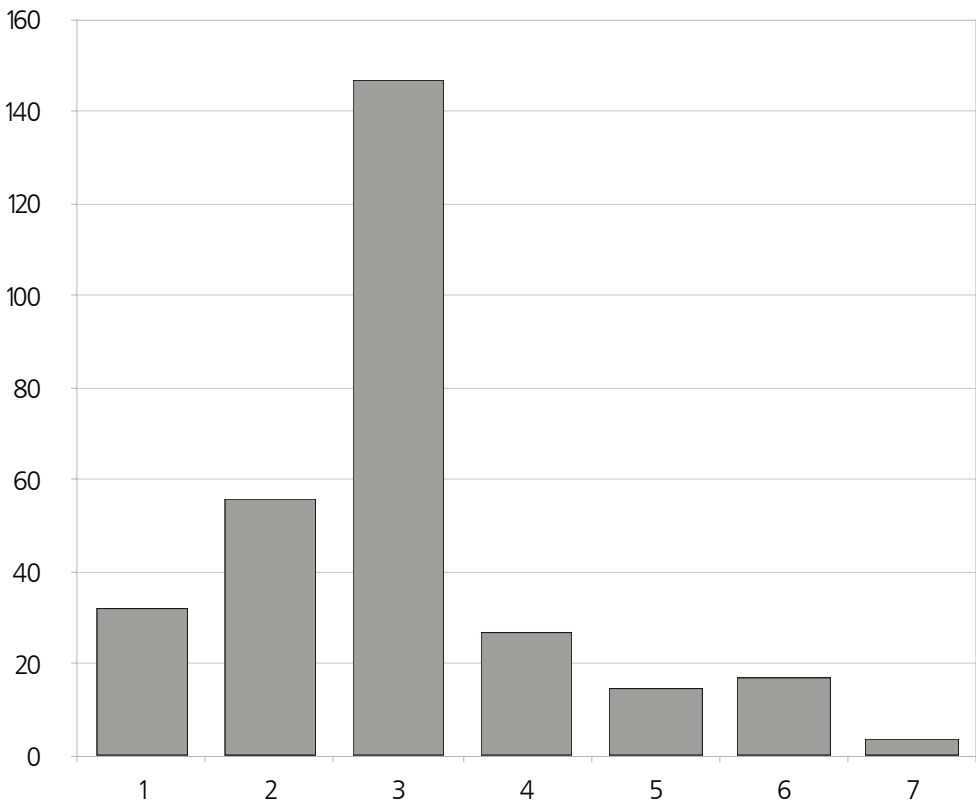
A *Bohm-féle dialógus*. David Bohm (é. n.) szerint a dialógus a társadalmi-kulturális változások alapvető eszköze, a kreativitás forrása. Alkalmas arra, hogy leküzdje az öncenzúrát és ennek destruktív következményeit. Különös jelentősége lehet a közösség, társadalom válsághelyzeteinek megoldása során. Ahhoz, hogy a résztvevők bátran kifejezzék gondolataikat, akkor is, ha ezek még nem öltöttek letisztult formát, nem teljesen koherensek/konzisztensek, a résztvevőknek a csoportban elfogadó, bátorító és bizalomteli légkört kell megteremteni. Mindenkitől azt várják, hogy fejlessze tovább az elhangzott eredeti ötleteket, építse tovább a tartalmakat, gazdagítva a csoport közös tudását, így az nem a kritika, hanem a reflektivitás közege.

A partnerségi folyamat ismertetése

A partnerségi folyamat a szakértői koncepcióalakítás korábbi munkafolyamatához csatlakozott. A „Jövőműhely”-beszélgetéseket a virtuális térben, a facebookon zajló tevékenységek, valamint a beszélgetésekhez csatlakozó, lehatárolt témákat feldolgozó workshopok egészítették ki. A partnerségi folyamat összefoglalását az IVS megalkotását közvetlenül követő partnerségi zárókonferencia jelentette. Fontos megjegyezni, hogy a partnerségi folyamattól függetlenül széles körű szakhatósági egyeztetési eljárás is zajlott, ami ahhoz vezetett, hogy egyes időszakokban a Koncepcióalkotáshoz és az ITS-hez csatlakozó rendezvényekben bővelkedett a város, máskor pedig hosszabb szünetek alakultak ki. Mivel a partnerség és a fejlesztési projektek időkeretei kívülről szabottak, ezen változtatni nem állt módunkban.

Az előkészítő rendezvényeket követő alkalmak meghívotti listája összesen 309 elektronikus címre ment ki, egy-egy címen általában több érdeklődőt érhattünk el. Az 1. ábrán látható az egyes érintettek, célcsoportok megoszlása.¹²

1. ábra. A partnerségi folyamat meghívottjai

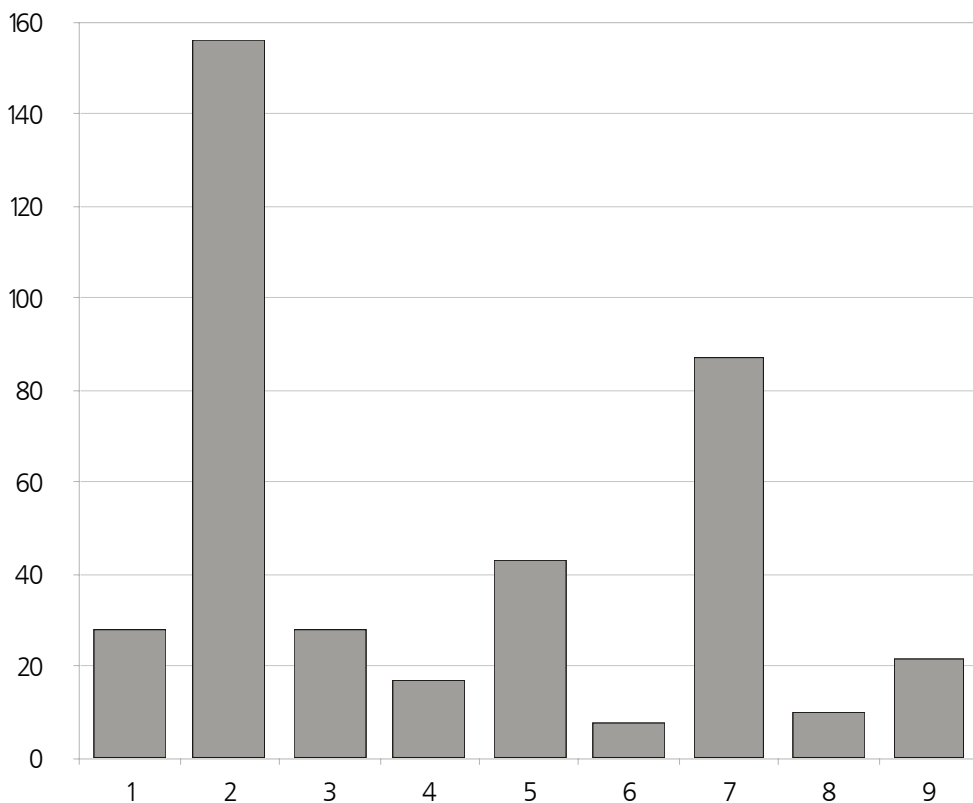
Jelmagyarázat: 1=kormányhivatalok, térségi önkormányzatok; 2=Pécs M. J. V.; 3=pécsi polgárok, civilek; 4=közszolgáltatók; 5=PTE és kutatóintézetek; 6=vállalkozások; 7=egyházak

Forrás: Saját szerkesztés.

A 2. ábrán látható, hogy minden csoportból rendszeresen érkeztek résztvevők, az összes elérés egy sikertelen rendezvényt nem számítva 419 találkozás. A KÁHF alakítása szempontjából hátrány, hogy a vállalkozások, helyi foglalkoztatók (2 százalék) erősen alulreprezentáltak maradtak. Az adat jól mutatja a helyi vállalkozók helyzetét. Egyértelműen a civil szervezeti-állampolgári részvétel dominál (22–35 százalék). A PTE 12 százalékos részvétele kedvezőnek mondható, bár sok érdeklődött a személyes ismeretség hozott. A kormányhivatalok szervezeti és a tervezők egyaránt 8-8 százalékkal, míg Pécs M. J. V. 5 százalékkal képviseltette magát. A közszolgáltatók és a velük egy kategóriába sorolt állami/önkormányzati szociális intézmények 6 százalékos aránya nem túl magas, de a részvétel az egyes alkalmak között kiegyensúlyozott. Az egyházak alacsony érdeklődése (3 százalék) mellett részvételük kevésbé kiegyensúlyozott. Amennyiben az egyes alkalmakat tekintjük, megállapíthatjuk, hogy a kormányzat/önkormányzat érdeklődése, bevonódása hullámzó: az előbbi csoportba tartozó résztvevők preferálták a formálisabb, munkaidőben zajló rendezvényeket és a városközpont közelében lévő helyszíneket. Az önkor-

mányzattól érkező képviselők, bizottsági tagok stb. azonban részt vettek egy marginalizálódott területre tervezett találkozón is, ahol a fő téma a közösségi tervezés, az átfogó városfejlesztési koncepció lakóhelyi léptékre való fordítása volt: ezt a partnerségi eseményt egy fontos, előrevivő eredményeként könyvelhetjük el. Az egyes partnerségi rendezvények témáját az 1. táblázat foglalja össze; mivel a helyszín megválasztása önmagában is fontos tervezői-partnerségi üzenetként funkcionált (policentrikus város, integrált helyi társadalom), egy külön oszlopban ezt is feltüntetjük.

2. ábra. A részvétel összesített adatai (találkozások száma)

Jelmagyarázat: 1=tervezők; 2=pécsi polgárok; 3=kormányhivatalok, térségi önkormányzatok; 4=Pécs M. J. V.; 5=PTE és kutatóintézetek, 6=vállalkozások; 7=civilek; 8=egyházak; 9=közszolgáltatók

Forrás: Saját szerkesztés.

„Jövőműhely” működés közben. Az alábbiakban két egymást követő rendezvény történéseinek rövid elemzését adjuk. A helyszín a keleti városrész egyetlen, nemrégiben felújított közösségi háza. A résztvevők között nagy számban vannak jelen a helyi lakosokból szerveződő aktív, informális akciócsoport tagjai és a helyi szociális és egyházi szervezetek képviselői. Viszonylag kevesen érkeznek a város más pontjairól, és nagyrészt

1. táblázat. A partnerségi események összefoglalása

Időpont (2014)	Rendezvény	Helyszín
02. 19.	Érzékenyítő-ráhangelő városrészi jövőműhelyek	Kertváros, Uránváros, Belváros (utóbbi esetében a kihasználatlan, új építésű Zsolnay-negyed)
03. 26.	Pécs város településfejlesztési koncepciója. A tervezők bemutatója. Jövőműhely-beszélgetések és tematikus, interdiszciplináris workshopok. Tervezői visszajelzések a február folyamán beérkezett véleményekről, ötletekről.	Belváros: Zsolnay-negyed
04. 10.	Pécs, a policentrikus város. Többközpontúság és környezeti fenntarthatóság. Előadás és megvitatás. Tematikus, interdiszciplináris workshopok: épített és természeti környezet	Baptista Szeretetszolgálat, Életminőség-fejlesztő Szolgáltatások Intézménye (fogytékkal élő személyek szolgáltató intézménye)
04. 16.	Pécs, a policentrikus város II. Többközpontúság és gazdasági-társadalmi fenntarthatóság. Tematikus, interdiszciplináris workshopok: társadalom, városkormányzás, gazdaság	Pécs-Kelet, Jószerencsét Ház. (Közösségi központ egy peremkerületi városrészben – a korábban elhagyott épületet civil összefogással, önkormányzati segítséggel újították fel.)
04. 29.	Fenntarthatóság a városgazdálkodásban: az Integrált Városfejlesztési Stratégia felé. (Az alacsony részvétel miatt csak workshopokat tartottunk.)	Belváros: Zsolnay-negyed
05. 31.	Partnerségi Program Jövőműhely, Párbeszéd Kör Ötlebtörze. Intergenerációs alkotmány Péccsett?	Szabadtéri rendezvény a nyugati városrészben egy pályázati forrásból megújult tónál
06. 27.	IVS projekt-tervek és közösségi tervezés. Szomszédsági séta	Pécs-Kelet, Jószerencsét Ház
07. 08.	Partnerségi Program Zárókonferencia. Előadások az IVS tartalmairól, a partnerségi szövetség egyes szektorokat képviselő előadóktól, és a közösségi tervezésről ¹³	Pécs M. J. V. Díszterme

Forrás: Saját szerkesztés.

távol maradnak a kormányhivatalok, közintézmények, közszolgáltatók, a vállalkozói réteg és a sajtó képviselői. Ugyanakkor az egyetem munkatársai, hallgatói közül többen megjelennek – elsősorban azok, akik ismerősek ezen az egyébként sokat kutatott területen. A jövőműhelyt helyben dolgozó, a közösségi coaching terén tapasztalt szakemberek moderálják. A partnerség szakmai vezetőjének rövid bemutatkozását követően a tervezői csoport vezetője tartja meg a koncepció alap gondolait ismertető előadását. Bevezetésképp elmondja, hogy őt itt többen ismerhetik, hiszen korábban a bányabezárás egyik felszámolási biztosa volt. Hitte, hogy a városrészeiről gondoskodás történik, munkahelyeket kapnak, akik munkájuk elvesztését elszenvedték. Nem így történt, és szeretne azért tenni, hogy a város erre a jövőben módot találjon. Említi továbbá, hogy amikor az előző

városvezetés idején a város centrumát egyoldalúan fejleszteni kezdték, tanácsolta a folyamat kiegyensúlyozását, hogy a létrejövő erős kontrasztok ne szakítsák szét a várost. Így az előadó erősen kapcsolódik a helyi közösség két súlyos problémájához (munkanélküliség és perem-lét), ami elősegíti, hogy a helyiek a koncepció bemutatását komoly érdeklődéssel hallgassák végig, és megkönnyíti a további beszélgetést.

A helyi adottságokhoz és megfosztottságokhoz alkalmazkodva ez alkalommal nem ragaszkodunk a Jövőműhely tervezett menetéhez: a helyi lakosság körében, a szegénységben, peremhelyzetben élő csoportok számára a tervezés, a jövőről való gondolkodás városi léptékben nehezebb feladat, mert életük alapvető jellemzője a kiszámíthatatlanság, a kontroll gyakorlásának hiánya, és a város egyéb területeivel kevesebb a kapcsolatuk. Másfelől, a traumatizáló helyzetekről szerzett élettapasztalatokat meg kell hallgatni, egyrészt azért, mert ezek lényegi információkat adnak, másrészt, hogy a közösség azt érezze, figyelünk arra, ami számukra fontos, és törekszünk arra, hogy értsük, átérezzük helyzetüket.

A résztvevők a fontos gondok között említik a gyermekorvosi ellátás megoldatlanságát, az infrastruktúra problémáit (vízhálózat, közlekedés, utak állapota). A moderátorok segítségével a *tervező helyi közösség* is megmutatkozik: szeretnének közösségi kertetket létrehozni, de nem tudják, milyen mértékben szennyezett a terület, vajon lehet-e helyben egészséges élelmiszereket termelni. Terveznének szép zöldövezetet, parkokat, sportpályákat, ám nem világos, hogy a korábban megépített, a bányához kapcsolódó létesítményeket ma ki használja (vagy ki birtokolja, és nem használja)? Ha elveszített intézményeket részben visszaszerezhetnék, az sokat javíthatna a körülményeken (pl. nincs hová menni a gyerekeknek). Egy helyi szóvivő nagyon egyszerűen fogalmazza meg jövőképét: *„újra a városhoz tartozni.”* Egy másik a bányabezárásról szól: *„én is ott dolgoztam, és sírva jöttem el onnan”*. A későbbiekről: *„úgy jártunk, mint a hetedik gyerek, aki mindenről lemarad”*.

A közösség igen erős érzelmi bevonódása segíti a munkát. A szakmai vezető két, egymást követő intervencióval próbál kapcsolódni, majd erősíteni a „tervező közösség” identitását:

- *„Nehéz álmodni a jövőről, amikor sok a veszteség”*. Ezt követően az első említett probléma a *munkahelyek, munkalehetőségek hiánya*.
- *„Ennek a közösségnek a nagy ereje abban van, hogy sokat törődik a gyerekekkel. És a gyerekek a jövőt jelentik”*.

Egy lakos azonnal a gyermek-témához kapcsolódik, egy metaforával: ez a terület a városnak *mostohagyerek*. Ugyanakkor látnának arra módot, hogy olyan funkciók települjenek ide, amelyek érdekessé, vonzóvá teszik ezt a városrészt, ez egyben a területi-társadalmi integrációt elősegítő lépés lehetne.

A *tervező helyi közösség* a területen működő Magyar Máltai Szeretetszolgálat közösségi szociális munkásai ösztönzésével alakult. Ma már a segítő-segített szerepek nem válnak külön, együttgondolkodás folyik. A munka a lakókörnyezet rendezésével indult: közmunkaprogramokra pályáztak, ezekre bőven van jelentkező: *„nem kell vezető sem, magukért dolgoznak”*. A Máltai Szeretetszolgálat szociális munkása, aki egyben moderá-

tora is e partnerségi eseménynek, a következőket teszi a tervező közösség kialakulásának történetéhez: „*pénzek jönnek, pénzek mennek, mi meg maradunk*”. A közösség a kínálkozó projektlehetőségeket igyekszik felhasználni, de saját léte, tervei nem a projektek től függenek, tapasztalataik szerint egyedül ezekre a forrásokra nem lehet fenntartható, stabil fejlődést alapozni. Örülnek a támogatásoknak, néha már a „*nem akadályozás is nagyon jó*”. Megesik, hogy a közösséget kívülről – tiszteletlenül – csupán „*terepként*” kezelik: számukra azonban a kölcsönösség alapvető, az ilyen tárgyiasító kapcsolatokról integritásuk védelmében kivonják magukat. Aki ezeket a feltételeket nem fogadja el, azokkal nem tudnak együtt dolgozni: ez egy *építkező*, nem pedig *felhasználható* közösség. A közösség magja 15-20 főből áll, a főbb kérdések, amelyekkel foglalkoznak: a lakhatás, az egészségügy és a közbiztonság. A felmerülő problémákat sürgősség és megvalósíthatóság, forrásigény szerint osztályozzák. Elhelyeztek egy időkapszulát is, benne a hosszú távra szóló tervekkel.

A tanulás ez alkalommal kölcsönössé válik: *jól felismerhetően két, egymás gondolatait tiszteletben tartó, egymáshoz kapcsolódni képes tervező közösség mutatkozik meg egymás számára*. A szakmai tervező team vezetőjének elismerő szavai láthatóan sokat jelentenek a helyi közösségi tervezőknek. Megfogalmazódik, hogy *az itteni munka Pécs városa számára a stratégiaalkotás során modellként szolgálhat*.

Az ezt követő szakaszban *a helyi gondolatok és Koncepció közötti illeszkedést* vizsgáljuk meg közösen:

- markáns pont a helyi gazdaság fejlesztése: szociális és közfoglalkoztatási programok „best practice” továbbfejlesztése;
- a „tervező ember, tervező közösség” mint a valós stabilitás és fenntarthatóság záloga;
- érkezzon a helyszínre városi funkció (kompakt város, policentrikus város);
- oktatás, szakképzés, tehetséggondozás;
- policentrikus város, esetleg leválás a városról?

Összességében ez a partnerségi rendezvény új szintre emelte a megkezdett munkát, amennyiben egy tervező, építkező helyi közösség bevonásával dolgozhattunk. A területen hét éve folyik közösségfejlesztő tevékenység, amelyre mint biztos alapra épülhetnek a további partnerségi törekvések. A közösség erős magja képessé vált arra, hogy problémáit és megoldási javaslatait, vágyait, terveit megfogalmazza, hatékonyan kommunikálja, nyitott szemlélettel, konstruktívan kapcsolódjon más résztvevőkhöz. *Ez a közösség meg is fogalmazza, hogy külső kapcsolataikat fejleszteni szükséges: azaz a partnerségi és a helyi lakóközösségi célok azonosak*.

Még egy rendezvényre kerül sor ezen a helyszínen június végén, a téma az ITS-ben megfogalmazódó Zöld Főváros pályázat lokális szintje, a fenntarthatóság háztartások szintjén alkalmazható technikái. E második alkalomra már *Pécs M. J. V. képviselőjében is érkeznek résztvevők*, és ismételten szép számban vannak jelen a helyi lakosokból szerveződő aktív, informális akciócsoport tagjai. Mint kiderül, a területi munkacsoport ezeket a háztartásokban alkalmazható, fenntarthatóságot szolgáló önszervező technikákat már kezdi megismerni, tagjai egy országos szakmai hálózatnak is. A helyi kezdeményezésekhez és a Zöld Főváros ügyéhez csatlakozva számos jól illeszkedő további elgondolás adódhat.

Ez a partnerségi esemény világosan megmutatta, hogy mit jelent a partnerségben a „gondolkodj globálisan, cselekedj lokálisan” elve: a város projektjeit színesítő, gazdagító, megelevenítő, és azzal harmonizáló helyi kezdeményezések indíthatják el azokat a pozitív szinergiákat, amelyeken a nagyobb projektek sikere múlhat.

Átfogó eredmények

A folyamatban összesen mintegy negyven konkrét ötlet, vélemények, javaslatok csatlakoztak a tervezői munkához. Mindezt nyilvánosan is elérhetővé tettük (facebook, dropbox) és a tervezők felé folyamatosan kommunikáltuk. Néhány gondolat:

- a társadalmi részvétel fokozása a városfejlesztésben, közösségi tervezés, közösségfejlesztés, a közösségi média aktív, kreatív használata;
- a foglalkoztathatóság javítása, munkahelyteremtés, a helyi vállalkozások támogatása a város adópolitikájának átforgatásával, a helyi termékek piaci részesedésének növelése, patrióta beszerzési gyakorlat;
- a felsőoktatás és a szakképzés gazdaság szempontú struktúraváltása;
- zöldenergia, „Zöld Főváros” (naperómű, közvilágítás stb.);
- városliget kialakítása, zöldfelületi folyosók, víz-zóna, és ezekhez kapcsolódóan a sport- és szabadidős tevékenységekre alkalmas terek kialakítása;
- közintézmények minőségi fejlesztése, közszolgáltatások hatékonyságának növelése, energetikai korszerűsítések;
- a Belváros környezeti/kulturális fenntarthatósága, turizmusfejlesztés.

A visszatérő jelenlevők felfedezhették a partnerségi folyamat gondolatainak beépülését a tervezői anyagokba. A visszajelzések alapján különösen jelentős eredménynek tekinthető a város, a megye, az egyetem és a civil szféra együttes részvétele, együttgondolkodása a fenntartható fejlődés érdekében. A partnerségi folyamatok nézőpontjából meghatározónak bizonyultak a közösségi tervezés témájában elhangzó záró előadások, amelyek minden résztvevő számára egyértelművé és világossá tették ezeknek a folyamatoknak a jelentőségét.

Összefoglalás, javaslatok

„*Naponta látjuk, érzékeljük a gazdaság vajúdását, a hagyományos termelési rendszerek és az azokhoz alkalmazkodni kívánó kormányok kínládását*” (Pratt 2009, id. Kovács–Keresnyei 2014:224). A legmakacsabb, „megoldhatatlan” problémák, a stagnálás háttérben a nem megfelelő szintű beavatkozás, az „ugyanabból még többet” terméketlen stratégiája állhat (Watzlawick–Weakland–Fish 1990). A pécsi fejlesztési koncepcióban a rendszerszemlélet és a hosszú távú tervezés kulcsszerepet kapott, az egyes dimenziók közötti keresztthatás-elemzéseknek a tervezők kiemelt figyelmet szenteltek (Városfejlesztési Koncepció; ITS 2014). A partnerség, a közösségi szint az, ami e rendszerszintű változások

gyakorlati megvalósulását jelentheti. Egy jól alkalmazható gyakorlati modell a partnerség lényegi folyamatairól és eszköztáráról egyben az általánosabb, tágabb értelemben vett jó kormányzás egyik modelljéül, kiindulópontjául is szolgálhat.

A jelen folyamat egyik erőssége, hogy az a Koncepción és az ITS-en dolgozó tervezői csapat munkájának alapos megismerésére épült, a partnerség módszertanát az alakulóban lévő Koncepció sarokpontjainak megfelelően tervezhettünk meg. Így az egyes fenn tarthatósági területekre, a fejlesztések kölcsönhatásaira és a tervezői anyagban meghatározott rendezőelvekre összpontosítottunk, és olyan módszereket kerestünk, amelyek leginkább illeszthetők a back-casting változásorientált szemléletéhez. Mindehhez arra volt szükség, hogy a partnerséget tervező szakemberek maguk is otthonosak legyenek az interdiszciplináris, rendszerszemléletű megközelítés alkalmazásában, jól ismerjék alapelveit, és képesek legyenek kapcsolódni a más területen dolgozó „fizikai” tervezők világához; valamint tudjanak és merjenek elszakadni a hazai panaszskultúrától egy dinamizáló, megoldásközpontú folyamat létrehozása érdekében, felvállalva, hogy törekvésük esetleg „naívnak” tűnhet (B. Erdős 2014b).

A partnerségi folyamat ütemezése és összehangolása a tervezői munkával, valamint más városi kezdeményezésekkel kulcskérdésnek bizonyult. E téren nehézséget jelenthet, hogy a résztvevők szervezeti kultúrájában az eltérő célok, feladatok okán az idő kezelése eleve eltérő. Minden érintettnek, de a partnerségben dolgozó szakembereknek különösen komoly kihívást jelent az időkezelésnek az a kettőssége, amely egyfelől a folyamatot rugalmatlanná teszi, másfelől viszont hirtelen alkalmazkodást kíván – nemegyszer a teljes érintetti körtől, a közösségtől – központi döntések megváltozása esetében. Ez a projektek világában nem szokatlan, azonban a hatékonyságot ronthatja, és az energiák elvesztéséhez, a bizalom erodálódásához vezethet.

Egyértelmű, hogy a projektkeretek között biztosított források és a megközelítőleg féléves, effektív munkára fordítható időtartam nem lehet elegendő a közösségfejlesztő szemlélet hatékony érvényre juttatására egy olyan országban, ahol az egyes szektorok közötti, sőt szektoron belüli szövetségeknek és az állampolgári részvételnek nincsenek komoly hagyományai. Ugyanakkor a már kialakuló szövetségek megerősítésére, továbbfejlesztésére, új elemekkel való gazdagítására feltétlenül mód lehet. Továbbá, a folyamat elején át kell gondolnunk, hogy eredményként tudunk-e tekinteni egy-egy jó beszélgetésre, találkozásra, egy konstruktívan alakuló folyamatra, felmerülő ötletekre, alternatívákra.

A közösségi alapú helyi fejlesztések tekintetében az EU 150 000 fős célpopulációt jelöl meg felső határként: ez hazánkban és más közép-kelet-európai országokban valószínűleg túl magas számnak bizonyul majd, mert a partnerségi együttműködéshez szükséges koordinációs, érdekegyeztető mechanizmusok nem alakultak ki. Ráadásul a települések szerkezete, demográfiai adottságai is eltérőek lehetnek. Javasoljuk, hogy a KÁHF megvalósításának célját kitzúzó partnerségi szövetségek a közösségfejlesztő folyamatok hazai sajátosságait szem előtt tartva épüljenek, és a célpopuláció meghatározásában a hazai tapasztalatokra alapozzunk. Többek között ezért is elengedhetetlen a jó modellek felkutatása és széles körben történő megismertetése.

Az EU etikai kódexe alapján a hatékonyság érdekében a felülről lefelé irányított, pon-

tosan tervezhető, projektszerűen ütemezhető folyamatokat – a közösségfejlesztő szemlélet szerint – rugalmas, alulról felfelé irányuló kezdeményezések becsatolásával, bátorításával kell kiegészíteni (Európai Bizottság 2012). Ezek nélkül a partnerség hosszabb távon biztosan működésképtelen lesz. Az ún. „elnémított csoportok” társadalmi dialógusba vonása nem csupán a fejlesztési projektek kötelező elemeként megjelenő antiszegregációs terv teljesülése szempontjából, hanem a városi szintű partnerség teljessége szempontjából is elengedhetetlen. E tanulmányban megmutattuk, hogy ilyen kezdeményezéseknek miképpen adhat megfelelő keretet a partnerségi folyamat.

Célszerű, ha a projekt mindenkor gazdája határozottan kommunikálja elköteleződését saját partnerségi folyamatai mellett: ez megmutatkozhat a személyes részvételben, a valós tér és a virtuális tér rendelkezésre bocsátásában – de abban is, hogy a fenntarthatóságot szolgálva a kibontakozó pozitív folyamatoknak megfelelő struktúrát biztosítanak a későbbiekben.

A város – egyetem kapcsolatát tekintve a közösségi alapú tanulás lehetőségeinek kiaknázása olyan gyakorlat lehet, amely a környezeti-kapcsolati felelősség és a társadalmi fenntarthatóság eszméit és értékrendjét követi.

A projektfolyamatokban javasoljuk a tradicionális értékelés helyett a fejlődésszempon-tú, tehát már a projekt indulásakor megkezdődő értékelés bevezetését. Célszerű, ha az értékelést független team (is) végzi, és nem csupán az eredményeket, hanem az ezekhez vezető folyamatokat, valamint a partnerségben érintettek, kockázatviselő felek nézőpontját is sikerül feltérképezni. Így a sikeres folyamatok megismételhetőek, többszörözhetőek, a hibák azonosítása pedig fontos tanulsággul szolgálhat a jövőre nézve.

Az alapelvekből is következik, de a tapasztalatokból is jól látható, hogy a partnerség eszméi és gyakorlata közvetlenül mutatnak egy új típusú kormányzási modell felé, ahol a decentralizáció, a közösségi tervezés és a közösségfejlesztés, a békés, demokratikus elvekre támaszkodó, a méltányosság alapelveit és az emberi méltóságot, autonómiát tiszteletben tartó konfliktuskezelés, valamint a pártpolitikától függetlenedő civil társadalom megerősödése lehetne e folyamatok hosszú távú eredménye. Egy városi szintű fejlesztési projekt sikere, fenntarthatósága nagyrészt az érintett közösségek elköteleződésén, részvételén és szövetségén múlik.

Irodalom

- B. Erdős Márta (2010): Értékelő kutatások a szociális szférában: A Trident-módszer. *Szociális Szemle*, 3., (1), 30–40.
- B. Erdős, M. (2013): Reconstructing sustainable communities: responding to (self)destructions of consumerism. *Szociális Szemle*, 6., (1–2.), 35–41.
- B. Erdős Márta (2014a): A naiv szkepszis elmélete. In: B. Erdős, Márta–Márk Mónika (szerk.): *Felépülő közösségek*. Pécs:Pro Pannonia, 104–114.
- B. Erdős Márta (2014b): Az addikció mint a fogyasztói társadalom nagy narratívája. *Szociális Szemle*, 7., (1), 29–41.
- B. Erdős Márta–Kelemen Gábor (2011): The Finite Universe: Discursive Double Bind and Parrhesia in State Socialism. *History of Communism*, (2), 281–308.
- Barabási-Albert László (2011): *Behálózva*. Budapest:Helikon.
- Bartal Anna Mária (2009): A válság elején – a nonprofit trilemmáról, valamint a jó és rossz civil társadalom kérdéseiről. *Civil Szemle*, 6., (1–2.), 8–21.

- Cooperrider, David L.–Whitney, Diana (2000): Imagine Chicago: How would you Approach Relational Responsibility With 7 Million People? In: McNamee, Sheila–Gergen, Kenneth (eds.): *Relational Responsibility*. London:Sage. 58–64.
- Csiszér Annamária (2014): *Social communication and its means in the context of the "Partnership Agreement"*. III. Interdiszciplináris Doktorandusz Konferencia. Pécs, 2014. április 15–17.
- Ellis, Roger. (2013): Policy, Evaluation and Practice. *Szociális Szemle*, 6., (1–2.), 7–9.
- Fukuyama, Francis (1995): *Trust: The Social Virtues and The Creation of Prosperity*. New York:Macmillan.
- Füzér Katalin (2013): The project class: making and breaking social capital in urban and rural development. *Szociális Szemle*, 6., (1–2.), 28–34.
- Glied Viktor (2014): A határtalan város határai. – „Civilek” és az Európa Kulturális Fővárosa – Pécs 2010 program. In: Tuka Ágnes–Glied Viktor (szerk.): *Pécs a többszintű kormányzás csapdjában*. Pécs:ID Research Kft./Publikon Kiadó, 173–203.
- Göndöcs István–Kiss Tibor (2014): *Pécs M. J. V. Városfejlesztési Konceptió 2030/Integrált Városfejlesztési Stratégia 2014–2020*. Közreműködő szerzők: Antal Zoltán, Baracsi Viktóra, Bognárné Tóth Réka, Fontányi Eszter, G. Detky Rita, Hajnal Klára, Heindl Zsombor, Hetesi Zsolt, Horváth András, Horváth Márton, Jónás Gergő, Madár Péter, Busa Csilla, Csete Sándor, Mellár Tamás, Tistyán László, Udvardi Péter, Váradiné Török Ilona. Pécs:Kézirat.
- Granovetter, Mark (1973): The strength of weak ties. *Am. J. Sociology*, 78., 1360–1380.
- Haricharan, Shola (1995): The different approaches to community participation have different implications for development. *Social Work Practice*, (3), 13–17.
- Hogard, Elaine (2013): Using the Trident in Programme Evaluation. *Szociális Szemle*, 6., (1–2.), 11–13.
- Kákai László (2003): *Pártok és civil szervezetek a helyi önkormányzatokban*. PhD disszertáció, Budapest.
- Kákai László (2009): Civil kapcsolati viszonyok. *Civil Szemle*, (4.), 111–133.
- Kákai László–Vető Balázs (2014): Pécs a többszintű kormányzás csapdjában. In: Tuka Ágnes–Glied Viktor (szerk.): *Pécs a többszintű kormányzás csapdjában*. Pécs:ID Research Kft./Publikon Kiadó, 286–321.
- Kovács Éva–Kereszneyi János (2014): Pécs és a régió kulturális ipara az EKF után. In: Tuka Ágnes–Glied Viktor (szerk.): *Pécs a többszintű kormányzás csapdjában*. Pécs:ID Research Kft./Publikon Kiadó, 224–238.
- Lakatos Kinga (2009): *A képesség tétele folyamata*. Budapest:Közösségfejlesztők Egyesülete.
- Marshall, Sabine (1998): Architecture as Empowerment: The Participatory Approach in Contemporary Architecture in South Africa. *Transformation*, 35., 103–108.
- Mikula, Gerald (1999): *Social psychology of social justice. A review*. Keynote address. 5th Alps–Adria Psychology Conference. Pécs, May 5–9.
- Nyíri Kristóf (1998): Globális társadalom és lokális kultúra a hálózottság korában. *Magyar Tudomány*, 11., 1286–1297.
- Orbe, Mark–Camara, Sakile K. (2010): Defining discrimination across cultural groups: Exploring the [un-]coordinated management of meaning. *International Journal of Intercultural Relations*, 34., 283–293.
- Rothman, Jack (1995): Approaches to Community Intervention. In: Rothman, Jack–Erich, John L.–Tropman, John E. (eds.): *Strategies of Community Intervention*. Fifth Edition. Ithaca:Peacock Publishers Inc., 26–63.
- Sadan, Elisheva (2011): *Közösségi tervezés és empowerment*. Budapest:ELTE TÁTK.
- Seltzer, Michael (2014): Space, Trust and Voice in Therapeutic Communities and Family Therapy. In: B. Erdős Márta–Márk Mónika (szerk.): *Felépülő közösségek*. Pécs:Pro Pannonia, 25–39.
- Van Dijk, Theun A. (2009): Critical Discourse Studies: A Sociocognitive Approach. Wodak, Ruth–Meyer, Michael (eds.): *Methods of critical discourse analysis*. London:Sage, 62–85.
- Watzlawick, Paul–Weakland, John H.–Fisch, Richard (1990): *Változás. A problémák keletkezésének és megoldásának elvei*. Budapest:Gondolat.
- Weaver, Liz–Born, Paul–Whaley, Denise L. (2010): *Approaches to Measuring Community Change Indicators*. Waterloo, Ontario:Tamarack.
- Wenger, Etienne (2004): Knowledge management as doughnut: Shaping your knowledge strategy through communities of practice. *Ivey Business Journal*, 3., 1–8.

Internetes forrás

- Bartal Anna Mária–Bodor Ákos–Boros Szilárd (2012): *Mit érdemes tudni a társadalmi egyeztetésekről?* NTH módszertani anyag. <https://www.nth.gov.hu/hu/media/download/206>
- Bohm, David (é. n.): *Bohm Dialogue*. <http://www.david-bohm.net/dialogue/>

Cohesion policy 2014–2020 (é. n.) http://ec.europa.eu/regional_policy/what/future/index_en.cfm

Európai Bizottság (2012): A partnerség elve a közös stratégiai kerethez tartozó alapok végrehajtásában: a partnerségről szóló európai magatartási kódex elemei.

http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/working/strategic_framework/swd_2012_106_hu.pdf

Hankiss Elemér (2007): *Interpretations of the Transformation Processes in Eastern Europe*. <http://www.talajjuk-ki.hu/index.php/article/articleview/932/1/62/>

Péterfi Ferenc (2014): *Mélyponyi stagnálás – közbizalom 2013*. Budapest: Közösségfejlesztők Egyesülete.

http://www.kka.hu/Kozossegi_Adattar/dokument.nsf/4be80daf005edcb8852566f2000b4f9f/9c80d2b138aa9d7dc1257c77003532c7?OpenDocument&Highlight=0,k%C3%B6zbizalom

Szakolczai Árpád (2001) *In a Permanent State of Transition: theorizing the East-European Condition*.

http://limen.mi2.hr/limen1-2001/arpad_szakolczai.html

Szójegyzék. *Az európai többszintű kormányzás chartájában szereplő legfontosabb kifejezések*.

<https://portal.cor.europa.eu/mlgcharter/Documents/MLG%20index/HU.pdf>

Jogszabály

314/2012. (XI. 8.) Kormányrendelet a településfejlesztési koncepcióról, az integrált településfejlesztési stratégiáról és a településrendezési eszközökről, valamint egyes településrendezési sajátos jogintézményekről.

Jegyzetek

- 1 Jelen tanulmány megírását a „Fenntartható Városfejlesztés – Integrált Városfejlesztési Stratégia kidolgozása 2014–2020.” DDOP-4.11/E-13-2013-0001. kódszámú projekt támogatta.
- 2 Megjegyezzük, hogy az európai fejlesztési célok egyes szerzők szerint nem hangolhatóak össze teljes mértékben: bár a gazdasági fejlődés – különösen akkor, ha a fenntarthatóság egyéb területeit nem rendelik alá ennek az egyetlen szempontnak – harmonizálhat a környezet védelmével, fejlesztésével és egy integrált, befogadó társadalom kialakítására való törekvéssel, a pusztán gazdasági növekedés akár a fenntarthatatlanság felé vihet, egy mára túlhaladott fogyasztói paradigma mesterséges lélegeztetésével. A növekedés szokásos mérőszámai (mint pl. a GDP) félrevezetőek lehetnek, érzéketlenek a fenntarthatóság szempontjaival harmonizáló életminőség más fontos mutatóira. (A növekedés és fejlődés közötti különbségekről részletesebben: http://www.diffen.com/difference/Economic_Development_vs_Economic_Growth; az életminőség mutatóiról: B. Erdős 2013.
- 3 Az információ még nem tudás, csupán adatok rendezett halmaza. A tudás az emberi problémamegoldáshoz kötődik, igazságokat, nézőpontokat, attitűdöket, hiedelmeket, következtetéseket, elvárásokat és módszereket is magában foglal. Az információ és tudás közötti különbség a partnerségi folyamat lényegét jelentheti – a „lekommunikálást” a dialógus váltja fel.
- 4 Ennek a hiánynak az eredménye – most csak egyetlen konkrét, pécsi példát említve – az EKF (Európa Kulturális Fővárosa) rövidítés második típusú kibontása (Elfolyt Közpénzek Fővárosa) (Glied 2014).
- 5 Nem kizárólag magyar sajátosság: a globális felmelegedés, és az időjárás alakulása, mint szakmai kérdés tartósan politikai törésvonalat jelenít meg két párt között az USA-ban. <http://www.ameriport.hu/index.php/tudomany/333-az-amerikaiak-igenis-hisznek-a-tudomanyban>
- 6 http://www.hetek.hu/interju/200210/szinre_szint
- 7 Ma a város egyetlen tartósan jelenlévő nagyobb foglalkoztatója a Pécsi Tudományegyetem, amelynek sorsa és lehetőségei így a korábbiaknál egyértelműbben határozhatják meg a város sorsát és lehetőségeit. <http://www.pecsma.hu/pecs-aktual/legyen-pecs-europa-zold-fovarosa/>
- 8 Szakmai team: B. Erdős Márta szakmai vezető, Borda Viktória, Brettner Zsuzsanna, Csonkáné Utasi Katalin, Knyihár Éva, Mihaldinecz Csaba, Romsits Anita, Vojtek Éva moderátorok, Fehér Lilla, Csikós Luca (web-alapú közösségsszervezés). A projektmenedzsment feladatait a Dél-Dunántúli Regionális Forrásközpont Nonprofit Kft. látta el, Szegedi Szilárd ügyvezető igazgató és Gyurokné dr. Bódi Csilla projektmenedzser vezetésével, valamint Petrovicsné Takács Rózsa szervezői közreműködésével.

- 10 Rövidesen kiderült, hogy az eredetileg tervezetthez képest a partnerség új időzítése ezt nem tenné lehetővé, az egyetemi félév és a partnerségi folyamat nem volt szinkronizálható, másfelől a projekt megvalósítójának szerződése tiltotta egyéb külső források bevonását (bár ez lehetne a partnerség lényege), így a hallgatók végül csak vendégként, érdeklődő állampolgárként vehettek részt a munkában.
- 11 Eredetileg Pécs M. J. V. hivatalos weboldalát jelöltük ki erre a célra, azonban az önkormányzattól kapott tájékoztatás alapján a városi weboldal éppen zajló rekonstrukciója ezt nem tette lehetővé. Így végül a facebookon (pecsavarosaholjoelni.com) biztosítottuk a jelenléte; a terjedelmesebb anyagok tárolására, elérhetővé tételére a dropboxot használtuk.
- 12 Az érdeklődő pécsi polgárok/civil szervezetek felülreprezentáltsága az előbbi ok miatt csupán a látszat. Meghívásuk a városi közéletben betöltött szerepükön alapult, és további érdeklődők is becsatlakozhattak (a „hólabda”-módszer logikája szerint), hiszen a rendezvények nyitottak voltak.
- 13 A meghívók és az előadások pptx formátumban elérhetők a <https://www.facebook.com/pecsavarosaholjoelni> oldalról és a dropboxból.

Fotó/Gönczö Viktor

A CIVIL SZERVEZETEK LEHETŐSÉGEI A TERÜLETFEJLESZTÉS ÚJ INTÉZMÉNYRENDSZERÉBEN

Nagyházi György

■ „Európa sok gazdaságilag virágzó régiója a részvételi politika térsége is egyúttal, aktív polgárokkal, büszkeséggel és a kollektív érdekek intenzív intézményesülésével, ahol a társadalmat visszahívták a kormányzás művészetébe.” (Amin 1999:373)

A közügyekben való részvétel fontos ismérve a demokratikus politikai berendezkedéseknek, azonban a politika formális intézményei mellett Európában – elsősorban a fejlesztéspolitikában – jó ideje fontos üggyé vált a partnerség. Mind komplexebbé váló világunkban a jó döntések meghozatalához a politikai legitimáción túl egyre több olyan információra is szükség van, amelyeknek a döntéshozatalba aktívan bekapcsolódó társadalmi csoportok és szervezetek lehetnek a birtokában (Boda 2008; Reisinger 2009). A részvételi döntéshozatal, a részvételi demokrácia – sok előnye dacára – hazánkban még mindig inkább kivételnek számít. A társadalmi részvétel gyakorlati alkalmazására mind nemzetközi (OECD 2001), mind pedig hazai (Pallai 2010) útmutatók és javaslatok készültek már korábban is. Azonban annak ellenére, hogy a hazai területfejlesztésben a kezdetektől fogva hangsúlyos szerepet kapott a partnerség gondolata, annak gyakorlati érvényesülése még ezen intézményrendszeren belül is sokszor szenvedett csorbát. Az ígéretes kezdeményezések, majd visszalépések dacára azonban továbbra is megvan annak a lehetősége, hogy a civil szervezetek részt vegyenek a területfejlesztés, a térségi fejlesztések alakításában.

A területfejlesztésről és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény 2012. január 1-jén hatályba lépett módosítása a hazai területfejlesztés intézményrendszerét alapjaiban formálta át. A partnerség érvényesülésének sok korábbi lehetősége és fóruma szűnt

meg. Az új szabályok értelmében azonban továbbra is van mód arra, hogy a civil szervezetek jelen legyenek és álláspontjukat kifejhessék a különféle fejlesztési elképzelésekről, programokról és projektekről. Sok múlik azon, hogy mennyire lesznek képesek megszerveződni és élni ezekkel a lehetőségekkel. Kérdéses ugyanakkor jelenleg az is, hogy a kormányzati és önkormányzati fejlesztéspolitika szervezetei hogyan viszonyulnak ehhez, mennyire lesznek képesek ezt segíteni és előmozdítani a partnerség megvalósítását. Tekintettel azonban arra, hogy az új kohéziós időszakban az Európai Bizottság erre vonatkozó 240/2014/EU felhatalmazáson alapuló rendelete a partnerség megvalósítását az uniós finanszírozású fejlesztéspolitikában továbbra is érvényesítendőnek tekinti, ez a kormányzati szervezeteknek mint előírás, a civileknek, pedig mint lehetőség mindenképpen adott. Ez az írás azt kívánja bemutatni, hogy a területfejlesztésben a civil szervezetek részvételének milyen előzményei voltak, és hogy ezek tapasztalatai alapján mit lehet és érdemes tenni a jelenlegi jogszabályi és szervezeti keretek között.

1. táblázat. A civil szervezetek részvételére vonatkozó szabályozás főbb változásai és tartalma

1990–1996	A civil szervezetek részvétele spontán, nem szabályozott
1996–2004	A területi szinteken a civilek részvétele nem szabályozott, az Országos Területfejlesztési Tanács (OTT) munkájában nem vesznek részt
2004–2012	A civil egyeztető fórumok létrejötté a kistérségi, megyei, regionális, kiemelt térségi szinteken. A civil képviselők megjelenése az OTT-ben.
2009–	A területfejlesztési tervekkel kapcsolatos tartalmi és eljárásrendi szabályozás hatályba lépése.
2012–	A civil egyeztető fórumok megyei szinten és a Balaton kiemelt térség esetében megmaradnak, országos szinten megszűnik a civil képviselet a területfejlesztésben.

Forrás: Saját szerkesztés.

Hazai szabályozás és gyakorlat 2012 előtt

A civil szervezetek részvételét már a kezdetektől kívánatosnak tekintették a területfejlesztésben. A partnerség mint alapelv érvényesítése – a többszintű kormányzás mellett – fontos szempont volt a területfejlesztés intézményrendszerének kiépítése és az ország uniós csatlakozása során. A különféle szintű területfejlesztési tanácsokban a kistérségi szinttől a megyei, a regionálisra át az országos szintig megtalálhatók voltak a civil szervezetek. Általában tanácskozási joggal rendelkeztek képviselőik, és komoly eredménynek tekinthető, hogy a korábbi időszakban többé-kevésbé intézményesülni tudott jelenlétük e fejlesztési fórumokon. Eredetileg a civilek részvétele leginkább kistérségi szinten jelent meg az 1990-es

évek végén (Zongor 2008). Ekkor elég sok példát találunk arra, hogy az önkormányzatok önkéntes területfejlesztési társulásai munkaszervezeteként vagy azzal szoros együttműködésben dolgoznak civil szervezetek. Ez a szerepkör fokozatosan tűnt el, míg aztán 2004 után a többcélú önkormányzati társulások intézményesülésével szinte teljesen meg is szűnt. A területfejlesztési törvény 2004-es módosítása nyomán a területfejlesztési tanácsokba delegálható civil fórum küldöttek révén kaptak a civil szervezetek újabb lehetőséget.

Civil Egyeztető Fórumok a 2004 és 2012 közötti időszakban

A civil egyeztető fórumok a területfejlesztési tanácsok mellett, az adott területen (kiemelt térség, régió, megye, kistérség) működő konzultációs testületekként jöttek létre a területfejlesztési törvény 2004-es módosítását követően. E módosítást megelőző időszakban az önkormányzati társulásokról szóló törvény adta lehetőségek keretei között több térségi területfejlesztési társulás született. A törvény módosítása következtében azonban a korábbi térségi társulások helyét a kistérségi többcélú önkormányzati társulások vették át, immár meghatározott földrajzi-közigazgatási területtel. A civil egyeztető fórumok új intézményekként kezdték meg működésüket, lényegében mindegyik területfejlesztési szinten hasonló keretszabályok mentén. Érdemes áttekintenünk az akkori szabályokat az új területi szint, a kistérség esetében.

A törvény előírásai szerint a kistérségi fejlesztési tanács feladatainak ellátásában együttműködik a helyi önkormányzatokkal, az önkormányzatok területfejlesztési társulásaival, a kistérségben működő állami szervekkel, az érdekelt társadalmi, szakmai és gazdasági szervezetekkel. A kistérségi fejlesztési tanács munkájában részt vehetett a társadalmi szervezetek fóruma által delegált, a civil szervezetek egy képviselője. Ebben konzultációs joggal rendelkeztek a kistérségben működő társadalmi szervezetek. Az egyeztető fórum véleményét az adott napirend tárgyalásakor ismertetni kellett.

Ettől eltérő szabályozás vonatkozott az Országos Területfejlesztési Tanácsra (OTT), amely a területfejlesztéssel és a területrendezéssel kapcsolatos kormányzati feladatok ellátásában működött közre. A Tanács munkájában tanácskozási joggal rendelkező tagként vehetett részt az országos környezetvédelmi és természetvédelmi szervezetek egy-egy állandó képviselője, valamint a nők és férfiak esélyegyenlőségéért küzdő országos szervezetek egy állandó képviselője.

Konzultációs joggal rendelkeztek mindazon bírósági nyilvántartásba vett országos társadalmi szervezetek, amelyek a területfejlesztést érintő kérdések megtárgyalására egyeztető fórumot hoznak létre. Az egyeztető fórum véleményét a Tanács ülésén az adott napirend tárgyalásakor ismertetni kellett. Ezzel a lehetőséggel éltek is a civil szervezetek, és létrehozták az Országos Területfejlesztési Civil Érdekegyeztető Fórumot (OTCÉF), mely az OTT ülései előtt tárgyalta meg a tanács napirendjén szereplő javaslatokat a civil szervezetek szélesebb körének bevonásával. A 2010-es kormányváltást követően az Országos Területfejlesztési Tanács összehívására nem került sor. A civil fórumokra vonatkozó előírások lényegében változatlan formában fennmaradtak a törvény 2012. január 1-jén hatályba lépett átfogó módosításáig.

Időközi helyzetkép

Egy kutatás és eredményei 2008-ból

A Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium megbízásából 2008-ban a Kistérségek Fejlesztéséért Tudományos Egyesület (KFTE) országos kérdőíves kutatást végzett a „Civil Egyeztető Fórumok helyzete, működésük hatékonysága” (KFTE 2008) címmel. A kutatás eredményein alapuló ajánlásait az egyesület 2010-ben jelentette meg. A felmérés többek között megállapította, hogy: „a kistérségi fejlesztési tanácsok 25 százaléka mellett működik aktív Civil Egyeztető Fórum (CEF). A kistérségek harmadában létre sem jött ez a civil együttműködési forma. A kistérségek további egyharmadában pedig létrejött a CEF, de a működés vagy a megalakulást követően azonnal, vagy később fokozatosan elhalt. Ezen CEF-ek egy részében a szervezet vezetője még ad 'életjeleket', de kollektív működésről nem beszélhetünk. A kistérségek 10 százalékában nincsenek – a több irányú és több rétegű megkeresés ellenére – információink a működés milyenségéről.” (Kovács et al. 2010:9)

A megyei szinten ugyanakkor ugyanezen kutatás megállapításai szerint: „a CEF-ek többsége – érdemi tanácsi feladatok hiányában – »csipkerózsika álmodt« alszik, magában rejtve a leépülés, illetve az aktivizálódás későbbi lehetőségét.” (Kovács et al. 2010:9) Ugyanerre a megállapításra jutott egy dél-dunántúli vizsgálat is (Glied 2009).

Regionális szinten a következő megállapításokra jutott a kutatás: „a Regionális Fejlesztési Tanács hatáskörének, kompetenciájának csökkenése behatárolja a CEF működését is. Amennyiben nagyobb beleszólása lenne a régióknak a regionális fejlesztési ügyekbe, akkor az hatással lenne a CEF szerepére is. A valódi decentralizáció hiánya is gátolja a munkát. Összességében a Regionális Fejlesztési Tanács szerepe is leértékelődik a Regionális Operatív Program bonyolításában meghatározó szerepet játszó regionális ügynökségekkel (KSZ – közreműködő szervezetek) szemben, így a regionális civil fórumok még inkább a periferiára szorulnak. A rendszeressé váló zárt üléseken a tanácskozási jogú civil képviselő nem lehet jelen. A döntésekről – amennyiben a régió azon megyéjében lakik, ahol a tanácsülés volt – a másnapi megyei újságból informálódhat.” (KFTE 2008:21) A kutatás alaphipotézisét, miszerint amilyen az adott fejlesztési tanács (munkaszervezet), olyanok a CEF-ek is, az eredmények visszaigazolták, azaz az intézményrendszer „állami” részének hozzáállása meghatározó jelentőséggel bír a civil részvétel minősége tekintetében.

Egy 2008-ból származó javaslat

A KFTE által végzett kutatás alapján a területfejlesztés intézményesült folyamatához olyan közbülső, közvetítő szervezetek kellenek, „amelyek a civil szereplők érték alapú üzeneteit az államigazgatás eredménycentrikus folyamatában alkalmazható módon tudják megjeleníteni. Ilyen szereplők működtetéséhez az anyagi és infrastrukturális feltételek biztosítása mellett a területfejlesztés önkormányzati és kormányzati szereplői részéről a folyamatos partnerségi igénynek fenn kell állnia.” (KFTE 2008:23)

Amit látunk tehát az az, hogy igen meghatározó volt a (központi és helyi) kormányzati szektor szerepe, hiszen a jogszabályi keretek pusztán biztosításán túl nagyon sok múlik a működés gyakorlatán és annak szellemiségén. Egészen egyszerűen fogalmazva a perdöntő kérdés az, hogy az adott szervezet fontosnak tekinti-e egyáltalán a civilekkel való együttműködést. Ha nem, és azt csak pusztán „nyűgnek” tekinti, akkor sajnos elég rossz lesz az együttműködés hatékonysága, és az nem teremti meg a kölcsönös előnyöket sem. Ellenben, ha az adott kormányzati szervezet fontos dolognak tartja ezt, akkor már jelentkeznek az együttműködés előnyei.

A 2008-ban folytatott kutatás ma is releváns javaslatai a következők (KFTE 2008):

- nagyobb nyilvánosságot kellene kapnia a CEF tevékenységének. Szélesebb körű tájékoztatásra van szükség a Fórum szerepéről és működésének feltételeiről. Nyilvánosságot lehetne biztosítani az országos és helyi médiákon keresztül, de szerencsés lenne egy központi kiadvány, hírlevél szerkesztése is, amely a Civil Fórum bemutatásán túl információkat tartalmaz a civilek pályázati lehetőségeiről, a pályázatok tapasztalatairól;
- a CEF koordinálása legalább félállású munkatársat igényelne, továbbá a koordináláshoz kapcsolódó infrastruktúrára, működési és dologi költségekre, valamint a tagok költségeinek fedezésére lenne szükség;
- a munkaszervezet (jelenleg: megyei önkormányzati hivatal) működési költségeibe be kell tervezni a CEF működtetését. Forrásként önálló költségvetési keretet kell biztosítani. Ennek fejében a területfejlesztésért felelős tárca kérje számon a munkaszervezeteiktől a civil fórumok működtetését;
- minden további, a CEF-et érintő támogatás nyújtásának alapja a működés minősége lehet. A felvállalt többletfeladatokra (pl. hírlevél, újság kiadása, toborzás, kampány) a Területfejlesztési Célelőirányzatból kellene pályázati lehetőséget biztosítani. A létrehozandó „szakértő-bankból” tudást, szakértőt kölcsönözni is csak a bizonyítottan működő CEF-eknek lehetne;
- a környezetvédelem területén bevált Aarhusi Egyezmény alapján (a környezeti ügyekben az információhoz való hozzáférésről, a nyilvánosságnak a döntéshozatalban történő részvételéről és az igazságszolgáltatáshoz való jog biztosításáról szóló, Aarhusban 1998. június 25-én elfogadott egyezmény) a CEF-ek számára négy alapvető működési területet célszerű biztosítani:
 - információkhoz való hozzáférés,
 - szakmai ügyekben való részvétel,
 - döntéshozatali eljárásokban való részvétel,
 - jogorvoslathoz való jog.

Program a civil részvétel erősítésére: a Társadalmi Egyeztetés Eljárási Normarendszere és a Regionális Civil Egyeztetések Program

A Regionális Civil Egyeztetések (RECE) program a Nonprofit Információs és Oktató Központ (NIOK) Alapítvány és a Magyar Természetvédők Szövetsége (MTVSZ) közös

projektjeként a Társadalmi Egyeztetés Eljárási Normarendszere (TEEN) program folytatása volt. A TEEN program jelentős szakértői gárda segítségével a társadalmi egyeztetésekben való részvételre és azok megszervezésére vonatkozó ajánlásrendszert dolgozott ki, melyet 2007-ben kiadványként jelentetett meg a NIOK.

A RECE program célja a civil szervezetek, a társadalmi egyeztetések erősítése a közép-magyarországi regionális döntéshozatalban, a fejlesztési programok és tervek kialakításában. A civil szervezetek aktivizálása, a létező együttműködési formák életre keltése, valamint konszenzusos regionális, és azon belüli egyeztetési rendszerek kialakítása és életre hívása. A program az Európai Bizottság és a Nemzeti Civil Alap¹ támogatásával valósult meg.

A munka során a társadalmi egyeztetéseken belül azokra a folyamatokra koncentráltak, amelyekben a civil szervezetek mellett megjelennek szereplőként a közigazgatási, államigazgatási döntéshozók is. A programok leírása, megállapításai és dokumentumai hozzáférhetőek a NIOK honlapján (<http://www.niok.hu/egyeztet.html>). A társadalmi egyeztetés lényegét leíró elméleti alapvetések egyaránt használhatók minden szektor képviselője számára, érdekképviseleti tevékenysége felépítése, partnerségbe való belépése során.

Helyzetkép 2010-ből: a 2008-as javaslatok által érintett ügyek állása

A civil fórumok működésének sajnos nem sikerült nagyobb nyilvánosságot biztosítani, azok magukra hagyatottan működtek, tevékenységükről kevés híradás jelent meg. Ez a fajta „láthatatlanság” összefügg a területfejlesztés intézményrendszerének diszfunkcióival és jelentőségének háttérbe szorulásával.

A civil fórumok működésének további, szükséges intézményesülésére nem került sor. Ennek eredményeképpen nem dolgoztak a fórumok működéséért felelős munkatársak se kistérségi, se megyei, sem pedig regionális szinten. Az Országos Területfejlesztési Tanács (OTT) civil oldalán megalakult az egyeztető fórum (Országos Területfejlesztési Civil Egyeztető Fórum: OTCEF), ígéretes módon megindult az önszerveződés és az intézményesülés folyamata. Talán ez az egyedüli szint, ahol némi intézményi támogatás is tetten érhető volt, azonban az OTT-vel foglalkozó minisztériumi szervezeti egység kicsi és nagyon korlátozott feladatkörrel rendelkezett, amit tovább súlyosbított a civil részvétel fejlesztésére vonatkozó stratégia és tevékenység majdnem teljes hiánya.

A különféle területi szinteken működő fejlesztési munkaszervezetek költségvetésében nem szerepelt semmiféle, a civil fórumok működését támogató keretösszeg. Nem is érezték fontosnak a fórumok tevékenységét, és semmi olyan impulzust nem kaptak a területfejlesztésért felelős központi kormányzati szervezetektől sem arra, hogy ezt támogassák. A területfejlesztési célleírányzatba nem épültek be a civil fórumok munkájához kapcsolódó támogatási célok, és ez a lehetőség végképp elveszett, mióta e célleírányzat decentralizált része tulajdonképpen megszűnt.

Az Aarhausi Egyezménynek a civil fórumokra vonatkoztatható pontjai tekintetében

formálisan kielégítő volt a helyzet, hiszen a civil képviselők tanácskozási joggal részt vettek a döntéshozatalban. Véleményüket inkább csak kényszerűségből hallgatták meg, a tényleges döntéshozatalban pedig alig vettek részt, mivel nem engedték be őket a regionális fejlesztési tanácsok zárt üléseire, ahol lényegi megbeszélések és döntések zajlottak. A döntés-előkészítés kultúrája sem javult számottevő mértékben, a konzultáció, a részvétel inkább csak formálisnak nevezhető.

A hazai területfejlesztési források elapadása 2009–2010-ben azt is okozta, hogy a területfejlesztés intézményrendszerét teljesen eluralta az „uniós” logika, a maga kényszerű bürokratizmusával és merevségével. Ebben a folyamatban a civilek jelenléte egyfelől biztosított volt (mert uniós előírás), másfelől nézve viszont befolyásuk csekély maradt. A hazai források eltűnése azt okozta, hogy szinte már sehol sem döntöttek fejlesztési támogatásokról, kizárólag csak a Nemzeti Fejlesztési Ügynökségben (NFÜ), majd ennek megszűnése óta a Miniszterelnöki Hivatalban, illetve a Nemzeti Fejlesztési Kormánybizottságban. A CEF-ek működése ettől kezdve lényegében megszűnik, mint az a Dél-Dunántúlon is megfigyelhető volt (Glied 2009:74).

A decentralizációról korábban hangoztatott elvek közül semmi sem valósult meg. A fejlesztési tanácsok közül a megyei területfejlesztési tanács gyakorlatilag feladat nélkül maradt, mivel a korábban ezen a szinten elosztott források 2006 után először „felcsúsztak” a regionális döntéshozatali szintre, majd a folyamatos költségvetési konszolidációs lépések áldozataként szinte teljesen meg is szűntek 2010-re. A kistérség területfejlesztési szerepe teljesen háttérbe szorult, a többcélú kistérségi társulások jószerével csak közszolgáltatás-szervezési ügyekkel, közigazgatási feladatokkal voltak megszűnésükig elfoglalva.

A területfejlesztés tervezési rendszerének korszerűsítése 2009-ben

Pozitív változást jelentett a 2009-ben elfogadott, igen hosszú címmel bíró: a területfejlesztési koncepció, a területfejlesztési program és a területrendezési terv tartalmi követelményeiről, valamint illeszkedésük, kidolgozásuk, egyeztetésük, elfogadásuk és közzétételük részletes szabályairól szóló 218/(2009. X. 6.) kormányrendelet. E jogszabály olyan új elemeket tett kötelezővé a tervezésben való nagyobb társadalmi részvétel biztosítása érdekében, amelyek a civil szervezetek érdemibb bevonását eredményezték a tervezésben (Nagyházi 2009).

A kormányrendelet révén a területfejlesztési tervezés különböző területi szintjei kompetenciáinak és feladatainak meghatározása történt meg: a rendelet területi szintenként határozza meg a tervezési feladatokat és tartalmi követelményeket. A területrendezés és a területfejlesztés szervesebb kapcsolatának kialakítására is lehetőség nyílt a tervek tartalmi elemeinek új szabályozása révén.

Az egyik legfontosabb újdonság azonban a közösségi tervezés gyakorlatának bevezetése volt. A partnerségi terv és program a hazai tervezési gyakorlat részeként – összhangban a nemzetközi gyakorlattal – a tervezésben való társadalmi részvételt kívánta

előmozdítani a szakmai szervezetek, a helyi közösségek bevonásával. Ezzel együtt olyan új tervezői feladatok és szakmák megjelenését kívánta elősegíteni a szabályozás, mint a szociológia vagy a kommunikáció, mely szakterületek a társadalmi párbeszéd módszertanilag megalapozott kereteit tudják kialakítani a tervezési folyamatban. A partnerségi program szintén új elemként arra irányul, hogy a programok végrehajtása során az üzleti és civil szektor képviselői is részt vehessenek a menedzsment, a monitoring és az értékelés tevékenységeiben.

Fejlemények 2010 és 2012 között

A 2010-es választásokat követően a területfejlesztésről és a területrendezésről szóló törvény 2012. január 1-jén hatályba lépett módosításával gyökeresen átalakult a területi és az országos intézményrendszer. A kistérség területfejlesztési szerepköre megszűnt, és megszűntek a megyei területfejlesztési és a regionális fejlesztési tanácsok is. A megyei önkormányzat lett a területfejlesztés egyedüli gazdája. Az Országos Területfejlesztési Tanács összehívására nem került sor 2010 tavaszát követően. A hatályba lépett új törvényi szabályok azonban létrehozták az Országos Területfejlesztési Érdekegyeztető Fórumot (OTÉF), mely immár a kormány, valamint a megyei önkormányzatok, a fővárosi önkormányzat, a megyei jogú városok és a fővárosi kerületi önkormányzatok közötti konzultációk és tárgyalások érdekegyeztetésének színtere. A fórumnak döntési hatásköre nincs, csak véleményező és javaslattevő feladatai vannak. A területfejlesztésről és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény 8. §-ában meghatározottak szerint:

(2) Az OTÉF feladata a kormányzat, valamint a megyei önkormányzatok és a fővárosi önkormányzat területfejlesztési, területrendezési és vidékfejlesztési érdekeinek, törekvéseinek feltárása, egyeztetése, megállapodások létrehozása, információcsere, javaslatok, alternatívák vizsgálata, továbbá a megyei jogú városok és fővárosi kerületi önkormányzatok fejlesztési elképzeléseinek és célkitűzéseinek összehangolása.

(3) Az OTÉF véleményező, javaslattevő feladatkörben közreműködik:

a) a területfejlesztési politika kialakításában;

b) a területfejlesztési, a területrendezési, a vidékfejlesztési, az ágazati és a megyei, valamint a fővárosi fejlesztési elképzelések és célkitűzések összehangolásában;

c) a területfejlesztési, a területrendezési és vidékfejlesztési célú ágazati eszközök összehangolásában;

d) az ágazati tervek véleményezésében;

e) az országos, az országos jelentőségű, valamint az országhatárokon átnyúló infrastruktúra-tervezés (létesítmények, hálózatok elhelyezése) összehangolásában.

(4) Az OTÉF elnöke a területfejlesztés stratégiai tervezéséért felelős miniszter.

(5) Az OTÉF tagjai:

a) a területfejlesztésért felelős miniszter (a továbbiakban: miniszter), a területrendezésért felelős miniszter, a vidékfejlesztésért felelős miniszter, a helyi önkor-

mányzatokért felelős miniszter, az energiapolitikáért felelős miniszter, a közlekedésért felelős miniszter, a településfejlesztésért felelős miniszter, a szociálpolitikaért és a társadalmi felzárkózásért felelős miniszter;

b) a Megyei Önkormányzatok Országos Szövetségének elnöke és négy delegáltja, a Megyei Jogú Városok Szövetségének elnöke és négy delegáltja, a Budapesti Önkormányzatok Szövetségének elnöke és négy delegáltja, a főpolgármester, valamint a Balaton Fejlesztési Tanács elnöke.

Az OTÉF tagjai között már nem szerepelnek civil szervezetek delegáltjai, ami határozott visszalépés a korábbi Országos Területfejlesztési Tanácshoz képest. A korábban a kistérségi, megyei és regionális fejlesztési tanácsok mellett működött civil egyeztető fórumok is megszűntek. A megyék szintjén azonban továbbra is lehetőség nyílik a civil egyeztető fórumok létrehozatalára. A törvény értelmében:

4. § (4) A megye területén működő bírósági nyilvántartásba vett területfejlesztési, környezetvédelmi, természetvédelmi civil szervezetek, valamint a nők és férfiak esélyegyenlőségéért küzdő szervezetek a területfejlesztést érintő kérdések megtárgyalására egyeztető fórumot hozhatnak létre, egyidejűleg jelezve a megyei önkormányzatnak együttműködési szándékukat. Az egyeztető fórum véleményét az adott napirend tárgyalásakor ismertetni kell.

A megyei önkormányzatoktól származó információk alapján azonban jelenleg (2014 októbere) még nem alakultak meg ilyen fórumok.

A területfejlesztési tervezésről szóló kormányrendelet alkalmazása – részvételi tervezés a gyakorlatban 2012 után

A már a korábbiakban röviden ismertetett 218/2009 (X. 6.) kormányrendelet több új lehetőséget biztosított a partnerség érvényre juttatására. A rendelet egyebek mellett (Nagyházi 2009) a részvételi tervezésnek kívánt teret biztosítani a partnerségi terv és a partnerségi program révén, a tervek egyeztetése mellett (Reisinger 2012).

A területfejlesztési szabályozás időközben kiegészült a települési szint tervezésére vonatkozó, szintén igen hosszú című, a településfejlesztési koncepcióról, az integrált településfejlesztési stratégiáról és a településrendezési eszközökről, valamint egyes településrendezési sajátos jogintézményekről szóló 314/2012. (XI. 8.) kormányrendelettel is, amely szintén lehetőséget biztosít a civil szervezeteknek a helyi fejlesztési elképzelésekbe való beleszólásra. Ez a jogszabály azonban valóban csak a tervek véleményezését teszi lehetővé a helyi szereplők számára.

A partnerségi tervre vonatkozó szabályok:

13. § (1) A területfejlesztési koncepciók és programok kidolgozásának része az állampolgárok, a tervezéssel érintett területen működő érdekképviseletek, társadalmi szervezetek és vállalkozások tervezésbe való bevonását részletező partnerségi terv.

(2) A partnerségi terv a tervezés folyamatában meghatározza:

a) a bevonandó célcsoportot,

- b) az egyes tervezési elemekhez és fázisokhoz kapcsolódó bevonás tervezett eszközeit és részvételi formáit, melynek lehetséges eszközei: kommunikációs kampány, kiállítások, helyi média, tájékoztató kiadványok, állampolgári vélemények gyűjtése, nyilvános fórumok, konferenciák, eseti bizottság, közvélemény-kutatás (szociológiai kutatás, fókuszcsoportos kutatás, munkacsoport megbeszélések, zsűrik),
- c) a bevonás céljait.

A fenti felsorolásban szereplő lehetséges eszközök elég széles skáláját kínálják a részvétel különböző formáinak. A szabályozás logikája: célcsoport – eszköz – cél mentén azt kívánta előmozdítani, hogy a területfejlesztési tervek készítői számára többféle lehetőség álljon rendelkezésre a részvételi tervezés gyakorlati alkalmazására. A partnerségi programra vonatkozó szabályok pedig a területfejlesztési tervek végrehajtásában kívánt teret biztosítani a részvétel számára:

(3) A partnerségi program a területfejlesztési programok végrehajtása során meghatározza az állampolgárok és a szakmai közösségek részvételének szabályait.

Ezeknek a szabályoknak a gyakorlatban való alkalmazására 2012-t követően került sor, amikor is a megyei önkormányzatok – immár a területfejlesztési feladatkör egyedüli gazdáiként – belefogtak fejlesztési terveik elkészítésébe. Ez a tervező munka jelenleg is (2014 októbere) folyik, alapvetően a 2014–2020-as új uniós fejlesztési ciklus megalapozásaként. Meglehetősen frissek tehát a tapasztalatok a partnerség területi tervezésben való gyakorlati érvényesüléséről. Jómagam a megyei önkormányzatok tervező munkáját elindítani segítő kormányzati kezdeményezések egyik közreműködőjeként közvetlen közelről ismerhettem meg ezt a folyamatot. A megyék a tervezés során általában külső megbízással tervező cégeket és intézményeket alkalmaztak. A tervek úgynevezett előkészítő fázisában készültek el a megyék társadalmi, gazdasági, környezeti helyzetfeltáró és értékelő dokumentumai. Ezek részét képezte a partnerségi terv végrehajtása, azaz a megye önkormányzati, kormányzati, üzleti és civil szervezetei fejlesztési elképzeléseinek a feltárása, összegyűjtése. A tapasztalatok tükrében elmondható, hogy változó színvonalú és mélységű részvételi tervezésre került sor. Ezek közül érdemes a Fejér megyei partnerségi tervet kiemelni, amely igen alapos dokumentáltsággal rendelkezik (lásd: www.fejer.hu). Ebből kiderül, hogy az egyes járási egyeztetéseken kik vettek részt, milyen érdemi észrevételek, javaslatok hangzottak el. A gyakoribb megoldás ugyanakkor az volt, hogy a tervdokumentumban pusztán több-kevesebb részletezettséggel leírták az egyeztetések folyamatát. Legalapvetőbb részvételi eszközként minden egyes megyében sor került olyan nyilvános fórumsorozatra, amelyen a megyében működő civil szervezetek is részt vettek.

A megyei területfejlesztési tervek képezik az alapját a soron következő 2014–2020 közötti kohéziós időszak uniós forrásokból megvalósuló Terület- és Településfejlesztési Operatív Programjának.

A partnerségi program gyakorlatban történő megvalósulásáról jelenleg még nem áll rendelkezésre tapasztalatok, mivel a fejlesztési programok megvalósítása nem kezdődött még el.

A civil szervezetek újabb lehetőségei

Nagyon sok múlik azon, hogy az egyes operatív programoknak milyen végrehajtási rendszere alakul ki végül. Ezekben mindenképpen érvényesülnie kell a partnerség elvének, tekintettel az Európai Bizottság erre vonatkozó 240/2014/EU felhatalmazáson alapuló rendeletére (2014. január 7.) az európai strukturális és beruházási alapok keretében megvalósított partnerségre vonatkozó európai magatartási kódexről. Ennek preambuluma 6. pontja általános érvénnyel leszögezi, hogy „a partnereket be kell vonni a partnerségi megállapodások és a programok előkészítésébe és végrehajtásába”. Ez alapján nem lesz megkerülhető a megyei partnerségi programok tartalommal történő kitöltése, az egyes operatív programok megvalósításában pedig mindenképpen sort kell keríteni a partnerség érvényesítésére.

A partnerek fogalma hosszas meghatározást kapott a rendelet preambuluma 4. pontjában:

A partnerek olyan állami hatóságok, gazdasági és szociális partnerek és a civil társadalmat képviselő szervezetek – köztük környezetvédelmi partnerek, közösségi alapú és önkéntes szervezetek – lehetnek, amelyek képesek jelentős befolyást gyakorolni a partnerségi megállapodásra és a programokra, vagy amelyekre jelentős hatással lehet a partnerségi megállapodás és a programok végrehajtása. Kiemelt figyelmet kell fordítani azokra a csoportokra, amelyek, noha hatással lehetnek rájuk a programok, nehezen képesek befolyásolni azokat; közéjük tartoznak mindenekelőtt a leginkább veszélyeztetett és legmarginalizáltabb közösségek – így a fogyatékkal élők, a migránsok és a romák –, amelyek esetében a legnagyobb a diszkrimináció vagy a társadalmi kirekesztés kockázata.

Nagyon fontos lenne, hogy kialakuljanak a területfejlesztés – ma még szinte sehol sem működő – megyei civil egyeztető fórumai. Pest megyében – egyedüliként az országban – maga a megyei közgyűlés kezdeményezte a civil egyeztető fórum létrehozását, a szervezetek meglehetősen széles körének meghívásával. Kérdés, hogy milyen gyakorlat alakul majd ki a többi megye esetében. Ehhez megfelelő információkra, segítségre mindenképpen szükség van mind a megyék, mind a civil szervezetek számára. A fórum működtetéséhez valamilyen szintű anyagi támogatás is elkelhet, amit célszerű volna kiszámítható és átlátható módon biztosítani. Fontos lenne a fórumok alulról szerveződő létrehozatalát és munkáját segíteni azzal, hogy a megyei önkormányzatok alakulóban lévő terület- és vidékfejlesztési feladataiban jusson megfelelő szerep a civil egyeztető fórumok számára is.

Összegzés

Jelentős átalakuláson ment keresztül a hazai területfejlesztés eszköz- és intézményrendszere az 1996-os megszületése óta. A központi igazgatás változásai olyan gyakoriak voltak, hogy az azt összefoglaló 2010-ig tartó változásokat egy teljes oldalas táblázatban

lehet csak áttekinteni (Rechnitzer–Smahó 2011:413). A területi intézményrendszer szereplőit (területi egységeit) tekintve ennél stabilabbnak tűnik, azonban e szereplők hatáskörei szintén igen sűrűn és jelentékeny mértékben változtak. Írásomban ez utóbbi intézményrendszeren belül a civil szervezetek lehetőségeit igyekeztem áttekinteni. Látható, hogy az ígéretes kezdetek, majd megannyi visszalépés és kihasználatlan lehetőség ellenére megmaradt a civil részvétel lehetősége a 2012-ben életbe lépett intézményrendszeri átalakulások dacára is. Rendkívül fontos mozzanatnak tekintendő, hogy a 2009-ben kialakított területi tervezési eljárásrend, mely igen erőteljesen elkötelezett a részvételi tervezés mellett, érvényesülni tudott a 2014–2020-as új uniós kohéziós periódust megalapozó területi tervek kialakítása során. Nagyon fontos lenne, hogy mind a központi kormányzat, mind a megyei önkormányzatok megfelelően támogató módon segítsék elő a civil szervezetek részvételét immár nem csak a tervezés, hanem a végrehajtás, a monitoring és az értékelés területein is a területi fejlesztési programok végrehajtása során.

Irodalom

- Amin, Ash (1999): An Institutional Perspective on Regional Economic Development. *International Journal of Urban and Regional Research*, (23.), 365–378.
- Boda Zsolt (2008): A civil szervezetek a közösségi döntéshozatalban: participáció és kormányzás. In: Bódi Ferenc (szerk.): *A területfejlesztés útjai az Európai Unióban*. Budapest:MTA Politikai Tudományok Intézete, 159–168.
- Glied Viktor (2009): Civil szervezetek szerepe a környezeti ügyekben, a dél-dunántúli régióban. *Civil Szemle*, (1), 69–80.
- Kistérségek Fejlesztéséért Tudományos Egyesület (KFTE) (2008): *A Civil Egyeztető Fórumok helyzete, működésük hatékonysága, zárótanulmány a kérdőívek és interjúk feldolgozása alapján*. A kutatás felelős vezetője: Schwertner János. Budapest:KFTE.
- Kovács Bence–Mező János Bálint–Schwertner János–Szoboszlai Zsolt–Tóth Ferenc (2010): *Ajánlások a területfejlesztési folyamatokban részt vevő civil szervezetek részére és a területfejlesztési tanácsok munkaszervezetei számára*. Budapest:Független Ökológiai Központ, Kistérségek Fejlesztéséért Tudományos Egyesület. http://www.kfte.hu/download/ajanlasok_kiadvany.pdf Letöltés ideje: 2014. október 15.
- Nagyházi György (2009): Megújuló kezdeményezések a területfejlesztésben: a területfejlesztési tervek új szabályozásáról. *Falu – Város – Régió*, (3), 68–73.
- Pallai Katalin (2010): *Társadalmi részvétel. Bevezetés a helyi önkormányzati képviselők számára*. Települési Önkormányzatok Országos Szövetsége.
- Rechnitzer János–Smahó Melinda (2011): *Területi Politika*. Budapest:Akadémiai Kiadó.
- Reisinger Adrienn (2009): Részvételi demokrácia és társadalmi részvétel – elméleti megközelítések. *Civil Szemle*, (4.), 5–23.
- Reisinger Adrienn (2012): A társadalmi részvétel a helyi fejlesztési politikában Magyarországon – fókuszban a civil/nonprofit szervezetek. *Civil Szemle*, (1), 23–44.
- OECD (2001): *Citizens as Partners: OECD handbook on Information, consultation and public participation in policy making*. Paris:OECD.
- Zongor Gábor (2008): Területfejlesztési anomáliák alulnézetből. In: Bódi Ferenc (szerk.): *A területfejlesztés útjai az Európai Unióban*. Budapest:MTA Politikai Tudományok Intézete, 255–267.

Hivatkozott jogszabályok

A bizottság 240/2014/eu felhatalmazáson alapuló rendelete (2014. január 7) az európai strukturális és beruházási alapok keretében megvalósított partnerségre vonatkozó európai magatartási kódexről

(<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32014R0240&from=HU>)

A területfejlesztésről és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény.

A területfejlesztési koncepció, a területfejlesztési program és a területrendezési terv tartalmi követelményeiről, valamint illeszkedésük, kidolgozásuk, egyeztetésük, elfogadásuk és közzétételük részletes szabályairól szóló 218/2009. (X. 6.) kormányrendelet.

A településfejlesztési koncepcióról, az integrált településfejlesztési stratégiáról és a településrendezési eszközökről, valamint egyes településrendezési sajátos jogintézményekről szóló 314/2012. (XI. 8.) kormányrendelet.

2001. évi LXXXI. törvény a környezeti ügyekben az információhoz való hozzáférésről, a nyilvánosságnak a döntéshozatalban történő részvételéről és az igazságszolgáltatáshoz való jog biztosításáról szóló, Aarhusban, 1998. június 25-én elfogadott Egyezmény kihirdetéséről.

Egyéb források

A Fejér megyei partnerségi terv részletes dokumentációjának internetes elérhetősége:

http://www.fejer.hu/_user/browser/File/Ter%C3%BClletfejleszt%C3%A9s/FMTK%20partners%C3%A9gi%20terv%20v%C3%A9gleges%20v%C3%A1ltozat.pdf

A Társadalmi Egyeztetés Eljárási Normarendszere (TEEN) és a Regionális Civil Egyeztetések (RECE) programokról szóló információk internetes elérhetősége: <http://www.niok.hu/egyeztet.html>

Jegyzet

1 2012 óta Nemzeti Együttműködési Alap.

Fotó/Gönczö Viktor

HOGYAN SEGÍTI A RÉSZVÉTELT AZ EURÓPAI POLGÁRI KEZDEMÉNYEZÉS?

Sasvári Nóra

■ Bevezetés

■ A demokrácia feladata, hogy közös, többségi akaratot juttasson érvényre úgy, hogy mindenkinek megadja a lehetőséget véleményének kialakítására. A véleményartikuláció és a politika alakításába való beleszólás azonban szűk lehetőségen (a képviselők és pártok közötti választáson) alapul, ez gyakran nem jelent elegendő és megfelelően jó alternatívát a szavazók számára. A képviseleti demokráciában a polgár véleménye az általa választott képviselőn keresztül jut(hat) érvényre a döntéshozatalban. Fordított logika szerint a képviseleti demokrácia nem teszi lehetővé, hogy minél szélesebb néprétegek hallgattassanak meg. A *részvételi demokrácia* új, alternatív lehetőséget talál ki arra, hogy minél szélesebb tömeg szólhasson bele a politika alakításába. A részvételi demokráciában a politikai döntéshozatalba becsatornázódik a civil társadalom akarata is. Lényege, hogy a döntések minél szélesebb társadalmi bázis bevonásával szülessenek. Másik eleme, hogy a választási rendszer ne zárja ki annak lehetőségét, hogy a megválasztottakon túl mások is közvetlenül alakíthassák a politikát.

A civil társadalom aktivizálódása a részvételi demokrácia megvalósításának alapja. Emellett a képviseleti demokrácia hiányosságainak kiküszöbölésére is szolgál. Az utóbbi a képviseleti demokrácia megvalósulásához, a civil társadalom aktivizálódása pedig a részvételi demokrácia megvalósulásához járul hozzá. Fontos, hogy e kettő nem egymás

ellentétüként, hanem egymás kiegészítéseként működik. A civil társadalom lényege a részvétel, a parlamentáris demokráciáé pedig a képviselő. E két komponens pedig együtt szükséges a valódi, hatékony és dinamikus demokrácia megszületéséhez.

A részvételi demokrácia elvét a Lisszaboni Szerződés (2009) rögzíti, ennek értelmében azért, hogy az EU intézményei eleget tehessenek a modern európai kormányzás feltételeinek, a polgárok európai ügyekben való nagyobb részvételének ösztönzése érdekében, bevezette az Európai Polgári Kezdeményezést.¹

Európai Polgári Kezdeményezés²

Körülbelül két év kellett ahhoz, hogy az első európai polgári kezdeményezések célba érjenek. A Bizottság 2014 tavaszán döntött két kezdeményezésről, amelyet egyenként több mint másfél millióan támogattak. Elsőként a „Right to water” (A víz és a szennyvízhálózat emberi jog! A víz egy nyilvános jó, nem árucikk!) kezdeményezésről döntöttek március 19-én, majd május 28-án a „One of us” (Egy közülünk)-ről. Mindkét akciót jelentős számú magyar aláírás is segítette (18 245, illetve 45 933)³. A döntések „hoztam is, meg nem is” típusú megoldásai egyelőre nem erősítik az intézményt, bár két példából még nem lehet messzemenő következtetéseket levonni.

Az EU elsődleges jogának szintjén a Lisszaboni Szerződés által, a polgárok európai ügyekben való nagyobb részvételének ösztönzése érdekében, bevezetett Európai Polgári Kezdeményezés lehetővé teszi, hogy egymillió – legalább az unió országainak negyedéből érkező – uniós polgár felszólítsa az Európai Bizottságot, hogy valamely ügyben kezdeményezzen jogalkotást, ha „a polgárok megítélése szerint a szerződések végrehajtásához uniós jogi aktus elfogadására van szükség” (Az Európai Parlament... 2011:1). A szóban forgó új jogi eszközről és az eddig útnak indított valamennyi kezdeményezésről az európai polgári kezdeményezések hivatalos nyilvántartásában található teljes körű információ.⁴

A kezdeményezés által a polgárok EU szinten nem közvetlenül a jogalkotóhoz, azaz a Parlamenthez vagy a Tanácshoz fordulnak, hanem a jogalkotást kezdeményező Bizottsághoz. Ennek az az oka, hogy a nemzeti parlamentektől eltérően az Európai Parlament – és az európai parlamenti képviselők – nem kezdeményezhetnek uniós szintű jogalkotást, mivel erre csak a Bizottság jogosult.

Azzal, hogy az európai polgári kezdeményezést nem a Parlamentnek, hanem a Bizottságnak kell benyújtani, a polgárok nem kapnak közvetlenül kezdeményezési jogot a jogalkotásban, hanem már eleve a jogalkotási javaslat benyújtása előtt a Bizottság szűrőjébe ütköznek, tehát könnyen lehet, hogy a Bizottság elveti az ötletet és így a kezdeményezés egyáltalán nem is kerül a Parlament és a Tanács elé. Ugyan a Parlament és a Tanács is kérheti egyszerű többséggel a Bizottságot javaslat előterjesztésére, de ez – a polgárok kezdeményezéséhez hasonlóan – a Bizottságra nézve nem kötelező.

Európai polgári kezdeményezés esetén viszont mindig általános szabály meghozatala a kezdeményezés tárgya, amihez ennek megfelelően elégséges társadalmi támogatottsá-

got kell igazolni: ez egymillió polgár aláírását jelenti. (Az EU lakosságszámához⁵ viszonyítva ez az előírás kifejezetten enyhe.) Az aláírásokat a tagállamok negyedéből – vagyis jelenleg hét tagállamból – kell összegyűjteni, ami azt a célt szolgálja, hogy egy-egy tagállam partikuláris érdekeit ne lehessen ilyen módon érvényesíteni.

Eljárásrendi szabályok

Polgári kezdeményezés formájában bármely olyan területre vonatkozóan lehet kezdeményezést indítani jogalkotási javaslatok előterjesztésére, amely az Unió (azaz a Bizottság) hatáskörébe tartozó szakpolitikai területhez kapcsolódik. Ezen szakterületek⁶ a Szerződés vonatkozó cikkeiben megtalálhatóak.

A Bizottság hatáskörébe tartozik a jogalkotási javaslatok előterjesztése, ha: 1. a cikkben szerepel a jogalkotási eljárás („rendes jogalkotási eljárás” vagy „különleges jogalkotási eljárás”) kifejezés – feltéve, hogy a cikk erről nem rendelkezik másképpen (például kifejezetten említi, hogy a Bizottságtól eltérő intézmény feladata a javaslatok előterjesztése), vagy 2. a cikk konkrétan említi azt, hogy a Bizottság feladata a javaslattevés.

Polgári kezdeményezés indításához, a sikerre vitel érdekében, szükséges egy minimális struktúra kialakítása, így a polgároknak úgynevezett polgári bizottságot kell létrehozniuk, amely legalább hét olyan uniós polgárból áll, akik állandó lakóhelyük szerint legalább hét különböző tagállamot képviselnek. Azok az uniós polgárok lehetnek a polgári bizottság tagjai, akik elérték az európai parlamenti választásokon való részvételre jogosító életkort. A polgári bizottság a kezdeményezés hivatalos szervezője, és mindvégig ő felelős az eljárás lebonyolításáért.

Szervezetek nem indíthatnak polgári kezdeményezést. Azonban szervezetek népszerűsíthetnek vagy támogathatnak kezdeményezéseket, amennyiben azt teljes átláthatóság mellett teszik.

A polgári bizottságnak a kezdeményezést nyilvántartásba kell vetetnie a Bizottságnál, amely azt honlapján hivatalosan közzéteszi, mielőtt elkezdené gyűjteni a támogató nyilatkozatokat a polgároktól. A szervezőknek a nyilvántartásba vétel visszaigazolását követően egy évük van az aláírások összegyűjtésére.

Azoknak a polgároknak, akik támogatni szeretnének egy kezdeményezést, papír alapon vagy elektronikus formátumban ki kell tölteniük egy, a támogató nyilatkozatok gyűjtésére szolgáló űrlapot.

Nyilvántartásba vétel

A javasolt kezdeményezések közül csak azok kerülnek be a nyilvántartásba és jelennek meg a honlapon, amelyek megfelelnek a polgári kezdeményezésről szóló rendelet 4. cikke (2) bekezdésében foglalt feltételeknek. A Bizottság a honlapján azon kérelmeket is közzé teszi, amelyeket elutasít, megtalálható azoknak a javasolt kezdeményezé-

Fotó/Gönczö Viktor

seknek a szövege, amelyek nem felelnek meg az említett feltételeknek, és ugyancsak itt olvashatók a Bizottságnak az érintett polgári bizottságok részére adott elutasító válaszai.

E válaszlevelekben a Bizottság az említett rendeletben rögzített feltételek alapján megindokolja, miért utasítja el a nyilvántartásba vételt, valamint ismerteti, milyen jogorvoslati lehetőségekkel élhetnek a szervezők.

Tárgyaltan kezdeményezésekként azokat a kérelmeket tartják nyilván, ahol hiányzott a kellő támogatás, azaz az egyéves időtartamon belül nem sikerült összegyűjteni az előírt számú támogató nyilatkozatot, valamint ide tartoznak a szervezők által visszavont kezdeményezések.

A *Lezárult kezdeményezéseknek* három csoportját különböztetjük meg attól függően, hogy 1. *a gyűjtés lezárult*: azon kezdeményezések listája, amelyekkel kapcsolatban a gyűjtés lezárult, de a Bizottsághoz (még) nem nyújtották be őket. A Bizottság nem rendelkezik semmilyen információval arról, hogy a szervezőknek sikerült-e összegyűjteniük az előírás szerinti megfelelő számú támogató nyilatkozatot. 2. *a Bizottsághoz benyújtva*: azon kezdeményezések listája, amelyekkel kapcsolatban összegyűlt az előírás szerinti megfelelő számú támogató nyilatkozat, és a szervezők a Bizottság válaszára várnak. 3. *a Bizottság megválaszolta*: a Bizottság már kifejtette következtetéseit.

Természetesen a nyilvántartásban a még folyamatban lévő kezdeményezések is szerepelnek, amelyek esetében az aláírásgyűjtés még zajlik.

A Bizottsághoz benyújtott kezdeményezések

Amikor összegyűlt az egymillió aláírás egy polgári kezdeményezéshez és a szervezők a Bizottság felé benyújtották azt, a Bizottság a kezdeményezést gondosan megvizsgálja. A kezdeményezés beérkezésétől számított három hónapon belül:

- a Bizottság fogadja a szervezőket, akik ismertethetik a kezdeményezésben felvetett kérdéseket;
- a szervezőknek lehetőségük nyílik arra, hogy kezdeményezésüket az Európai Parlamentben megtartott közmeghallgatáson ismertessék;
- a Bizottság hivatalos választ fogad el, amelyben megfogalmazza és megindokolja, hogy a polgári kezdeményezésre válaszul esetlegesen milyen lépésekre kíván javaslatot tenni, illetve azt is megindokolja, ha a kezdeményezés nyomán nem javasol lépéseket.

A válasz közlemény formáját fogja ölteni, amely a biztosi testület által elfogadott hivatalos dokumentum, és az EU összes hivatalos nyelvén megjelenik majd.

A Bizottság nem köteles a kezdeményezés nyomán jogalkotási javaslatot előterjeszteni. Ha a Bizottság jogalkotási javaslat előterjesztése mellett dönt, a szokásos jogalkotási eljárás indul el: a Bizottság javaslata a jogalkotó (rendszerint az Európai Parlament és a Tanács, vagy bizonyos esetekben csak a Tanács) elé kerül, és elfogadása esetén jogszabály válik belőle.

1. táblázat. Az eddigi Európai Polgári Kezdeményezések száma

Tematikus rendszerezés – összes elindított kezdeményezés				
	2012	2013	2014	Összesen
Elutasított nyilvántartásbavételi kérelmek 2012–2014	–	–	–	19
Tárgytalan kezdeményezések	–	–	–	16
Kellő támogatás hiánya	2	4	3	9
Visszavonva	–	4	3	7
Lezárult kezdeményezések	–	–	–	9
A gyűjtés lezárult	–	4	3	7
Bizottsághoz benyújtva	–	–	–	–
Bizottság megválaszolta	2	–	–	2
Folyamatban lévő kezdeményezések	–	–	–	3
Még 2014-ben lezárult	–	–	–	2
2015-ig kell összegyűjteni az aláírásokat	–	–	–	1

(Adatok: 2014. augusztus 27)

Forrás: Hivatalos nyilvántartás (<http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/welcome?lg=hu>) adatai alapján saját szerkesztés.

2012. április 1. óta beindultak a kezdeményezések, 2014. augusztus 27-ig 19 kezdeményezési kérelem nyilvántartásba vételét utasította el a Bizottság. A jóváhagyott kezdeményezésekből 16 minősült tárgytalannak, amiből 7-et visszavontak, 9 esetben pedig nem sikerült összegyűjteni a megfelelő számú aláírást. A lezárult kezdeményezések kapcsán 9 esetről beszélhetünk, amelyből 7 esetben a gyűjtés már lezárult, ellenben a Bizottsághoz még nem került benyújtásra (ezekben az esetekben az aláírások hitelesítése zajlik), valamint két benyújtott esetben pedig a Bizottság már el is járt. (A kézirat lezárása óta már némileg módosultak az itt leírtak, például egy újabb kezdeményezés is [„Stop vivisection”] benyújtásra került a Bizottsághoz és annak válaszára vár, amely 2015. június 6-ig esedékes – *A szerk.*)

Témájukat tekintve a legtöbb kezdeményezés szociálpolitikai (például Feltétlen alapjövedelem és Act 4 Growth), ezt követik a környezetvédelmi tárgyú (például Hangom a nukleáris hatalom ellen, Az EU Klíma és energiacsomagjának felfüggesztése, Vízhez való jog!) és az alkotmányjogi kezdeményezések (például Hadd szavazzak!, Javaslat az európai himnusz eszperantóul énekléséért, Enforcing self-determination Human Right in the EU). Az említett példák közül többet visszautasítottak a 211/2011 Rendelet 4. cikk (2) és (3) bekezdések⁷ értelmében.

Amikor a kezdeményezések mögött áll szervezeteket vizsgáljuk, akkor megállapíthatjuk, hogy minden kezdeményezés mögött európai lefedettségű szervezetek állnak, bár nem mindegyik rendelkezik brüsszeli képvisellel. Ugyanakkor megfigyelhető az is, hogy egyre több kezdeményezés mögött áll fiatalok informális csoportja, leginkább Franciaországból.

A Bizottság által megválasztott kezdeményezések

Az első, „*Right to water*” (A víz és a szennyvízhálózat emberi jog! A víz egy nyilvános jó, nem árucikk!) elnevezésű kezdeményezésről 2014 márciusában döntött a Bizottság (Bakó 2014). Ebben az ügyben a kezdeményezők azt akarták elérni, hogy az EU a jogalkotás szintjén ismerje el a víz- és szennyvízhálózatokhoz való jogot, vagyis a tagállamok kötelesek legyenek minden lakosnak a vízhez és szennyvízhálózatokhoz való hozzáférési jogot biztosítani, valamint a vízkészletet vegyék ki a belső piaci szabályozás hatálya alól.

A kezdeményezés és a Bizottság állásfoglalása is utal egy korábbi ENSZ közgyűlési határozatra, amely – nem kötelező erővel – kimondta, hogy a tiszta ivóvízhez és szennyvízelvezetéshez való jog emberi jog. A Bizottság arra hivatkozik, hogy az ENSZ iránymutatásait az EU Alapjogi Charta megalkotásakor is figyelembe vették: a dokumentumban deklarált élethez és az emberi méltósághoz való jog sérelme ugyanis egyértelműen felmerül a tiszta ivóvíz hiánya esetén. A kezdeményezők azonban nyilvánvalóan ennél valami konkrétabb jogvédelmet szerettek volna, hiszen maga a Bizottság is utal rá, hogy a Charta csak az EU-jog alkalmazásakor köti a tagállamokat. Nem mintha nem deklarálnák a tagállami alkotmányok is az élethez és az emberi méltósághoz való jogot, de ebből önmagában egyáltalán nem következik feltétlenül a vízhez való jog, mint ahogy azt a Bizottság sugallni próbálja.

Az állásfoglalásban a Bizottság a meglévő környezet- és vízvédelmi programokra hivatkozik, valamint azt ígéri, hogy nyilvános konzultációt kezdeményez az ügyben. Ez elég messze van a jogalkotási javaslatától, ami elvileg az Európai Polgári Kezdeményezés célja. Az állásfoglalással nem az a baj, hogy a Bizottság gyakorlatilag elutasítja a kezdeményezést (ezt megteheti, hiszen az elbírálás a mérlegelési jogkörébe tartozik), hanem, hogy úgy csinál, mintha nem utasítaná el.

A konzultációk és a tagállamok megdorgálásának kilátásba helyezésével úgy tűnhet, hogy a Bizottság a demokrácia szobra, amely most eleget tett a népakaratnak. Holott tulajdonképpen (egyébként helyesen) elutasított egy kezdeményezést, viszont mivel a tartalmi elutasítást az egyetértő mellébeszélés köntösébe öltöztette, így megindokolni sem kellett, hogy miért nem létezik vízhez való jog. Pedig a levezetés érdekes lett volna.

A döntés tartalmában tehát nem volt meglepetés, annál inkább annak tálalásában. Az várható volt, hogy a vízhez való jogot nem fogják deklarálni, hiszen ez előre ki nem számítható és nehezen teljesíthető intézményvédelmi kötelezettséget róna a tagállamokra. A vízkészlet kivétele a belső piac szabályai alól már nem annyira nagyon elrugaszkodott ötlet (ilyesmit az Európai Zöldek is felvetettek a termőföld vonatkozásában), de szintén nem az a téma, amitől azt várnánk, hogy állampolgári kezdeményezésre egyáltalán napi-rendre veszi az EU-szintű jogalkotás.

A második kezdeményezés, amelyről májusban döntött a Bizottság a „*One of Us*” (Egy közülünk) elnevezésű, a magzati élet védelme érdekében indított kezdeményezés volt. Az „Egy közülünk” kezdeményezés arra kérte az EU-t, hogy ismerje el az alapvető emberi jogokat a fogantatástól kezdve és szüntesse be minden olyan tevékenység – elsősorban a kutatás, a fejlesztési segélyek és a közegészségügy területén végzett tevékenységek – anyagi támogatását, amelyben emberi embriókat pusztítanak el.

Az „Egy közülünk” kezdeményezés szervezői kérelmük ismertetésekor az Európai Unió Bíróságának úgynevezett Brüstle-ítéletére (C-34/10. sz. ügy) hivatkoztak. A Bíróság ugyanakkor a biotechnológiai irányelvet (98/44/EC) érintő ítéletében megjegyezte, hogy a kérdéses európai jogszabálynak nem célja, hogy az emberi embriók tudományos kutatás keretében történő használatát szabályozza; az ítélet a biotechnológiai találmányok szabadalmazhatóságára korlátozódott, és nem foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy egy ilyen kutatás elvégezhető és támogatható-e.

A Bizottság arra a következtetésre jutott, hogy az a meglévő támogatási keret a helyes, amelyet a tagállamok és az Európai Parlament nemrégiben vitattak meg és fogadtak el. „A tagállamok és az Európai Parlament azonban megállapodtak abban, hogy a következő okokból kifolyólag a továbbiakban is támogatni fogják az e téren végzett kutatásokat: az embrionális őssejtek egyedülállóak, és olyan életmentő kezelések kifejlesztésének a lehetőségét rejtik magukban, amelyek tekintetében már folynak klinikai vizsgálatok. A Bizottság emellett továbbra is szigorú etikai szabályokat és korlátozásokat fog alkalmazni az uniós támogatást élvező kutatásokra, és ez egyben azt is jelenti, hogy nem fogja támogatni az embriók elpusztítását.”⁸

Az emberi embrionális őssejteket érintő kutatások esetében az Európai Bizottság egy részletesen kidolgozott úgynevezett „háromas zár” rendszert⁹ alkalmaz minden kutatás tekintetében. A Bizottság megítélése szerint e rendszer teljes összhangban áll az uniós Szerződésekkel és az Európai Unió Alapjogi Chartájával. A rendszer, amelyet már korábbi uniós kutatási programoknál is alkalmaztak, az uniós tagállamok és az Európai Parlament megállapodása nyomán jött létre a Horizont 2020 program jogszabályainak jóváhagyása keretében 2013-ban. Az Európai Bizottság nem kívánja kifejezetten az emberi embrionális őssejtekkel kapcsolatos kutatásokat támogatni. Célja sokkal inkább olyan kutatások támogatása, amelyek bizonyos betegségek vagy egészségügyi problémák kezelésére összpontosítanak, mint például a Parkinson-kór, a Huntington-kór vagy a cukorbetegség gyógyítására szolgáló terápiák. Egyes kutatások érinthetnek emberi embrionális őssejteket is, amennyiben azok részét képezik a legjobb projektjavaslatoknak.

A Bizottság ezen kezdeményezés esetében is úgy döntött, hogy nem terjeszt elő jogalkotási javaslatot – de itt sokkal egyértelműbb magyarázattal szolgált, mint az előző kezdeményezésnél –, mivel a tagállamok és az Európai Parlament csupán nemrégiben folytattak megbeszélést és döntöttek az Unió e tekintetben folytatott politikájáról.

Akkor most növekedett a részvétel?

Az Európai Unióban a különféle érdekcsoportok számára alapvetően két lehetőség adódik, hogy befolyást gyakorolhassanak a különféle politikaterületekre és az uniós szabályozásra: a lobbizáson és a jogvitákon keresztül történő befolyásolás. Az érdekcsoportok a politikaterületek befolyásolásának szándékával kétféle politikai stratégiát alkalmazhatnak, ezekre vonatkoztatva használja Bouwen az „access” és a „voice” megjelöléseket (Bouwen 2002). A hozzáférésre (access) alapuló módszer lényege az uniós döntéshoza-

talban való közvetlen részvétel, míg a második stratégia alkalmazásakor a médián és a politikai kampányokon keresztül, közvetett módon hallatják hangjukat (voice) az érdekcsoportok, és így érvényesítik befolyásukat az uniós politikák alakulásában. A *voice* stratégia alapvetően közpolitikai stratégia, vagyis a közszférában, a társadalmi érdekek és a döntéshozók között a nyilvánosság előtt zajló vita mentén kibontakozó lobbitevékenységekhez kapcsolódik. Ez a megközelítés meglehetősen távol áll a domináns integrációs elméletek szellemiségét tükröző,¹⁰ és sokkal inkább technokrata jellegű uniós döntéshozatali mechanizmustól. Éppen ennek köszönhető az Európai Unióval foglalkozó szakirodalomban tapasztalható meglehetősen csekély érdeklődés a közpolitikai stratégiák iránt, ebből következően pedig az sem meglepő, hogy a két megközelítés közül egyértelműen a közvetlen részvételi stratégia (access) kap nagyobb teret.

A stratégia az uniós fő intézmények közül a döntéshozatal triumvirátusának is nevezett három intézményre fókuszál, nevezetesen az Európai Bizottságra, az Európai Parlamentre és az Európai Unió Tanácsára. A közvetlen részvételi (access) stratégia kapcsán fontos megjegyezni, hogy a hozzáférés (access) nem szükségszerűen jelent egyben befolyásgyakorlást is, előfordulhat, hogy egy politikai aktor lehetőséget kap a politikaformálás folyamatában történő részvételre, ezzel azonban nem tud élni, így végül nem képes konkrét eredményeket elérni (Bouwen–McCown 2007).

Az Európai Polgári Kezdeményezés egy közvetlen részvételi eszköz, a 'kezdeményezéshez való jog', amely lehetővé teszi az európai állampolgárok számára – immár az Európai Parlament és a Tanács mellett –, hogy közvetlenül kezdeményezzenek jogszabályt az Európai Bizottságnál (bár jogalkotási joga továbbra is csak a Bizottságnak van) a jogszabály alkotási folyamat elején. 2013 márciusában az Eurobarometer által közzé tett jelentés¹¹ szerint az európaiak kétharmada állította, hogy az ő hangjuk nem hallatszik az Európai Unióban, így az Európai Polgári Kezdeményezést fontos eszköznek tartják az állampolgári aggodalmak európai szinten történő kifejezésére. Az elmúlt években, mintegy 6 millióan támogatták valamelyik kezdeményezést, és körülbelül a támogatók 70 százaléka ezt online aláírásával tette. Ez megegyezik az Eurobarometer felméréseivel, ami azt mutatja, hogy a döntéshozatal befolyásolásának az állampolgárok által leginkább választott módja a petíciók aláírása papír alapon vagy online módon, ezt követi véleményük kifejtése a szociális médiában és a helyi vagy regionális képviselőik felé. Bár a támogatók száma jelentősnek hat, a kezdeményezések döntő többsége azonban nem tudta összegyűjteni az egymillió aláírást, ami azt mutatja, hogy változtatni kell rajta mind technikai értelemben, mind a szervezés módját tekintve.

Hogyan lehetne még jobb?

2015-ben, három évvel a kezdeményezés elfogadása után, az Európai Bizottságnak is jelentést kell készítenie – a rendelet 22. cikkelye szerint – a Parlamentnek és a Tanácsnak. Ez lehetőség arra, hogy civil szervezetek, politikusok és közszolgák elmondhassák véleményüket és előterjeszthessék megvalósítható reformjavaslataikat. Az Európai Polgári

Fotó/Gönczö Viktor

A Bizottság részéről minimális ráfordítást jelentene, közvetlen támogatásnak minősülne és az egyenlő információhoz való hozzáférést (és ellátást) is biztosítaná, amennyiben a Bizottság a ECI SC által javasolt módon segítené a nyilvántartásba vett kezdeményezések kapcsán az unió összes nyelvére történő fordításokat. Ez kedvezően hatna nemcsak a kezdeményezések elindítására, de a Bizottság megítélésére is.

A technikai kérdéseken túlmenően úgy vélem, hogy a kezdeményezések fontos indikátorai annak, hogy mi foglalkoztatja az európai közjog szintjén az európai állampolgárokat, mely kérdések megvitatása és beemelése lenne kívánatos számukra, miről szeretnék, ha a közös gondolkodás szólna. Ez természetesen az EU diverzifikáltságának köszönhetően igen változatos lehet, de – minél több kezdeményezés, minél szélesebb körben történő megvitatása – csökkentheti azt az érzést, hogy nem hallatszik a civilek hangja a döntéshozók felé.

Irodalom

- Arató Krisztina (2005): Civil szervezetek és az Európai Unió. *Civil Szemle*, (4.), 102–131.
- Bakó Beáta (2014): Kikerülhető jogalkotás – Az európai polgári kezdeményezés jelene és jövője. *Jogi Fórum*, 2014.04.17. <http://www.jogiforum.hu/hirek/31635>
- Bouwen, Pieter (2002): Corporate lobbying in the European Union: the logic of access. *Journal of European Public Policy*, 9., (3), 365–390.
- Bouwen, Pieter–McCown, Margaret (2007): Lobbying versus litigation: political and legal strategies of interest representation in the European Union. *Journal of European Public Policy*, 14., (3), 422–443.
- Charpf, Fritz W. (1998): Interdependence and Democratic Legitimation. *MPIfG Working Paper*, 98/2. <http://www.mpi-fg-koeln.mpg.de/pu/workpap/wp98-2/wp98-2.html> (Letöltés dátuma: 2008.01.30.)
- Goehring, Rebekka (2002): Interest Representation and Legitimacy in the European Union: The New Quest for Civil Society Formation. In: Warleigh, Alex–Fairbrass, Jenny (eds.): *Influence and Interests in the European Union: The New Politics of Persuasion and Advocacy*. London:Europe Publications, 118–137.
- Greenwood, Justin (2007): *Interest representation in the European Union*. Hampshire, UK:Palgrave Macmillan.
- Greenwood, Justin–Ronit, Karsten (1994): Interest Groups in the European Community: Newly Emerging Dynamics and Forms. *West European Politics*, 17., (1), 31–52.
- Marschall Miklós (1999): From States to People: Civil Society and its Role in Governance. *CIVICUS*, 167–178.
- Nizák Péter–Péterfi Ferenc (2005): Közösségi részvétel – társadalmi és hatalmi beágyazottság. In: Márkus Eszter (szerk.): *Ismerd, értsd, hogy cselekedhess*. Budapest:EMLA.
- Warleigh, Alex–Fairbrass, Jenny (2002): *Influence and Interest in the European Union. The New Politics of Persuasion and Advocacy*. London:Europe Publications.

Dokumentumok

- Lisszaboni Szerződés Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Közösséget létrehozó szerződés módosításáról (HL C 306., 2007. 12. 17.)
- Az Európai Parlament és a Tanács 211/2011/EU rendelete a polgári kezdeményezésről (HL L 65., 2011. 03. 11.)
- A Bizottság Közleménye [COM(2014) 177 final] a „Minden embernek joga van a vízhez és a megfelelő higiénés körülményekhez! A víz közjő, nem árucikk!” európai polgári kezdeményezésről. Brüsszel, 2014. 03. 19.
- A Bizottság Közleménye [COM(2014) 355 final] a „One of Us/Egy közülünk” európai polgári kezdeményezésről. Brüsszel, 2014.05.28.
- Európai polgári kezdeményezés: az Európai Bizottság válaszol az „Egy közülünk” kezdeményezésre, European Commission – IP/14/608 28/05/2014.

European Commission , Flash Eurobarometer 373 – Europeans’ Engagement in Participatory Democracy, 2013 March,
http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_373_en.pdf

Internetes hivatkozások

ECI Support Centre response to the European Ombudsman own inquiry into the functioning of the European citizens’ initiative (ECI) OI/9/2013/TN
http://www.democracy-international.org/sites/default/files/PDF/Publications/eci_support_centre_response_to_the_european_ombudsman_own_inquiry_into_the_functioning_of_the_european_citizens_initiative.pdf Jogi

Jegyzetek

- 1 Az Európai Parlament és a Tanács 211/2011/EU rendelete a polgári kezdeményezésről, HL L 65., 2011. 03. 11., 1.
- 2 Az elnevezés a magyar köztudatban két néven is forog, elsődlegesen ‘Európai Állampolgári Kezdeményezés’-ként terjedt el, csakúgy, mint az angol (The European Citizens’ Initiative) vagy francia (Initiative Citoyenne Européenne) megnevezésekben, viszont a hivatalos bizottsági fordítás az ‘Európai Polgári Kezdeményezés’-t használja.
- 3 Forrás: <http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/initiatives/finalised/details/2012/000003>
- 4 A hivatalos nyilvántartás internetes elérhetősége: <http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/welcome?lg=hu>
- 5 Az Eurostat 2013. 01. 01-jén kelt közleménye szerint az Európai Unió területén élő állampolgárok száma 505,7 millió fő.
- 6 A szakterületek felsorolását lásd itt: <http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/competences>.
- 7 (3) A Bizottság visszautasítja a nyilvántartásba vételt, ha a (2) bekezdésben meghatározott feltételek nem teljesülnek. A javasolt polgári kezdeményezés nyilvántartásba vételének elutasítása esetén a Bizottság tájékoztatja a szervezőket az elutasítás okairól, valamint a rendelkezésükre álló valamennyi lehetséges peres és peren kívüli jogorvoslatról. (4) A Bizottság a nyilvántartásban közzéteszi azokat a javasolt polgári kezdeményezéseket, amelyeket nyilvántartásba vett. A 45/2001/EK rendelet szerinti jogaik sérelme nélkül az érintettek a javasolt polgári kezdeményezés nyilvántartásba vételének időpontjától számított két év elteltét követően jogosultak személyes adataiknak a nyilvántartásból történő eltávolítását kérelmezni.
- 8 Máire Geoghegan-Quinn, a kutatásért, az innovációért és a tudományért felelős uniós biztos nyilatkozata, Európai Bizottság Sajtóközleménye, Brüsszel, 2014. május 28.
- 9 A szabályok a következők: 1. figyelembe kell venni a nemzeti jogszabályokat – az uniós projekteknek azon ország törvényeit kell követniük, amelyben a kutatást végzik; 2. valamennyi projektet tudományosan, szakértőkkel jóvá kell hagyatni és szigorú etikai felülvizsgálatnak kell alávetni; 3. az uniós támogatásokat tilos új őssejtvonalak előállítására vagy olyan kutatási célra használni, amely elpusztítja az embriókat – így nem használhatók emberi embrionális őssejtek nyerésére sem.
- 10 Az integrációelméleti megközelítés szerint az európai integráció mögötti mozgatórugó sokkal inkább a funkcionális spill-over és/vagy a technokrata döntéshozatal, semmint az uniós szintű nyilvános vita.
- 11 European Commission, Euro Barometer, “Europeans’ Engagement In Participatory Democracy”, 373, March 2013 http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_373_en.pdf
- 12 Az ECI Support Centre-t nagy múltú, európai NGO-k, a Democracy International, European Citizen Action Service, the Initiative and Referendum Institute közösen hozták létre (<http://www.citizens-initiative.eu/>).
- 13 European Citizen Action Service (ECAS) egy brüsszeli központú európai civil szervezet.
- 14 A ‘Víz és a szennyvízhálózat emberi jog’ kezdeményezés kapcsán 140 ezer eurót, míg az ‘Egy közülünk’ kampány esetén 159 219 eurót költöttek a szervezők (<http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/initiatives/finalised/details/2012/000003>).

Fotó/Gönczö Viktor

CIVIL SZEKTOR ÉS ÖNKÉNTESSÉG SVÉDORSZÁGBAN

Reisinger Adrienn

Civil szektor és önkéntesség – néhány elméleti felvetés

■ Ahány ország, annyiféle definíció; vagyis országonként más-más meghatározások léteznek a civil és nonprofit szektorra, továbbá néhány jellegzetes szervezeti forma mellett (egyesület, alapítvány) különböző szervezettípusok léteznek. A különféle értelmezésekben általában közös, hogy megfelelnek egy, a kilencvenes években alkotott nemzetközi definíciónak, mely felosztás tulajdonképpen Anheier és Salamon (1995) operacionális-strukturális definíciójának felel meg. Ez a meghatározás az 1990-es években a Johns Hopkins University által folytatott nemzetközi összehasonlító kutatások eredményeként jött létre. A definíció egy fogalmi készlet, mely a szektor főbb jellemzőit tartalmazza, ezek a következők:

- *működési autonómia és szervezeti elkülönülés a kormányzati szektortól*, azaz a nonprofit szervezetek magán- és nem állami kezdeményezésre jönnek létre. Mindez nem zárja ki, hogy a szektort az állam pénzügyileg, vagy egyéb más módon támogassa;
- *intézményesültség, önálló jogi személy*: ez azt jelenti, hogy a szervezeteket hivatalos nyilvántartásba kell venni, a szervezeteknek vezetésük, működési szabályzatuk van, illetve a folyamatos működés jellemző rájuk;
- Minden nonprofit szervezetnek rendelkeznie kell *az önkéntesség minimális szintjével*, ami vonatkozik a tevékenységre és az adományokra is;
- *közhasznúság*: a szervezetek tevékenysége a társadalmi közösség érdekeit szolgálja;

- *nem végezhetnek pártpolitikai tevékenységet*, nem vehetnek részt kampányokban. Ideológiai meghatározottságuk miatt *nem tartoznak a nonprofit szektorba az egyházak sem* (de az azokhoz kapcsolódó vallásilag elkötelezett szervezetek igen).

Az önkéntesség meghatározása sem egyszerű dolog. Gyakori, hogy a kutatók, a szervezetek, az önkéntesek némileg mást értenek önkéntesség, önkéntes munka alatt attól függően, hogy a tevékenység melyik aspektusát tartják hangsúlyosnak. A legáltalánosabban elfogadott nézet, hogy az önkéntesek önként és elsősorban ellenszolgáltatás nélkül dolgoznak.

A tanulmányban az önkéntességnek a következő átfogó, több szerző megközelítését ötvöző definícióját mutatom be: Az önkéntes tevékenység alatt ellenszolgáltatás nélkül végzett munkát és szolgálatot értek, melyet szabad akaratból mások javára végeznek (Anheier–Salamon 1999; Szigeti 2003). Az önkéntesség tartós, tervszerű, proszociális magatartás, amely általában szervezeti keretek között megy végbe (Penner 2002).

A meghatározás alapján az önkéntesség, az önkéntes munkavégzés a következő tulajdonságokkal rendelkezik:

- a tevékenység nem folytatható elsősorban anyagi ellenszolgáltatásért, bár a kiadások megtérítése és jelképes fizetség megengedhető;
- önként végzett tevékenység az egyén saját szabad akarata alapján;
- tartós elkötelezettség és tervezettség: az önkéntesség legtöbbször hosszan tartó magatartás, egy jellegzetesen megfontolt, tervezett tevékenység. Általában nem megfontolás nélkül válik valaki önkéntessé; mielőtt dönt, átgondolja annak költség- és haszonvetületét (Penner 2002). Hiszen bármilyenek is az egyén motivációi, az önkéntesség ára idő, ami más módon is eltölthető lenne (akár pénzkereséssel is). Így mielőtt az egyén dönt, hogy végezzen-e önkéntes tevékenységet, vagy sem, mérlegeli a hasznot, amit nyer(het) azáltal, hogy bekapcsolódik egy civil szervezet munkájába azokkal a hasznokkal (dolgozatokkal) szemben, amelyeket pl. felad emiatt az elfoglaltság miatt (Brown 1999);
- szervezeti kontextus: az önkéntes tevékenységet végzők általában valamilyen szervezethez kapcsolódva végzik embertársaik segítségét, de létezik ún. informális, szervezeti kereteken kívüli önkéntesség is.

A fentiekben röviden ismertettem, hogyan értelmezhető a civil szektor és az önkéntesség fogalma, a következő fejezetekben egy konkrét ország, Svédország példáján mutatom be a szektor és az önkéntes tevékenység jellegzetességeit.

A civil szektor Svédországban

Svédország civil szektorának mai helyzetét nagymértékben meghatározza a történelmi múlt és a kormányzati szektorhoz való viszony. Az alfejezetben először felvázolom a szektor történelmi hátterét, majd a főbb szervezeti formákat mutatom be. Végül néhány aktuális adat, sajátosság kerül ismertetésre.

Történelmi háttér

Svédországban a 16. század előtt a szervezett jótékonykodás az egyház hatáskörébe tartozott, jótékonyági szervezetek segítették a rászorulókat (Lundström–Wijkström 1995; Csaba 2007). Bár a reformáció időszaka alatt és után az egyház szerepe csökkent, a jótékonykodás továbbra is fontos feladata maradt, különösen helyi szinten. Az egyház mellett a 18. században a módosabb középosztály tagjai is megjelentek a szektorban, főként az özvegyek és árvák támogatására hoztak létre szervezeteket. A jótékonyági szervezetek életében a 19. század jelentett törést, megjelentek az ún. társadalmi tömegmozgalmak (folkrörelserna), melyek először főként a társadalmi feszültségek, a szegénység enyhítése érdekében léptek fel. Összességében kijelenthető, hogy a 20. századig gyakorlatilag a szektor jóléti szerepe volt a meghatározó, a szegények, egyéb rászorulók megsegítése állt a középpontban. Ez fontos szempont volt, hiszen Svédországot gyakorlatilag a 20. század elejéig szegény országnak tekinthetjük (Billing 2011). Változás akkor következett be, amikor az I. világháború után csatlakozott az ország a Nemzetek Szövetségéhez (az ENSZ elődje) és az ILO-hoz (International Labour Organisation), melyekben kezdettől fogva aktív szerepet játszott.

A 20. század első felében, a jóléti állam kialakulásának kezdetekor egyre inkább jellemzővé vált az állami szektor szerepének növekedése, mely tendencia a II. világháború után tovább folytatódott. Ennek következtében sok olyan tevékenység, mely korábban a szektorhoz tartozott, állami hatáskörbe került, volt, hogy a szervezetek önként, volt, hogy az állam kezdeményezésére/kényszerítésére (pl. az állam megnehezítette a forráshoz jutást) adták át a feladatokat. Természetesen a szektor nem szűnt meg, a fennmaradó szervezetek továbbra is jelentős feladatokat láttak el, különösen a társadalmi gondoskodás, az oktatás és egészségügy területén (Lundström–Wijkström 1997; Billing 2011), ezzel alternatívát kínálva az állami szolgáltatásokkal szemben (Qvarsell 1993 cit. Lundström–Wijkström 1995). Az 1970-es években további új mozgalmak, tevékenységi területek jelentek meg a szektorban, mint például a környezetvédelem, nők védelme, ennek ellenére az 1980-as évek végén egy viszonylag kis méretű szféráról beszélhetünk, melynek nagy része az állam támogatása alatt állt (Boli 1991). Az 1990-es években fordulat bontakozott ki, a civil szervezetek szerepe újra erősödni kezdett, melynek alapvetően két fő oka volt:

- a jóléti állam válságba került, melynek következtében az állami szolgáltatások mellett vagy helyett újra előtérbe kerültek a civil szervezetek;
- az 1990-es években gazdasági válság is bekövetkezett, mely részben a jóléti állam válságának oka és egyben következménye is volt.

A szervezetek tevékenysége ebben az időben egyfajta alternatívát jelentett az állami szolgáltatásokkal szemben, ezenkívül nemcsak a jóléti és egészségügyi szolgáltatások terén, hanem a közpolitika formálásában is egyre inkább teret kaptak (Olsson et al. 2005). Ezzel párhuzamosan egyre kevésbé szeretik használni a jótékonyági szervezet (charities) kifejezést a társadalmi problémák kezelésével foglalkozó szervezetekre, mert az

Fotó/Gönczö Viktor

szegényekre, elesettekre asszociál, így ez az elnevezés egyre inkább kiesik a köztudatból (Lundström–Wijkström 1995).

A szektor jelenleg is formálódik, alakul, ezzel párhuzamosan a kormányzat is egyre fontosabbnak tartja a szervezetek szerepét. Ennek bizonyítékul 2009 decemberében törvényjavaslatot nyújtottak be a parlamentnek „A policy for civil society” címmel, melyet 2010 februárjában el is fogadtak. A dokumentum legfontosabb célkitűzései közé tartozik, hogy az állam növelni kívánja a szektor támogatását, fejleszteni akarja a szektor és az állami szervek közötti kommunikációt, ezenkívül elő kívánja mozdítani, hogy a társadalom és gazdaság szereplői minél mélyebben megismerjék a civil szervezeteket. Továbbá megállapításra került, hogy a szektorral kapcsolatos adatok hiányosak, így szorgalmazni kell a minél részletesebb és rendszeres adatgyűjtést és a szektorral kapcsolatos kutatásokat. Az önkéntesség kérdésköre is kiemelt területe a kormányzati politikának.

Az adatgyűjtést részben nehezíti az is, hogy nincs egyértelmű meghatározás arra vonatkozóan, hogy pontosan mit értünk civil szektor alatt, és hogy milyen szervezetek tartoznak a szektorba¹.

Emiatt eddig azt nem is erőltették, továbbá fontos megjegyezni, hogy Svédországban annyira magától értetődőnek tartják a civil szektor létezését és az abban való tevékenységet, hogy az erre vonatkozó információgyűjtés nem számít kiemelt feladatnak (Åström 2012), legalábbis az elmúlt évtizedekben nem volt az.

A különböző meghatározásokról és a szektor szervezeteiről a következő alfejezetben lesz szó részletesebben.

Szervezeti formák

A svéd szektor elnevezésére az alábbi kifejezéseket használják a gyakorlatban (Lundström–Wijkström 1995; Wijkström–Lundström 2002; National Report... 2010):

- társadalmi tömegmozgalmak (*folkrörelserna*);
- *ideell* szektor;
- szociális/társadalmi gazdaság (*social ekonomi*);
- önkéntes szektor (*frivilligsektor*);
- érdekszervezetek;
- civil szektor;
- informális szektor;
- harmadik szektor.

Az elnevezések egyike sem fedli le egészében a teljes szektort. A következőkben a négy leggyakrabban használt elnevezés kerül röviden ismertetésre (Lundström–Wijkström 1995; Wijkström–Lundström 2002 cit. Olsson et al. 2005:10; Olsson et al. 2005; National Report... 2010):

- társadalmi tömegmozgalmak: Az ezzel a névvel illetett szervezetek a 19. században jelentek meg, főként külföldi mintára, főként egyesületek tartoznak ma ebbe a kategóriába. A szervezeteknek két fő csoportja van, az ún. régebbi mozgalmak és az új

irányok. Az előbbibe főként szakszervezeti mozgalmak (az 1930 és 1960 közötti időszak volt számukra a legkedvezőbb) és az ún. szabad egyházak tartoznak. Az új irányvonalat a nők szabadságjogáért küzdő, a környezetvédelemmel, a migránsok életével (a II. világháború után egyre több bevándorló érkezett az országba, ők is szabadon megalapíthatták saját szervezeteiket [Bäck 1983 cit. Lundström–Wijkström 1995]) és a békével foglalkozó szervezetek alkotják. A fentiekén kívül a tömegmozgalmak közé sorolja magát sok adományozó szervezet is, mint pl. a Vöröskereszt, a sportszervezetek, felnőtt oktatási intézmények, fogyasztóvédelmi szervezetek is;

- ideell szektor: Az elnevezés nehezen fordítható le angol és más nyelvekre, ezért a nemzetközi szakirodalom is ezt a kifejezést használja. A szektor ezen elnevezése a leginkább politikasemleges, így az ide tartozó szervezetek esetében nem beszélhetünk politikai behatásról;
- szociális/társadalmi gazdaság: Az ide tartozó szervezetek nagyobb dimenziót fognak át, mint a harmadik szektor megközelítés, sokszor akár a társadalmi tömegmozgalmak szinonimájaként is szokták használni az elnevezést. Az ide tartozó szervezetek nem tartoznak sem a köz-, sem a privát szférához, tevékenységük során fontos az emberek tájékoztatása és a tagok képviselése.
- önkéntes szektor: Olyan szervezeteket sorolnak ide, amelyek célja társadalmi szolgáltatások közvetítése. Ezekben a szervezetekben maga a cselekedet a fontos és kevésbé a cél, amiért dolgoznak. Az önkéntesek jelentős része ezekben a szervezetekben van jelen.

Az ezredforduló után a négy elnevezés közül általában a társadalmi tömegmozgalmak és a szociális/társadalmi gazdaság kifejezéseket használják a leggyakrabban (National Report... 2010).

Az első alfejezetben ismertetésre került, hogy a nemzetközi definíció szerint mely kritériumok alapján számít egy szervezet nonprofitnak. Svédországban ezen kritériumoknak az alábbi szervezeti formák felelnek meg (Lundström–Wijkström 1995):

- egyesületek;
- alapítványok;
- egyház (Svenska kyrkan).

Az *egyesületek* olyan szervezetek, amelyek állampolgárok vagy jogi személyek közös érdeke alapján jönnek létre egy meghatározott közös cél elérése érdekében (Lundström–Wijkström 1995). Alapvetően két fő formájuk van: gazdasági egyesületek és ideell egyesületek, ez utóbbiba tartozik minden olyan szervezet, amely az előzőbe nem.

Az egyesületek az alábbi főbb tevékenységi területeken működnek (Lundström–Wijkström 1995):

- rekreáció: sport, hobbi, turizmus, művészetek, társadalmi klubok (sok olyan nemzetközi szervezet működik a világban, amely ebbe a kategóriába tartozik és Svédországban jött létre, pl. Rotary Club, Lions Club);
- társadalmi feladatok: környezetvédelem, nemzetvédelem, fogyatékosok támogatása, harmadik világ országainak támogatása;
- gazdasági együttműködések;

Fotó/Gönczö Viktor

37 százaléka), mint 1999-ben (26 százalék) a közügyek alakításában, egyedül az érdekvépviseleti tevékenységet folytatók körében volt tapasztalható csökkenés. A szervezetek leginkább a helyi ügyek alakításában aktívak (mindkét évben a megkérdezett szervezetek kb. 55 százaléka), országos szinten kismértékben, de csökkent az aktivitás. A legtöbb szervezet a médiát használja a részvétel eszközeként (66 százalék).

Önkéntesség Svédországban

Az önkéntes tevékenység folytatása az állampolgárok egyik társadalmilag felelős magatartásformája lehet és egyben a demokrácia egyik nagyon fontos eleme (Czike 2006; Nárai 2012). Svédországban nagy hagyománya van az állampolgárok ilyen jellegű aktivitásának, mely jellemzően a szervezeti tagságból ered (kb. 10-ből 1-2 felnőtt állampolgár nem tag valamilyen civil szervezetben [Häll 1994 cit. Wijkström 1997:640]). Ez azt jelenti, hogy az önkéntesek általában az adott szervezet tagjai is, akik önkéntes tevékenységükkel segítik a szervezet/ek munkáját. Az utóbbi években jelent meg az a gyakorlat, hogy az emberek tagságtól függetlenül szeretnének önkénteskedni, vagyis egyre inkább önállósodni szeretnének e téren, emiatt kismértékű csökkenés figyelhető meg az önkéntesek arányában (National Report... 2010).

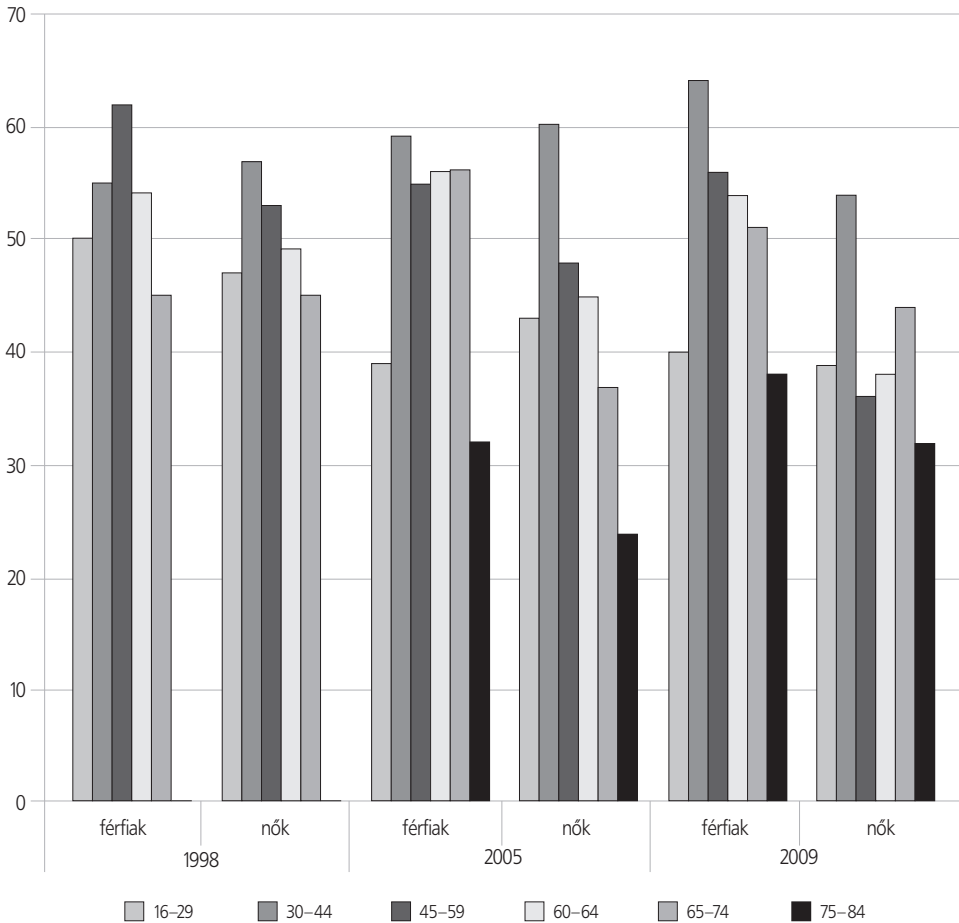
Az önkéntesek jellemzőit időközönként reprezentatív kutatás keretében vizsgálják, a legutóbbi felmérés 2009-ben volt, ekkor 2000 fő megkérdezésével folyt a kérdőívzés. Korábban az alábbi években volt adatgyűjtés: 1992, 1998, 2005.

A fejezet célja áttekintést adni arról, hogy az elmúlt két évtizedben hogyan változott az önkéntesek száma és a munkájuk értéke.

Önkéntesség számokban³

Az elmúlt két évtizedben a 16 és 74 év közötti felnőtt lakosság átlagosan 50 százaléka végzett önkéntes munkát, az arányuk 2009-ben 48 százalék volt, ennél magasabb arányú önkéntességet csak Hollandiában, az USA-ban és Norvégiában regisztráltak. Ahogy már említésre került, az önkéntes tevékenység a szervezeti tagsághoz köthető, 1994-ben az önkénteskedők 86 százaléka volt tag valamilyen szervezetben (Wijkström 1994 cit. Wijkström 1997:647) Ha az életkori megoszlást nézzük (1. ábra), megállapítható, hogy mind a férfiak (kivételesen 1998), mind a nők körében a 30 és 44 év közötti korcsoport a legaktívabb. Közülük 2009-ben a férfiak 64, míg a nők 54 százaléka végzett önkéntes tevékenységet. A férfiak körében a 45 és 64 év közötti korosztály is nagyon aktívnek mondható, az önkénteskedők aránya meghaladja az 50 százalékot, míg a nők körében kicsivel 40 százalék alatt vagy felett van az arány. Nem elhanyagolható a 74 év felettiek aktivitása sem, mely a férfiak esetében 38, míg a nőknél 32 százalék.

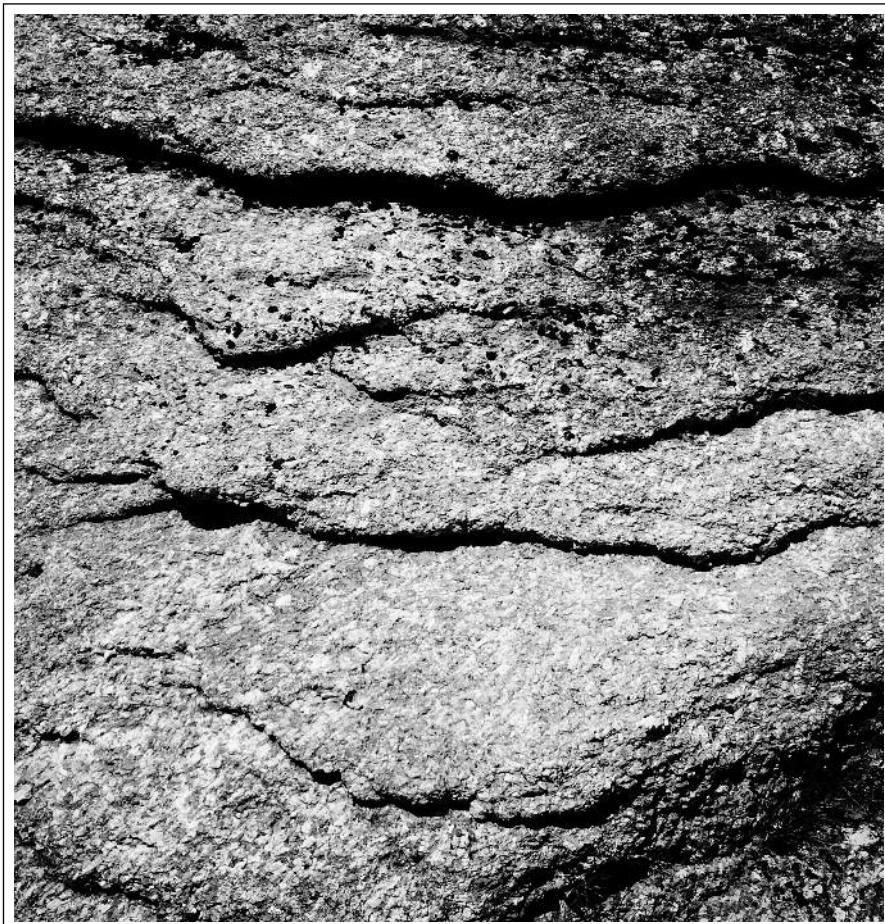
1. ábra. Az önkénteskedők életkori megoszlása nemenként, 1998, 2005, 2009, %

Forrás: Svedberg et al. 2009. – idézi National Report... (2010:3) alapján saját szerkesztés.

Fontos megjegyezni, hogy az idős nők körében jellemző az önkénteskedők arányának növekedése, míg a férfiak esetében éppen ellenkezőleg, csökkenés tapasztalható. Az idősek aktivitásának két oka lehet: egyrészt a hosszabb átlagéletkor miatt egyre tovább élnek az emberek, másrészt, egyre több idős ember egyre jobb egészségnek örvend, így képes a társadalom más tagjainak segítségét nyújtani.

Az önkéntesek jellemzően inkább a kisebb lakosságszámú városokban és a vidéki térségekben vannak jelen. Kutatások bizonyították, hogy a végzettségnek nagyon szoros kapcsolata van az önkéntességgel: minél iskolázottabb valaki, annál nagyobb valószínűséggel fog önkéntes tevékenységet folytatni, különösen igaz ez a nők esetében: az alacsony végzettségű nőknek csak 30, míg az egyetemi diplomával rendelkezők 60 százaléka önkénteskedett az ezredforduló után.

Fotó/Gönczö Viktor

Az elmúlt években a legnagyobb arányban a sport és rekreáció területén tevékenykedtek az önkéntesek, míg az 1990-es évek első felében a jóléti szolgáltatások még nagyobb arányt képviseltek a sportnál. 2009-ben a felnőtt lakosság 20 százaléka önkénteskedett sportszervezetekben (például jellemző, hogy sportegyesületekben a szülők a saját gyermekeik csapatában vezetők, edzők, amiért gyakran kapnak valamilyen ellenszolgáltatást is, így elég nehéz behatárolni, hogy pontosan kik is az önkéntesek ezen a területen), a jóléti szolgáltatások esetében az arány 15 százalék volt. A nemek tekintetében is van különbség, a férfiak inkább a sport, turizmus területén vannak jelen, míg a nők inkább a rászorulókat támogató és vallási szervezetekben vállalnak nagyobb szerepet. Ahogy más országokban is jellemző, a svédek közül is nagyobb valószínűséggel önkénteskednek a munkával rendelkezők, illetve a magasabb jövedelemből élők.

Fontos szempont, hogy az önkéntesek mennyi időt szánnak a tevékenységre. A nők esetében kismértékű növekedés, míg a férfiak esetében stagnálás jellemző. 2009-ben a nők átlagosan 13 (1998-ban 10), míg a férfiak 14 órát önkénteskedtek egy hónapban (Svédországban nem jellemző a teljes idejű önkéntesség). Ezen adatok alapján kijelenthető, hogy az önkéntes munka időbeli nagysága nem változott jelentős mértékben az elmúlt évek alatt. Az önkéntes munka értékét mérni lehet azzal is, hogy a GDP hány százalékát teszi ki az így végzett munka: 2005-ben kb. 150 milliárd korona, vagyis a GDP 4 százalékának megfelelő összeg volt az önkéntesek munkájának értéke Svédországban.

A legutóbbi felmérés során azonosították azokat a tényezőket, amelyek motiválják az állampolgárokat az önkéntes tevékenység során:

- segíteni másoknak;
- segíteni szervezeteknek, hogy befolyásolni tudják környezetüket;
- a demokratikus folyamatoknak részesei lehessenek az emberek;
- személyes érintettség.

Ahogy bemutatásra került, a svéd lakosság mintegy fele önkénteskedik, a fiatalok (16 és 29 év közöttiek) körében kismértékben alacsonyabb ez az arány (40 százalék). A fiatal generáció ennél is nagyobb arányú részvétele a cél, minisztériumi szinten is foglalkoztak a kérdéssel, 2007-ben kiadtak egy jelentést arról, hogy milyen formában lehetne támogatni a fiatalok önkéntes tevékenységét (The national report of Sweden... 2007). Ez azért fontos, hogy a fiatalokat is minél nagyobb arányban vonják be a demokratikus folyamatokba, ezáltal érezzék, hogy aktív állampolgárok, és segíthetnek másokon. A cél érdekében szükség van széles körű tájékoztatásra is, a fiatalok elsősorban munkaügyi központokban és iskolákban kaphatnak megfelelő információkat.

Az önkéntesség népszerűsítése, támogatása

Az utóbbi 20 évben több olyan szervezet is megjelent Svédországban, mely azt a célt tűzte ki, hogy segítsék az önkénteseket és az önkénteseket fogadó szervezeteket is, ezek a következők (Volunteering in Sweden 2007; National Report... 2010):

- regionális önkéntes központok (*frivilligcentraler*);
- országos ügynökség (*volontärbyrån*).

Az országban 2009-ben kb. 80 regionális önkéntes központ működött, melyeket vagy az önkormányzatok vagy nagy önkéntes szervezetek működtetnek. Fő feladatuk, hogy az önkéntes munkát tervezők megtalálják azokat az embereket, akik ebben partnerek lehetnek, tehát az állampolgárok közötti információáramlást segítik jellemzően helyi szinten. 2007-ben adtak ki először jelentést ezekről a szervezetekről (Frivillingcentraler i Sverige... 2007), a tanulmány részletesen bemutatja a centrumok helyzetét a 2005-ös évre vonatkozóan (ebben az évben még csak 69 centrum működött), később más publikációkban megjelentek frissebb adatok is, de nem olyan részletesen, mint a 2005-ös évről.

Az első önkéntes központot 1993-ban hozták létre, mely modellként szolgált a későbbiekben megalakult szervezetek számára. Körülbelül a központok 50–60 százalékát 2000 előtt hozták létre. A centrumok létrehozásának ötlete Norvégiából származott, a kilencvenes évek elejére ott már több jól működő szervezet segítette az önkénteseket, az ő mintájukra alapították a svédországiakat. Az első centrum létrehozása után 1996-ig jelentős állami támogatást is kaptak, ez a program része volt a kormány civil szektort támogató politikájának.

Érdekes tény, hogy míg összességében inkább a harmincas, negyvenes korosztály a leginkább aktív önkéntes, addig a központok segítségével inkább a nyugdíjasok a meghatározóak. Például míg 2005-ben a központok 95 százalékában volt nyugdíjas korú önkéntes, addig csak 25 százalékában alkalmazott és 22 százalékában diák.

A központok feladatai többek között az alábbiak:

- információk szolgáltatása;
- segíteni az önkénteskedni kívánó állampolgároknak megfelelő szervezetet találni;
- az önkéntes tevékenység reklámozása.

Fontos kiemelni, hogy ezek a centrumok elsősorban a nem szervezeti tagsághoz kötődő önkéntességet támogatják, ami az elmúlt években egyre inkább meghatározó, ennek ellenére a centrumokon keresztül történő önkéntes munkavégzés még kevésbé jellemző.

Az *országos ügynökséget* (mely civil szervezetként működik) 2002-ben alapították a Forum nevű szervezet részeként (a szervezet a társadalmi ügyekkel foglalkozó civil szervezetek ernyőszervezete: www.socialforum.se). Célja, hogy egy internetes adatbázison keresztül (www.volontarbyran.org) biztosítson az önkénteskedni kívánó állampolgároknak és az önkénteseket kereső szervezetek számára találkozási felületet. A szolgáltatás ingyenes, továbbá nemcsak svéd nyelven használható, így külföldiek számára is elérhető. Ezenkívül kereshető az adatbázisban olyan lehetőség is, ahol angol (és egyéb) nyelven lehet az önkéntes munkát végezni. A központ egyik fontos feladata továbbá, hogy tréningeket tartson szervezeteknek azzal kapcsolatban, hogyan tudják koordinálni az önkéntesekkel kapcsolatos feladatokat. Ez azért is fontos, mert nincs egységes rendszere annak, hogyan kell menedzselni az önkéntességet a szervezeteknél, általában a civilek saját rendszert alakítanak ki⁴.

A szervezet bevétele főként az alábbi forrásokból származik: állami támogatás, vállalatok, alapítványok, a Svéd egyház (Svenska kyrkan). Az adatbázis eddigi működése

során beváltotta a hozzá fűzött reményeket, hatékonyan tudta és tudja segíteni ma is az önkéntes szektort. Fontos megjegyezni, hogy az adatbázist elsősorban a fiatalok és a még korábban nem önkénteskedők használják. A szervezet jelenleg azon dolgozik, hogy egyre inkább népszerűsítse az önkéntes tevékenységet a vállalatok dolgozóinak körében; a cél az, hogy a munkavállalók néhány órát a munkaidejükben önkénteskedhessenek.

Szintén 2002-ben hozták létre az ún. *Folkrörelseforum*-ot, annak érdekében, hogy elősegítsék a kormány és a különböző szervezetek közötti kommunikációt.

Az önkéntes tevékenység népszerűsítését látja el továbbá néhány nagyobb NGO is, ráadásul éppen ők azok, akik a legtöbb önkéntest megmozgatják az országban, így rálátásuk van a tevékenység jellemzőire.

Fontos megjegyezni, hogy bár a *kormány* kiemelt fontosságúnak tartja az önkéntes tevékenység népszerűsítését, külön célkitűzések ezzel kapcsolatban még nem születtek országos szinten (pl. nincs külön jogszabály az önkéntességről, és nem is terveznek ilyet; ezt a szektor függetlensége miatt is fontosnak tartják). A kormány elsősorban az önkéntes központok támogatásával, kutatások finanszírozásával, pályázatokkal és az önkéntes lehetőségek elérhetőségének javításával támogatja a szektort. Két olyan kormányzati szervezetet emelek ki, amelyek fontos szerepet töltenek be a szektor és az önkéntesség támogatásában: Socialstyrelsen, mely az Egészségügyi és Szociális Ügyek Minisztériumának szervezete; Ungdomsstyrelsen, mely jellemzően a fiatalok önkéntességére fókuszál.

Helyi szinten az önkormányzatoknak megvan a lehetősége, hogy önálló programokat dolgozzanak ki többek között az Önkormányzatok és Régiók Svéd Egyesületével (SALAR, www.skf.se) együtt. Továbbá lényeges szempont, hogy az önkéntesség kapcsán mindig a szervezetek vannak a fókuszban és nem maguk az egyének.

Természetesen sem az önkéntesek, sem az őket fogadó szervezetek nem várhatják a támogatást csak felsőbb szervektől, ennél fogva egyre több szervezet fordít időt és pénzt saját maguk népszerűsítésére és marketingtevékenységre.

Összegzés

Tanulmányom célja az volt, hogy átfogó képet mutassak a svédországi civil szektorról és az önkéntesek jellemzőiről.

Svédországban a civil szektorra nincs egy általános meghatározás, többféle fogalom használatos, de egyik sem fedti le az összes szervezeti formát. Jelenleg két fő megközelítést használnak a leggyakrabban: a társadalmi tömegmozgalmak és a szociális/társadalmi gazdaság. Ahogy más országokban, így itt is az egyesület és az alapítvány a legjellemzőbb jogi forma. Mivel a szektor meghatározása is bizonytalan, így a mérete sem pontosan meghatározható, különböző megközelítések alapján a szektorba tartozó szervezetek száma 80 és 210 ezer között van. Fontos továbbá kiemelni, hogy csak az elmúlt néhány évben kezdtek hangsúlyt fektetni arra, hogy részletes adatokat gyűjtsenek a szféráról, így adatok csak részlegesen állnak rendelkezésre.

Fontos kiemelni, hogy a skandináv országokban, így Svédországban is nagy hagyománya van a társadalmi részvételnek, a civil szervezetekben való aktív szerepvállalásnak, gyakorlatilag magától értetődőnek tekintik a civil aktivitást. Szinte a teljes felnőtt lakosság tagja valamilyen civil szervezetnek. Svédországban az önkéntesség is a tagsághoz kötődő tevékenység, jellemezően az önkénteskedők 80–90 százaléka tagja valamilyen szervezetnek, bár az utóbbi években egyre inkább terjed a tagságon kívüli önkéntes tevékenység is. Kutatások bizonyították, hogy jellemzően az iskolázott, magasabb jövedelemmel rendelkezők fognak önkénteskedni, továbbá azt is ki kell emelni, hogy a férfiak aktívabbak a nőknél, továbbá, hogy az idős generáció is jelentős mértékben képviselteti magát önkéntesként. Az utóbbi két évtizedben egyre több formában segítik az önkéntes tevékenységet, kiemelt szerepe van ebben a regionális önkéntes központoknak és az országos ügynökségnek.

Összességében megállapítható, hogy a történelmi hagyományok miatt Svédországban nagy arányban önkénteskedik a lakosság, ezáltal felelősséget vállalnak szűkebb-tágabb környezetükért. Úgy gondolom, hogy Svédország jó példa lehet hazánk számára is, tanulhatunk tőlük, hogyan lehet a lakosságot minél nagyobb mértékben megmozgatni egymás segítése céljából.

Irodalom

- Amnå, Erik (2006): Still a Trustworthy Ally? Civil Society and the Transformation of Scandinavian Democracy. *Journal of Civil Society*, (1), 1–20.
- Amnå, Erik (2007): Associational Life, Youth and Political Capital Formation in Sweden: Historical Legacies and Contemporary Trends. In: Trägårdh, Lars (eds): *State and Civil Society in Northern Europe: The Swedish Model Reconsidered*. New York:Berghahn. 165–204.
- Anheier, Helmut K.–Salamon, Lester M. (1995): *Szektor születik*. Budapest:Nonprofit Kutatócsoport.
- Anheier, Helmut K.–Salamon, Lester M. (1999): Volunteering in Cross-National Perspective: Initial Comparisons. *Law & Contemporary Problems*. (62.) Autumn, 43–66.
- Åström, Gertrud (2012): Det civila samhället – vad vet vi? In: Claesson, Mattias (szerk.): *Civilsamhällets betydelse för välfärd, ekonomi och demokrati*. CIVOS. 5–21.
- Bäck, Henry (1983): *Invandrarnas riksorganisationer*. Stockholm:Liber.
- Billing, Annika (2011): Support to Civil Society Within Swedish Development Cooperation. *Perspectives*, (20.) University of Gothenburg, School of Global Studies. www.globalstudies.gu.se Letöltve: 2013. május 10.
- Boli, John (1991): Sweden: Is there a viable third sector? In: Wuthnow, Robert (eds.): *Between States and Markets. The Voluntary Sector in Comparative Perspective*. Princeton:Princeton University Press, 94–124.
- Brown, Eleonor (1999): Assessing the Value of Volunteer Activity. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, (1), 3–17.
- Det civila samhället 2010*. (2012): Stockholm:Statistika centralbyrån.
- Czike Klára (2006): Önkéntesség és társadalmi integráció. In: Czike Klára–Kuti Éva (szerk.): *Önkéntesség, jótékonyság, társadalmi integráció*. Budapest:Nonprofit Kutatócsoport és Önkéntes Központ Alapítvány, 21–72.
- Csaba László Gyula (2007): Áttekintés Dánia, Norvégia és Svédország nonprofit szektoráról. *Civil Szemle*, (3–4.), 207–233.

- Frivillingcentraler i Sverige – en kartläggning. *Socialstyrelsen*. (2007). www.socialstyrelsen.se Letöltve: 2014. október 10.
- Häll, Lars (1994): *Föreningslivet i Sverige – en statistisk belysning*. Report no. 86. Stockholm:Statistics Sweden and Ideella beredningen.
- Hoppe, Gunnar–Nylander, Gert–Olsson, Ulf (1992): *Till landets gagn, Knut och Alice Wallenbergs stiftelse 1917–1992*. Stockholm:KAV.
- Lundström, Tommy–Wijkström, Filip (1995): *Defining the Nonprofit Sector: Sweden*. Working Papers. USA: The Johns Hopkins University Institute for Policy Studies.
- Lundström, Tommy–Wijkström, Filip (1997): *The Nonprofit Sector in Sweden*. John Hopkins Nonprofit Sector Series. Manchester:Manchester University Press.
- Nárai Márta (2012): A társadalmi szerepvállalás egyik formája – az önkéntesség. In: Budai István–Nárai Márta (szerk.): *Együttműködés és felelősségvállalás tanulása: a szociális és közösségi munkában*. Győr:Széchenyi István Egyetem Petz Lajos Egészségügyi és Szociális Intézet, 95–114.
- National Report – Sweden* (2010): European Commission. <http://ec.europa.eu> Letöltve: 2013. május 20.
- Olsson, Lars-Erik–Nordfeldt, Marie–Larsson, Ola–Kendall, Jeremy (2005): *The third sector and policy processes in Sweden: A centralised horizontal third sector policy community under strain*. Working Papers No. 3. TSEP Network, London:Centre for Civil Society Department of Social Policy London School of Economics and Political Science.
- Öberg, PerOla–Svensson, Torsten (2012): Civil Society and Deliberative Democracy: Have Voluntary Organisations Faded from National Public Politics? *Scandinavian Political Studies*, (3), 246–271.
- Penner, Louis A. (2002): Dispositional and Organizational Influences on Sustained Volunteerism: An Interactionist Perspective. *Journal of Social Issues*, (3), 447–467.
- Qvarsell, Roger (1993): *Välgörenhet, filantropi och frivilligt socialt arbete – en historisk översikt*. – SOU Report no. 82. Stockholm:Allmänna Förlaget.
- Reisinger Adrienn (2012) Társadalmi részvétel helyi, területi és európai uniós szinten. In: Róbert Péter (szerk.): *Magyarország társadalmi-gazdasági helyzete a 21. század első évtizedeiben*. A 2011. június 15-i Kautz Gyula Emlékkonferencia válogatott tanulmányai. Győr:Széchenyi István Egyetem. 267–279.
- Reisinger Adrienn (2014) Local governance or government – do the Hungarian local governments involve citizens and civil organisations in decision-making? In: NISPAcee (ed.): *Government vs. Governance in Central and Eastern Europe: From Pre-Weberianism to Neo-Weberianism?* Presented Papers from the 22nd NISPAcee Annual Conference.
- Salamon, Lester M.–Sokolowski, S. Wojciech (2004): Measuring Civil Society: The Johns Hopkins Global Civil Society Index. In: Salamon, Lester M.–Sokolowski, S. Wojciech–Associates (eds.): *Global Civil Society – Dimensions of the Nonprofit Sector*. Volume Two. Kumarian Press. 61–92.
- Svedberg, Lars–Jegermalm, Magnus–von Essen, Johan (2009): *The 2009 national study of volunteering, informal help and care giving*. Report to the central government.
- Szigeti Ferenc Albert (2003): *Az önkéntesség szerepe a fejlett piacgazdaságban*. Kézirat, Budapest. www.onkentes.hu (Letöltve: 2005. január 13.)
- The national report of Sweden concerning the implementation of the common objectives for voluntary activities of young people* (2007): Ministry of Integration and Gender Equality.
- Trägårdh, Lars (2007): The “civil society”debate in Sweden: The welfare state challenged. In: Trägårdh, Lars (eds.): *State and Civil Society in Northern Europe: The Swedish Model Reconsidered*. New York:Berghahn, 9–36.
- Vogel, Joachim–Amnå, Erik–Munck, Ingrid–Häll, Lars (2003): *Associational Life in Sweden*. Report 101. Stockholm: Statistics, Sweden.
- Volunteering in Sweden – Facts and Figures Report* (2007): Brussels:European Volunteer Centre.
- Wijkström, Filip–Lundström, Tommy (2002): *Den ideella sektorn. Organisationerna i det civila samhället*. Stockholm: Sober Förlag.
- Wijkström, Filip (1997): The Swedish Nonprofit Sector in International Comparison. *Annals of Public and Cooperative Economics*, (4.), 625–663.

Internetes hivatkozások

www.socialforum.se
www.volontarbyran.org
www.sk.se

Jegyzetek

- 1 Erről részletes definíciós vita olvasható: Trägårdh 2007.
- 2 A nem aktív tagság azt jelenti, hogy a tag pénzügyi támogatást ad, információkat kap a szervezetről, ezen túl nem folyik bele a szervezet munkájába.
- 3 A fejezet az alábbi tanulmányokon alapul: *National Report – Sweden (2010)*, *Volunteering in Sweden – Facts and Figures Report (2007)*.
- 4 Egy hajléktalanokkal foglalkozó szervezet (Stadsmissionen) önkéntesekkel való foglalkozását tartják az egyik legjobban szervezettnek; 1 éven át 8 alkalommal képezik a leendő önkénteseket, egyrészt mert hajléktalanokkal „dolgozni” szakértelmet kíván, másrészt így van idő felmérni az önkéntes jelölt elkötelezettségét az ügy iránt.

Kiss Julianna

Társadalmi célok, gazdasági tevékenységek – a társadalmi vállalkozások definíciói

A társadalmi célokat és gazdasági tevékenységeket összeegyeztető, azokat egyszerre megvalósító ún. társadalmi vállalkozások (social enterprise) jelensége egyre elterjedtebb szerte a világon; az utóbbi években az Egyesült Államok és Nyugat-Európa mellett Közép- és Kelet-Európában is számos kezdeményezés kezdte meg működését. A fogalmat leíró egységes meghatározás azonban nem létezik: az egyes iskolák, irányzatok különböző hangsúlyok mentén alkotnak definíciókat. Magyarországon jelenleg a téma kevésbé kutatott területnek számít, azonban a közeljövőben jelentőségének növekedése várható mind a nonprofit szektorra jellemző forráshiány, mind az Európai Unió társadalmi vállalkozásokat előtérbe helyező prioritásai miatt. A fogalom magyarországi keretben történő értelmezésének elősegítése érdekében jelen írás a különböző nemzetközi és hazai megközelítéseket ismerteti, bemutatva azok történeti fejlődését is.

Kulcsszavak: társadalmi vállalkozás, nonprofit szektor, definíció

Kiss Julianna angol nyelv és irodalom, kommunikáció és szociológia mester szakos diplomával rendelkezik. Jelenleg az ELTE szociálpolitika doktori programjának hallgatója, valamint az Autonómia Alapítvány – egy, a civil társadalom megerősítésére, kirekesztett társadalmi csoportok támogatására, illetve főként a roma integrációra fókuszáló civil szervezet – munkatársa. Korábbi kutatásai a társadalmi befogadás, a roma integráció és a társadalmi felelősségvállalás kérdéseit érintették. Jelenlegi kutatási témája a társadalmi vállalkozások és a nonprofit szektor.

E-mail: kissjuli@gmail.com

Julianna Kiss

Social aims and economic activities – definitions of the social enterprises

Initiatives combining social aims and economic activities, the so-called social enterprises, are becoming more and more widespread across the world. In recent years, besides the United States and Western-Europe more and more social enterprises started to function in Central and Eastern Europe as well. However, there is no unified definition describing the concept: the various schools of thought create definitions emphasizing different characteristics. As of right now, in Hungary the topic can be regarded as under-researched. However, in the near future its relevance can be expected to grow due to the lack of resources available in the nonprofit sector, as well as the priorities of the European Union stressing the role of social enterprises. In order to facilitate the understanding of the phenomenon of social enterprises in the Hungarian context, this paper presents the different international and Hungarian approaches showing their historical development as well.

Keywords: social enterprise, non-profit sector, definition

Julianna Kiss has MAs from English language and literature, communication studies and sociology. She is currently completing her PhD in social policy at ELTE and is working for the Autonomia Foundation, an NGO focusing on strengthening civil society and supporting excluded groups, mostly in the field of Roma integration. She has conducted researches in the field of social inclusion, Roma integration and corporate social responsibility. As of right now, her main research focus is social enterprises and the nonprofit sector.

E-mail address: kissjuli@gmail.com

B. ERDŐS Márta—KNYIHÁR Éva

Pécs Partnerség: lépések a közösségi tervezés felé

A partnerségi megállapodások a közösségi tervezés fontos ösztönzőivé válhatnak. Előmozdíthatják a jó kormányzás gyakorlatát, segítve a decentralizációt, az elszámoltathatóságot, a konfliktusok békés rendezését és a civil társadalom fejlődését. A partnerségi folyamatokban a szociális tervezés elitista, fentről lefelé irányított modelljét a közösségi tervezés dialogikus, empowerment alapú, alulról felfelé építkező folyamatai váltják fel. Ebben a szemléleti keretben a helyi közösségekre úgy tekintünk, mint a problémamegoldás és fejlesztés kompetens cselekvőire. A szerzők elemzik a releváns hazai társadalmi-kulturális sajátosságokat, és összefoglalják egy integrált városfejlesztési stratégiaalakításhoz kötődő megoldásközpontú partnerségi modell tanulságait.

Kulcsszavak: partnerségi megállapodás, empowerment, fenntartható fejlődés, reziliencia, megoldásközpontú megközelítés

B. Erdős Márta, PhD intézeti tanszékvezető, egyetemi docens (Pécsi Tudományegyetem, Társadalmi Kapcsolatok Intézete, Közösségi és Szociális Tanulmányok Tanszéke). Pedagógus, mentálhigiénikus. A különböző szintereken zajló közösségfejlesztő folyamatok elemzésével 1999 óta foglalkozik. Doktori fokozatát 2004-ben a társadalmi kommunikáció területén szerezte, 2009-ben pszichológiából habilitált. Érdeklődése középpontjában a fenntartható fejlődést célzó, megoldásközpontú, erőforrás-perspektívára alapozó törekvések és az e szemlélet szerinti gyakorlati kezdeményezések értékelései állnak.

E-mail: erdos.marta@pte.hu

Knyihár Éva, szociális munkás (PTE, Pécs), közösségfejlesztő, a Baranya Megyei Önkéntes Centrum alapítója és szakmai vezetője. Közösségfejlesztőként számos városi és vidéki kezdeményezésben vállal kulcsszerepet. Néhány éve kezdeményezte, szervezte és vezette a pécsi Európa Kulturális Fővárosa projekt önkénteseinek munkáját. Fő érdeklődési területe a közösségfejlesztés, az aktív állampolgáriság és az önkéntesség.

E-mail: knyihareva@gmail.com

Márta B. ERDŐS—Éva KNYIHÁR*Pécs Partnership: steps to community planning in Hungary*

Partnership agreements are an incentive for community planning and promote good governance practices, such as decentralisation, accountability, peaceful conflict management and the development of the civil society. Partnership processes represent a transition from the top-down, “elitist” model of social planning towards dialogic and empowering, bottom-up community planning. In this perspective, local communities are regarded as able and competent actors in problem-solving and development. Authors analyze the Hungarian socio-cultural context and the lessons learnt from the implementation of a solution-focused model in a partnership program related to integrated urban planning strategy building.

Keywords: partnership agreements, empowerment, sustainable growth, resilience, solution-focused approach

Márta B. Erdős, PhD, Associate Professor, Head of the Department of Social and Community Studies, Institute of Social Relations, University of Pécs. She graduated in Education and Mental Health Counselling, earned her PhD in Social Communication in 2004 and habilitated in psychology in 2009. She has been analyzing community development processes in various contexts since 1999. Her main area of interest is sustainable growth and, accordingly, solution and strength-focused developmental efforts as well as the evaluation of similar innovative projects.

E-mail address: erdos.marta@pte.hu

Éva Knyihár, MA in Social Work, University of Pécs. She has also earned a certificate in Community Development. She is the founder and leader of Baranya County Volunteer Centre. She has contributed to a great number of city and rural community development projects. Some years ago she initiated and led city-level volunteering related to the Pécs European Capital of Culture project. Her main areas of interest are community development, active citizenship and volunteering.

E-mail address: knyihareva@gmail.com

NAGYHÁZI György*A civil szervezetek lehetőségei a területfejlesztés új intézményrendszerében*

A területfejlesztésről és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény 2012. január 1-jén hatályba lépett módosítása a hazai területfejlesztés intézményrendszerét alapjaiban formálta át. A partnerség érvényesülésének sok korábbi lehetősége és fóruma szűnt meg. Az új szabályok értelmében azonban továbbra is van mód arra, hogy a civil szervezetek jelen legyenek és álláspontjukat kifejhessék a különféle fejlesztési elképzelésekről, programokról és projektekről. Sok múlik azon, hogy mennyire lesznek képesek megszerveződni és élni ezekkel a lehetőségekkel. Kérdéses ugyanakkor jelenleg az is, hogy a kormányzati és önkormányzati fejlesztéspolitikai szervezetei hogyan viszonyulnak ehhez, mennyire lesznek képesek ezt segíteni, és előmozdítani a partnerség érvényesülését.

Tekintettel azonban arra, hogy az új kohéziós időszakban az Európai Bizottság erre vonatkozó 240/2014/EU felhatalmazáson alapuló rendelete a partnerség megvalósítását az uniós finanszírozású fejlesztéspolitikában érvényesíteni rendeli, ez a kormányzati szervezeteknek mint előírás, a civileknek pedig mint lehetőség mindenképpen adott. Ez az írás azt kívánja bemutatni, hogy a területfejlesztésben a civil szervezetek részvételének milyen előzményei voltak, és hogy ezek tapasztalatai alapján mit lehet és érdemes tenni a jelenlegi jogszabályi és szervezeti keretek között.

Kulcsszavak: területfejlesztés, részvétel, civil szervezetek

Nagyházi György 1968-ban született Sárospatakon. A Nemzeti Fejlesztési Minisztérium szakmai tanácsadója, a területfejlesztés kormányzati igazgatásában 2002 óta dolgozik. Ezt megelőzően 1998 és 2002-között a hazai teleház mozgalomban a vidéki térségek közösségi alapú infokommunikációs fejlesztésén dolgozott, több nemzetközi projektben vett részt. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem történelem-filozófia szakán 1992-ben végzett mint okleveles középiskolai tanár. A Közép-európai Egyetem politikatudományi szakát és annak posztgraduális képzését 1995-ben és 1998-ban végezte el. Jelenleg a győri Széchenyi István Egyetem Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskolájának doktorjelöltje.

E-mail: gyorgy.nagyhazi@nfm.gov.hu; nagyhazigy@gmail.com

György NAGYHÁZI

*Opportunities of the civil organisations in the regional development
new institutional system*

The amendment of the Act XXI of 1996 on Regional Development and Planning came into force on January 1st 2012. This has been resulted the fundamental transformation of the Hungarian regional development institutional system. The changes had caused that among other things, many earlier existed partnership opportunities and forums terminated their operations. However, under these new rules, there is still a way for civil society organizations to be present and express their views on the various development plans, programs and projects. Much will depend on how the NGOs will be able to organise themselves in order to be able to avail themselves of these opportunities. It is also important question that how the government and local government organizations relate to NGOs, in order to be able to help and promote the realization of the partnership principle. In relation to this, it is an important fact that the European Commission's 240/2014/EU Delegated Regulation have made it compulsory for the member states to ensure the prevalence of the partnership principle in EU-funded development policies. This creates a requirement for governmental organizations and at the same time an opportunity for NGOs. This paper aims to enumerate the previous experiences and institutions of NGO participation in regional development, and – based on these experiences –, to show what can and should be done within the existing legal and institutional frameworks.

Keywords: regional development, participation, NGOs

György Nagyházi was born in 1968 in Sáropatak. He is an advisor in the Ministry of National Development. He has been working in the governmental administration of regional development since 2002. He had been active in the Hungarian telecentre movement's work in rural areas of community-based ICT development between 1998–2002, and participated in several international projects in this field. He has graduated at the Kossuth Lajos University of Debrecen as a teacher of History and Philosophy in 1992. He has received an MA and an MPhil in Political Science at the Central European University Budapest in 1995 and 1998. Currently he is a doctoral candidate at the Széchenyi István University Graduate School of Regional and Economic Sciences of Győr.
E-mail address: gyorgy.nagyhazi@nfm.gov.hu; nagyhazigy@gmail.com

SASVÁRI Nóra

Hogyan segíti a részvételt az Európai Polgári Kezdeményezés?

A civil társadalom aktivizálódása a részvételi demokrácia megvalósításának alapja. A részvételi demokrácia elvét a Lisszaboni Szerződés rögzíti, ennek értelmében, azért, hogy az EU intézményei eleget telessenek a modern európai kormányzás feltételeinek, a polgárok európai ügyekben való nagyobb részvételének ösztönzése érdekében, egy uniós rendelettel bevezette az Európai Polgári Kezdeményezést (EPK) 2011-ben. Az EPK lehetővé teszi, hogy egymillió – legalább az unió országainak negyedéből érkező – uniós polgár felszólítsa az Európai Bizottságot, hogy valamely ügyben kezdeményezzen jogalkotást, ha „a polgárok megítélése szerint a Szerződések végrehajtásához uniós jogi aktus elfogadására van szükség.” A kezdeményezés által a polgárok EU szinten nem közvetlenül a jogalkotóhoz, azaz a Parlamenthez vagy a Tanácshoz, fordulnak, hanem a jogalkotást kezdeményező Bizottsághoz.

Témáját tekintve a legtöbb kezdeményezés szociálpolitikai, ezt követik a környezetvédelmi tárgyú és az alkotmányjogi kezdeményezések. Körülbelül két év kellett ahhoz, hogy az első európai polgári kezdeményezések célba érjenek. A Bizottság 2014 tavaszán döntött két beadványról, amelyet egyenként több mint másfél millióan támogattak. Elsőként a „Right to water” (A Víz és a szennyvízhálózat emberi jog! A Víz egy nyilvános jó, nem árucikk!) kezdeményezésről, majd a „One of us” (Egy közülünk)-ről döntöttek.

Az Európai Polgári Kezdeményezés egy közvetlen részvételi eszköz, a 'kezdeményezéshez való jog', amely lehetővé teszi az európai állampolgárok számára, hogy közvetlenül kezdeményezzenek jogszabályt az Európai Bizottságnál a jogszabályalkotási folyamat elején. 2013 márciusában az Eurobarometer által közzé tett jelentés szerint az európaiak kétharmada állította, hogy az ő hangjuk nem hallatszik az Európai Unióban, így az Európai Polgári Kezdeményezést fontos eszköznek tartják az állampolgári aggodalmak európai szinten történő kifejezésére.

Kulcsszavak: részvételi demokrácia, állampolgár, Európai Polgári Kezdeményezés

Sasvári Nóra egyetemista évei óta aktív szereplője, formálója a civil társadalomnak. A BKE Nemzetközi kapcsolatok szakán végzett 1998-ban, majd ugyanitt írt PhD-t a civil szervezetek uniós érdekérvényesítési lehetőségeiről. Szakmai karrierje során dolgozott a központi államigazgatásban

a civil szervezetek jogi-pénzügyi-együttműködési keretfeltételeinek megteremtésén, majd az előcsatlakozási és uniós fejlesztési pénzek pályázati rendszerének kialakításán és működtetésén. Az utóbbi években független tanácsadóként szervezetstratégiai kérdésekkel és vezetőfejlesztéssel foglalkozik, valamint több civil projektben önkéntesként vesz részt.

E-mail: sasvari.nora@gmail.com

Nóra SASVÁRI

How does the European Citizens' Initiative help participation in EU affairs?

Active civil society is the base of participatory democracy. The principle of participatory democracy was established in the Lisbon Treaty, so it has introduced the European Citizens' Initiative by an EU Regulation in 2011, in order to enable EU institutions to fulfill the requirements of modern governance, to enhance active participation of citizens in European affairs. The European Citizens' Initiative allows one million EU citizens – coming from at least one quarter of the EU countries – to participate directly in the development of EU policies, by calling the European Commission “with a request inviting it to submit a proposal for a legal act of the Union for the purpose of implementing the Treaties”. This way citizens do not approach directly the law-maker, that would be the Parliament or the Council, but the initiator of legislation that is the Commission.

Most of the objectives of the initiatives cover the area of social policy, then environmental issues and constitutional questions. Two years were needed to have the first initiatives reach the Commission. At Spring 2014 the Commission decided on two initiatives each supported by a million and a half citizens, first on 'Right to Water', then on 'One of Us'.

The European Citizens' Initiative is a direct tool of participatory democracy, 'the right to initiate', that enables citizens to directly approach the Commissions at the beginning of the legislation process. In March 2013 Eurobarometer published a report saying that according to two thirds (67 percent) of Europeans their voice cannot be heard in the European Union, so they find the European Citizens' Initiative is an important tool to handle citizens' concerns on an European level.

Keywords: participatory democracy, European Citizens' Initiative, citizens

Nóra Sasvári a civil activist ever since her university years, she graduated from the Department of International Relations at the Budapest University of Economic Sciences, where she also concluded her PhD on Civil society organisations and the EU – CSO interest representation. In her carrier she worked at the formation of the legal, fiscal and cooperation environment of NGOs in the central government administration, then in the management of the pre-accession and EU development/structural funds, especially for NGOs. In the past years she established her independent consultancy on strategic organisation development and leadership coaching, he also does volunteer on several civil projects and organisations.

E-mail address: sasvari.nora@gmail.com

REISINGER Adrienn*Civil szektor és önkéntesség Svédországban*

Tanulmányom célja, hogy áttekintést adjon Svédország civil szektoráról és az önkéntességről. Bár létezik nemzetközi definíció a nonprofit szektorra, minden országnak vannak sajátos jellemzői, így Svédországnak is. Először ezen jellegzetességekre térek ki, majd konkrét adatokkal mutatom be a szektor sajátosságait. A tanulmány második felében a svéd önkéntes gyakorlatot ismertetem néhány jellemző adattal illusztrálva.

Nemzetközi trendekhez hasonlóan az egyesületek teszik ki a szektor legnagyobb részét Svédországban, de azt, hogy a szektor pontosan milyen szervezeteket tartalmaz, egyetlen meghatározás sem adja meg. Ennél fogva azt sem tudni, hogy pontosan hány szervezet van az országban, becslések szerint kb. 215 ezer. Fontos kiemelni, hogy a Skandináv országokban, így Svédországban is nagy hagyománya van a társadalmi részvételnek, a civil szervezetekben való aktív szerepvállalásnak, gyakorlatilag magától értetődőnek tekintik a civil aktivitást.

Svédországban magas arányú a szervezeti tagság, tulajdonképpen a Skandináv életforma elválaszthatatlan része a tagság, a felnőtt lakosság kb. 85 százaléka tagja egy vagy több civil szervezetnek. Az önkéntesek legnagyobb része is tagja valamilyen szervezetnek, bár az utóbbi években megjelent a tagságon kívüli önkéntes munkavégzés is. 2009-ben a lakosság 48 százaléka végzett önkéntes munkát, mely nemzetközi viszonylatban is kiemelkedőnek tekinthető.

Kulcsszavak: civil társadalom, civil szektor, nonprofit szervezetek, önkéntesség

Dr. Reisinger Adrienn (1981, Győr) közgazdászként végzett 2005-ben a Széchenyi István Egyetemen, PhD fokozatot az Egyetem Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskolájában szerzett 2010-ben. Jelenleg a Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Karának egyetemi adjunktusa, ahol részt vesz a Statisztika, a Közösségi tervezés és technikái, a Nonprofit gazdaságtan és a Közösség és gazdaságtan című tárgyak oktatásában. A szerző kutatási területei a civil/nonprofit szervezetek helyi fejlesztésben betöltött szerepének vizsgálata, a társadalmi felelősségvállalás és részvétel elméleti és gyakorlati vonatkozásainak elemzése.

E-mail: radienn@sze.hu

Adrienn REISINGER*Civil society and volunteering in Sweden*

The aim of my study is to give an overview about the civil sector and voluntarism in Sweden. Although there is an international definition for the nonprofit sector, every country has special features, so does Sweden, too. At first, I will show these characteristics, after it I will present some data about the sector. In the second part of the study the Swedish voluntary sector will be shown with some data.

In Sweden most of the sector consists of associations, like in other countries, but there are no exact definition of the sector, so we do not know exactly what kind of

organisations are in the sector. Thus we do not know how many organisations are in the country, there are only estimation about 215 thousand organisations. It is important to enhance that the social participation and the activity in the civil sector have a great tradition, people in the country look at the civil activity as an evident thing.

The ratio of people being member in an organisation has a long tradition, about 85 percent of the adult citizens are member in one or more organisations. Voluntary people are also members of the organisations, although in the past few years there is a new trend; people do voluntary work without being a member in a civil organisation. In 2009 about 48 percent of the citizens did voluntary work, this is an outstanding value in international comparison.

Keywords: civil society, civil sector, nonprofit organisations, voluntarism

Dr. Adrienn Reisinger (1981, Győr) graduated as an economist at the Széchenyi István University in Győr in 2005, she got the PhD degree in 2010 at the University Doctoral School of Regional and Economic Sciences. Now she is working at the University at the Kautz Gyula Faculty of Economics as an university assistant professor. She teaches Statistics, Social planning and its methods, Non-profit Economics and Community and economy.

Her research areas are the followings: the role of the civil/non-profit organisations in the local development processes; the theoretical and practical background of the citizen/social participation and the personal and social responsibility.

E-mail address: radrienn@sze.hu

CIVIL SZEMLE

LEGYEN 2015-BEN ELŐFIZETŐJE
a negyedévente megjelenő
Civil Szemlének!

RENDELJE MEG A CIVIL SZEMLÉT,
melynek előfizetési díja egy évre
3600 Ft

Előfizetés
Civil Szemle,
Erste Bank: 11600006-00000000-23902934

CIVIL SZEMLE
szerkesztősége

www.civilszemle.hu
Levelezési cím
1137 Budapest, Pozsonyi út 14. II/9.

Kérjük, megrendelését (amely tartalmazza a nevet, postázási címet
és a befizetés igazolását) – a gyorsabb ügyintézés érdekében – küldje be a

civilszemle@gmail.com
e-mail címre

KÉRJÜK TÁMOGASSA SZEMÉLYI JÖVEDELEMADÓJA

1 százalékkal a

CIVIL SZEMLE

folyóiratot kiadó
Civil Szemle Alapítványt!

Adószám:
18116629-1-41

Támogatását köszönjük!

Honlapunk:
Civil Szemle Alapítvány
www.civilszemle.hu

„A társadalmi vállalkozások jelentősége főként abban rejlik, hogy egyrészt egyes, helyi szinten felmerülő társadalmi kérdések megoldására létrejövő, újszerű kezdeményezések, másrészt gyakran globális szinten is releváns problémákat céloznak, így a későbbiekben más helyszíneken is megvalósulhatnak, szélesebb körben elterjedhetnek. Ilyen módon »a társadalmi vállalkozások jelentős hatással lehetnek a gazdasági rendszerre: új iparágakat hozhatnak létre, új üzleti modellek hitelességét bizonyíthatják, és elhanyagolt társadalmi problémák megoldására biztosíthatnak forrásokat.« (Santos 2009:2)”

(Kiss Julianna)

„Az alapelvekből is következik, de a tapasztalatokból is jól látható, hogy a partnerség eszméi és gyakorlata közvetlenül mutatnak egy új típusú kormányzási modell felé, ahol a decentralizáció, a közösségi tervezés és a közösségfejlesztés, a békés, demokratikus elvekre támaszkodó, a méltányosság alapelveit és az emberi méltóságot, autonómiát tiszteletben tartó konfliktuskezelés, valamint a pártpolitikától függetlenedő civil társadalom megerősödése lehetne e folyamatok hosszú távú eredménye. Egy városi szintű fejlesztési projekt sikere, fenntarthatósága nagyrészt az érintett közösségnek elköteleződésén, részvételén és szövetségén múlik.”

(B. Erdős Márta–Knyihár Éva)

„ (Európai Polgári) ... kezdeményezések fontos indikátorai annak, hogy mi foglalkoztatja az európai közjog szintjén az európai állampolgárokat, mely kérdések megvitatása és beemelése lenne kívánatos számukra, miről szeretnék, ha a közös gondolkodás szólna. Ez természetesen az EU diverzifikáltságának köszönhetően igen változatos lehet, de – minél több kezdeményezés, minél szélesebb körben történő megvitatása – csökkentheti azt az érzést, hogy nem hallatszik a civilek hangja a döntéshozók felé.”

(Sasvári Nóra)

„Az önkéntes tevékenység folytatása az állampolgárok egyik társadalmilag felelős magatartásformája lehet és egyben a demokrácia egyik nagyon fontos eleme. Svédországban nagy hagyománya van az állampolgárok ilyen jellegű aktivitásának, mely jellemzően a szervezeti tagságból ered (kb. 10-ből 1-2 felnőtt állampolgár nem tag valamilyen civil szervezetben)... Ez azt jelenti, hogy az önkéntesek általában az adott szervezet tagjai is, akik önkéntes tevékenységükkel segítik a szervezet/ek munkáját. Az utóbbi években jelent meg az a gyakorlat, hogy az emberek tagságtól függetlenül szeretnének önkénteskedni, vagyis egyre inkább önállósodni szeretnének e téren, emiatt kismértékű csökkenés figyelhető meg az önkéntesek arányában.”

(Reisinger Adrienn)

Ára 900 Ft

ISSN 1786334-1

